

pent

ÜLKE

5

1978

MUZAFFER ERDOST
LENİN'İN YADSINMASI
YA DA
AYBAR, MARKSİZMİ ÇARPITIYOR

İCEN BÖRTÜCENE
VERGİ TASARISININ DÜŞÜRDÜKLERİ
VAHAP ERDOĞDU
ŞİLİ DENEYİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

SERPİL GÜVENÇ
İRAK ÜZERİNE

İÇİNDEKİLER

PROLETER DEVRİMCİ PARTİ İLE İŞÇİ SENDİKALARI,
DEMOKRATİK MESLEK ÖRGÜTLERİ VE SOSYAL-DEMOKRAT
PARTİ ARASI İLİŞKİLER İLKESİ ÜZERİNE

YENİ ÜLKE
1-6

LENİN'İN YADINMASI
YA DA
AYBAR, MARKSİZMİ ÇARPITIYOR
MUZAFFER ERDOST
7-77

VERGİ TASARISININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ
DEVLETİN NİTELİĞİ, GELİR DENGESİZLİĞİ,
İZLENEN VERGİ POLİTİKASI VE SON TASARI
İCEN BÖRTÜCENE
78-112

ŞİLİ DENEYİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
VAHAP ERDOĞDU
113-164

IRAK ÜZERİNE
SERPİL GÜVENÇ
165-174

"EN BÜYÜK TEHLİKE" BROŞÜRÜ ÜZERİNE
AÇILAN KAMPANYA
175-212

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELEK YANITLAR

CHP İKTİDARININ İZLEDİĞİ
EKONOMİ-POLİTİKA
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
İ. BÖRTÜCENE
213-225

DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK PLAN
ÇALIŞMALARINDA DEMOKRATİK KATILIM
İ. B.
225-230

DARWIN NE YAPTI?
RAGİP GELENCİK
231-238

OKURUNDAN ÜLKE'YE
MURAT YAŞAR
238-239

YENİ ÜLKE

SAYI 5

EKİM KASIM ARALIK

1978

PROLETER DEVRİMCİ PARTİ İLE İŞÇİ SENDİKALARI, DEMOKRATİK MESLEK ÖRGÜTLERİ VE SOSYAL-DEMOKRAT PARTİ ARASI İLİŞKİLER İLKESİ ÜZERİNE

Proleter devrimci parti ile işçi sendikaları ve demokratik kitle ya da meslek örgütleri arasında, kuşku yok ki, aşılmaz duvarlar olmamalıdır. Ama bu üç ayrı örgütlenmenin birbirinden farklı içerikleri ve biçimleri vardır. Bu farklar silinmek istendiği ya da birine bir diğerkinin görevi yüklenmek istendiği zaman, proleter devrimci hareket, bundan yalnızca zarar görmüştür. Bunun gibi, proleter devrimci parti ile, sosyal-demokrat ya da küçük-burjuva demokrat parti arasında, herkesin bildiği gibi, temel ideolojik farklar vardır; ve proleter devrimci, küçük-burjuva demokrat parti içersine, kendi ideolojisini sokuşturma kurnazlığını göstermekle, o, proleter devrimci ideolojiye, bir proleter devrimci olarak hizmet etmiş olmaz. Çünkü bir kere kendi sınıf ideolojisinin bağımsızlığını zedeler, ikincisi proleter sosyalizmin küçük-burjuva sosyalizmi kisvesi altında yozlaşmasına

yolaçar, üçüncüsü işçi sınıfı ideolojisini küçük-burjuvaların öncülüğüne ve hegemonyasına teslim etme koşullarını yaratır. Bunun yanısıra ve böyle bir sokulma bir tertip olduğu ölçüde, küçük-burjuva demokratların proleter devrimcilere karşı güvensizliğini besleyerek, onların sağa itilmeleri koşullarını hazırlar. Devrimcilerin gerici işçi *sendikalarında* çalışmaları ile, onların kendi sağlarındaki *parti* içersinde çalışmaları aynı şey değildir; bunun nedeni, işçi sendikaları ile parti arasındaki farklılıktadır.

Şu ya da bu işkolundaki işçilerin kapitalistlerine karşı yürüttükleri iktisadî savaşımını birleşik bir güç haline dönüştürmenin aracı olarak işçi sendikaları, bu iktisadî savaşımını, tüm sınıfın istemlerine dönüştürerek, işçi sınıfının siyasal savaşımının aracı haline de gelirler. Ama şu var ki, bir sınıf savaşımı olduğu ölçüde siyasal bir nitelik kazanan bu savaşım, özünde, işçi sınıfının, mevcut siyasal iktidardan, sınıf olarak, iktisadî ve siyasal istemlerini yansıtır; dolayısıyla, bu savaşım, siyasal savaşım da olsa, onun kendisini de bir sınıf olarak ortadan kaldıracak olan sınıfsız toplumun kurulması tarihsel görevini kucaklamaz. Onun iktisadî savaşımı, nasıl, işçilerin bir kesiminin savaşımı ile sınırlı kalırsa, siyasal savaşımı da, sınıfı ile sınırlıdır. Oysa işçi sınıfının tarihsel görevi, kendisinin, kendi sınıfının sınırlarının üstünde ve ötesindedir. Bunun yanısıra, sendika, örgütsel niteliği gereği, *bizzat* işçi olanların oluşturduğu birliklerdir, ve bu anlamda, işçi sınıfını, onun bir parçasını oluşturan bilimsel sosyalizmin ideologlarından, ve bu sınıfın ideolojisini benimsemiş ve onun için savaşım veren gençlikten, iktisadî konumu bakımından proleterleşmemiş, ama proletaryanın ideolojisini benimsemiş aydın tabakadan, yani sınıfın öteki kesiminden ayırır. Bütün bunlardan ayrı olarak, sendika, işçi sınıfının, devrimci savaşımında müttefikleri olması gereken yarı-proleterlerle, köylülükle ve kent küçük-burjuvazisi ile ittifakını gerçekleştirme aleti olmaktan yoksundur.

Gençlik ve meslek örgütlerinin durumu, sendikalara göre farklılık içerdiği gibi, kendi aralarında da bazı farklılıklar içerir. Öğrenci gençlik örgütlerini, sınıfsal kökenleri bakımından değil de, ideolojik benzerlikleri bakımından birara-

ya gelmiş yığınlar olarak düşünürsek, ilerici ve devrimci öğrenci gençlik derneklerinin, siyasal gücü, ayrılıklarını, kendi bünyelerinde yansıttığını anlamak kolaylaşır. Meslek örgütleri, bu bakımdan, daha kalın bir çizgi oluştururlar, ve bunlar, günümüz Türkiye'sinde, belirli bir meslek bünyesindeki tüm demokratik unsurları biraraya getirirler. Onun içindir ki, demokratik meslek örgütleri, kendi içlerinde, küçük-burjuva demokratlardan proleter devrimcilere değin, çok geniş bir demokratik tabanı barındırırlar. Demokratik meslek örgütlerinde, bu mesleklerin mensubu olanların, yaşayış tarzlarına uygun düşen ideolojilere daha yakın olmaları anlaşılır bir şeydir. Örneğin, öğretmenler, genellikle, küçük-burjuva yaşayış tarzına uygun bir kitle oluştururlar; bunlar içersinde yarı-küçük-burjuva ya da yarı-proleter yaşayış tarzına uygun unsurlar da önemli bir yer tutar. Bunun yanısıra, nasıl bir yaşayış tarzı içersinde bulunursa bulunsun, proletaryanın ideolojisinin tarihsel rolünü, insanlığın geleceğini kavramış olanlar, proleter devrimci ideolojiyi benimserler. Buna karşın, bu meslek kitlesi içersinde, gerici, sağcı unsurlar da, karşıt nedenlerden dolayı, daha az da olsa bulunur. Demokratik meslek örgütü olarak, bir öğretmen örgütü, tüm öğretmenleri kapsamamakla birlikte, bu meslek kitlesinin ilerici, demokrat, devrimci kesimini kucaklar, ve bu kesim, kendi meslek sorunları içersinde, demokratik haklarını genişletme savaşımı verirken, toplumun demokratik haklarını da genişletme savaşımı içersinde bulunur. Onların meslek sorunları, siyasal sorunlardan, siyasal sorunlar toplumdan soyutlanmadığı, soyutlanmadığı için, meslekî sorunlar, toplumsal sorunlarla, belirli ölçüler içersinde bütünleşir. Ama bu, hiç bir zaman, bir meslek örgütünün, siyasal bir partinin, özellikle proleter devrimci partinin görevlerini üstlenebileceği anlamına gelemez. Siyasal partilerin, böyle bir demokratik meslek örgütü içersinde hizmet yarışında bulunmaları doğaldır; ama onu, her yerde ve her dönemde, örneğin faşizme karşı savaşımın güncel ve basat olduğu ve özellikle sosyalist partilerin sayıca çoğaldığı bir dönemde ve ülkede, siyasal partilerden birinin *yan kuruluşu* haline getirmeye çalışmak, "demokratik" ilke çerçevesinde birleşmiş olan bu birliği, kendi içinde parçalamaya

ve yıkmaya çalışmak demektir. Bu meslek örgütlerinin yönetimlerinin ele geçirilmesiyle, üyelerinin, kitle olarak, yöneticilerinin siyasal tercihlerine göre, düşünce ve inançlarını değiştirmelerini beklemek akla-uygun bir davranış olmaz. Siyasal partiler, düşünce ve inançları bakımından pek geniş bir zemin üzerinde kurulmuş demokratik kitle örgütlerinin yönetimini ele geçirdikten sonra, o kitleleri, dolaylı da olsa, kendi partilerinin yedek gücü haline getirmeye, bir partinin yan kuruluşu haline getirmeye çalıştıkları zaman, demokratik savaşım temeli üzerinde birlik haline gelmiş, ama küçük-burjuva demokratlardan proleter devrimcilere kadar birbirinden farklı görüşler içeren kitleyi birleştiren, biraraya getiren, birliği sağlayan bağı ortadan kaldırarak, onlar arasında zaten varolan ayrılıkları bir çatışma konusuna dönüştürürler, ve dolayısıyla, demokratik ilkede birleşmiş kitleyi, demokratik savaşım en çetin ve en yüksek düzeyde iken, ideolojik ayrılıklara göre parçalamış olurlar. Bu, daha devrimci gibi görünen, ama özünde, sekter bir harekettir, eğer, harekete, *saf* bir hareket olarak bakacak olursak, bir sol sapmadan başka bir şey değildir.

Siyasal parti, gerek işçi sınıfının meslek örgütü olan sendikalara ve gerek ister öğrenci gençlik, ister meslekî olsun demokratik örgütlere göre farklılık gösterir. Siyasal parti —ki, biz, bununla, proleter devrimci partiyi belirtiyoruz—, işçi sınıfının ideolojisini pratiğe geçirmek amacını taşır ve bu bakımdan, proletaryayı, meslekî açıdan işçi sayılmayan ve bunun gibi toplumsal konumu bakımından proleterleşmemiş, ama bu sınıfın ideolojisini benimseyen, bu ideolojiyi gerçekleştirmek için savaşım veren kesimi ile, bir *tüm* olarak kucaklar. İkincisi, işçi sınıfının şu ya da bu iktisadî hakları ve siyasal özgürlükleri için olduğu kadar, tüm emekçi halkın iktisadî durumunu iyileştirmek ve siyasal özgürlüklerini genişletmek için savaşır ve işçi sınıfı, devrimci siyasal örgütü aracılığıyla, kendi sınıf müttefiklerini, kır ve kent yarı-proleterlerini, küçük köylülüğün yaygın olduğu ülkelerde köylülüğü ve kentlerde kent küçük-burjuvazisini kendi yanına çekebilir. İşçi sınıfı, ideolojik savaşımını, meslek örgütü sendikalar içersinde, bu sınıfın, hatta bir ölçüde bu sendikaların kapsamına giren işçilerin dışına götürme olanağı-

nı bir alet olarak sendikanın kendinde bulamaz. Onun ideolojisini, yığınlara kazandırabilmesinin aleti, partidir. Proleter devrimci ideolojinin özenle vurguladığı şey ise, *ülkede* proletaryanın devrimci *partileri* değil, *tek bir* partidir. Bu partiyi, diğer partilerden ayıran, onun işçi sınıfı ideolojisine sahip bağımsız bir parti olmasıdır. Proleter devrimci parti, kendi ideolojisi açısından ne denli bağımsız ise, o denli de, diğer demokrat, ilerici partilerden ayrı bir partidir. Bu nedenledir ki, işçi sınıfının ideolojisi, onun kendi partisi aracılığıyla yaşama geçirilir. Sosyal-demokrat partilere şu ya da bu biçimde sokularak ona yön vermeye kalkışmak, ya da bir tertip olarak sosyal-demokrat partilerde siyasal mevki kazanarak kendisini bilgiç olarak ortaya koymak, proleter devrimcilerin yöntemi olamaz. Proleter devrimciler, ancak proleter devrimci olarak, ve ancak proleter devrimci oldukları için siyasal mevki kazanmakla, proleter devrimci bir gücü temsil edebilirler. Proleter devrimcilerin, sosyal-demokrat bir partiyi, kendilerine bağımsız örgütlenme ve ideolojilerini açıklama hakkı tanımları koşuluyla desteklemeleri, bilinen bir kuraldır. Ama bazan bu hakkı açık bir biçimde elde edemedikleri zaman da, sorunu, her zaman ve her yerde, bu denli katı bir biçimde ortaya koymaktan kaçınırlar. Eğer, sosyal-demokrat parti, faşizm ile savaşımında önemli siyasal bir güç oluşturuyor, ve faşizme karşı, sayısız kusurlarına karşın, küçümsemeyecek bir savaşım yürütüyorsa, burada, bu savaşımdan en çok yararlanacak gene proleter devrimciler olacağı için, sosyal-demokrat partiyi, yalnızca bu nedenden dolayı desteklemeye devam ederler.

Özetleyelim: proleter devrimci parti, işçi sendikaları, demokratik meslek kuruluşları, birbirinden farklı örgütlenme biçimleridir. Siyasal amaç bakımından birbirini bütünleyen, ama bu bütünleşme içersinde, içerikleri ve kapsamı farklı kuruluşlardır. Bu nedenledir ki, bir işçi sendikasına (ya da bunun birleşik bütününü oluşturan konfederasyona), ya da demokratik bir meslek örgütüne, devrimci bir gençlik örgütüne, bir parti görevi yüklemek, ya da devrimci hareketin çeşitli siyasal partilere bölündüğü bir dönemde, bu devrimci sendika ya da demokratik meslek örgütlerini, bir partinin yan örgütü haline getirmeye kalkışmak, bu örgütleri, kendi

içersinde parçalayıp zayıflatır ve bunların iktisadi ve siyasal savaşımalarında, demokratik savaşımalarında, kitleler karşısındaki saygınlığını yitirmelerine yolaçar. İkincisi, proleter devrimciler, sosyal-demokrat partiye (sendikaya ya da meslek örgütlerine değil, partiye), kendi ideolojilerini sokuşturmaya çalışmazlar, onları, eleştiri, uyarı ve güçleriyle, sağa itecek davranışlardan kaçınır, ve sola, ileriye çekmeye çalışırlar. Üçüncüsü, tek bir proleter devrimci partinin oluşması doğrultusunda çaba harcarlar. İşçi sınıfının ideolojisi tektir, bir tanedir, bu ideolojiyi doğru kavramış ve ülkenin sorunlarıyla doğru olarak bütünleştirmiş olanların, tek bir örgütte bütünleşmeleri hem doğal ve hem de zorunludur. Okur, bu sözlerden, *Ülke*'nin, şu anda, kendisine böyle bir görev yüklediğini sanmamalıdır. Böyle bir temsilcilik görevi, —bazı küçük gruplarda belirgin örneğini gördüğümüz gibi— kendi kendini temsilci ilân etmekle değil, bu temsilciliğe hak kazanacak çalışmalarla yüklenilebilir.

YENİ ÜLKE

CUMHURİYET gazetesi, "Sosyalist Devrim Partisi" Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın "Leninist Parti 'Model'i ve Sosyalist Örgütlenme" adlı bir dizi yazısını yayımladı.² Aybar'ın yazısı, sırası ile, "Ekim Devrimi'nden Bu Yana Sos-

¹ Bu yazıyı pek isteyerek yazdığımı söyleyemeyeceğim. Bilimsel sosyalizmle henüz karşılaştığım yıllarda, Aybar'ın, *Komünist Manifesto*'nun özüne ilişkin tümcelerinden birine saldırısı dolayısıyla yazdığım "Milliyetçilik ve Enternasyonalizm" (*Türk Solu*, 27 Ağustos 1968, n° 41) ve hemen arkasından bilimsel sosyalizmin iktisadi kavramlarından ve genel bilgilerinden yoksun "Türkiye Sosyalizmi" adlı yazısını eleştiren "Türkiye Sosyalizmi" ve Sosyalizm" (*Türk Solu*, 10 Eylül 1968, n° 43; 17 Eylül 1968, n° 44; 24 Eylül 1968, n° 45) adlı yazılarım, —benim bilgilerimin pek yeni olması dolayısıyla oldukça hamlikler taşımasına karşın—, yalnızca, Aybar'ın ideolojik içeriğinin bilimsel sosyalizmle uyumadığını sergilemekle kalmadı, benim açımdan, Aybar konusunu da *kapadı*. Şimdi yeniden, Aybar'ın bir yazısı üzerinde durmak istememin nedeni, *bu kez*, Aybar'ın görüşlerinin eleştirisi *değildir*. Bu kez, sorun, (bir parti organında ya da Aybar'ın özel yayınında değil, kitlelere hitabeden demokratik bir yayın organında) Lenin'e ve leninizme yönelttiği ağır saldırılardır, ve öyle umuyorum ki, Aybar, Türkiye proleter devrimcileri tarafından bir bombardımana, bu nedenle tutulacaktır. Benim yazımın amacı da *budur*, yani leninizmi ve yazıda görüleceği gibi, marksizmlenin savunma (aslında, "savunma" değil, "saldırarak savunma") bombardımanına katılmaktır.

² *Cumhuriyet*, 26-30 Ağustos.

yalist Değerler Sosyal Pratiğe Geçirilemedi”, “Leninist Parti ‘Model’i Burjuva ‘Model’inde Bir Örgüttür”, “Lenin’in ve Marx’ın Devrime İlişkin Görüşleri Farklı”, “Günümüz Sosyalist Toplumlarında Özgün Bir Örgütlenmeye Raslanmıyor”, “Leninist Örgütlenme Biçimine Karşı Savaş Açmanın Zamanı Çoktan Gelmiş Bulunuyor” alt-başlıklarıyla okura sunuluyor. Daha alt-başlıklarda okurun hemen göreceği gibi, Aybar, Marx ile Lenin arasına kalın ve kara bir çizgi çekiyor, ve bunun yanısıra, Lenin ile Marx arasında, özünde ve köklü bir *karşıtlık* olduğunu, savlarının temeli yapıyor. Lenin’i, tüm olarak yadsırken, Marx’ı savlarına kanıt olarak alması, Aybar’ın, *özünde* marksizmi yadsıdığını, okurdan gizlemesine, bir ölçüde de olsa hizmet edebilir. Bu nedenle biz, Aybar’ın Lenin’i değerlendirişindeki bilimsel sosyalizme aykırı tutumunu sergilerken, Marx’ı kavrayışındaki yeter-sizliği ve okura sunuşundaki çarpıtmaları vurgulamaya da özen göstereceğiz.

I

Aybar, Marx ile Lenin arasında, karşıtlığın belirleyici öğelerinden biri olarak şunu ileri sürer: İşçi sınıfı siyasal bilince, Marx’a göre, kendi sınıf niteliği gereği, *kendiliğinden* varır; Lenin ise, işçi sınıfının siyasal bilince kendiliğinden ulaşamayacağı görüşündedir, ve ona, bu bilinç, dışardan verilir. Marx ile Lenin arasında böyle bir karşıtlık olduğunu ileri süren Aybar, “Bir kesim işçiler —diyor— arkadaşlarından önce bilinçlenirler. Arkadaşlarından daha dövüşken, daha uyanık olanlar, olayların bilincine daha önce varırlar. İşçi sınıfının bunlardır ‘öncü’leri. Lenin’in ‘öncü’lerinden bambaşkadır bunlar. Dışardan dayatılan ‘öncü’ler değil, işçi sınıfının içinde olan ‘öncü’lerdir. Lenin’in Kautsky’den aktardığı ve işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı hakkındaki görüş, işçi sınıfının dışında bir küçük savaş örgütü kurulmasına gerekçe olmuştur. Lenin, örgüt sorunu üzerindeki (Ne Yapmalı?) adlı kitabında Kautsky’nin görüşünü uzun uzun savunur. Oysa, işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı hakkındaki görüş kabul edilecek olursa, marksizmin tarih teorisi

ve bilinç hakkındaki diyalektik görüşü, iskambilden şatolar gibi yıkılıverir.” (2. yazı.)

Gerek yukardaki pasajda, gerek tüm yazı boyunca, Aybar’ın Marx’ı yorumlayışı açıktır: işçi sınıfı, sınıf bilincine olduğu gibi, siyasal bilince, devrimci bilince, sosyalist bilince, doğası gereği ve kendiliğinden varır; bütün bunlar, aynı zamanda şu anlama gelir ki, sosyalist ideolojiyi proletarya kendiliğinden yaratır. O kadar ki, Aybar, *Komünist Manifesto*’nun Fransızca çevirisindeki *yanlışı* abartarak, Marx’a [ve Engels’e³] şunu söyleyecektir: “*Proletaryanın hareketi, koskoca çoğunluğun, koskoca çoğunluk çıkarları için, kendiliğinden hareketidir.*”⁴ (5. yazı.)

Önce metinlere dönelim. Aybar, işçi sınıfının sosyalist bilince kendiliğinden ulaşacağı düşüncesine kanıt olarak, Marx [ve Engels]’in *Alman İdeolojisi*’nden şu aşağıdaki pasaja aktarır:⁵ “Üretimci güçlerin gelişiminde, diyor Marx, bir an gelir ki, gereken üretim güçleri ve ticaret araçları, yürürlükteki koşullarda, üretici güç olmaktan çıkıp yıkıcı güç haline gelir, (makineler ve para). Öylesine ki, sonuç olarak toplumun tüm yükünü taşıyan, ama nimetlerinden yararlanmayan ve toplumdaki dışlanarak öteki sınıfların tümü karşısında en açık biçimde muhalefete itelenen bir sınıf, toplumda çoğunluğu oluşturan ve köklü bir devrimin zorunlu olduğu bilincinin, komünist bilincin kaynaklandığı bir sınıf doğar. Bu sınıfın içinde bulunduğu durumun kavranması koşulu ile bu bilinç başka bir sınıfta da ortaya çıkabilir.”

³ Evet, köşeli parantez içersinde “ve Engels’e” diyorum (ve Aybar’ın bu yanlışı yaptığı yerlerde bu yöntemi yineleyeceğim), çünkü Aybar, eşine pek ender rastlanır bir alçakgönüllülükle, devrimci arkadaşlık duygusuyla kendisini daima bir “ikinci keman” olarak niteleyen Engels’in adını anmamaya özel bir özen gösteriyor. Bilimsel sosyalizmin, marksizmin bu kurucularının, ustalarının, birbirlerinden ayrılmasına izin vermeyecek biçimde, *Alman İdeolojisi*’ni ve *Komünist Manifesto*’yu, birlikte yayınladıkları halde, Aybar, gerek *Alman İdeolojisi*’ni, gerek *Komünist Manifesto*’yu yalnızca “Marx’a malediyor, ve bu yapıtlardan aktardığı pasajları, “Marx der ki”, “diyor Marx” biçiminde okura sunuyor. Lenin’i yadsıma, Engels’in adını anmayarak, bir adım daha geriye çekiliyor. Bu davranışından dolayı, Aybar’ı yadırgamadığımızı belirtelim, ama bu davranışın, proleter devrimciliğe yakışır bir davranış olmadığını da vurgulamalıyız.

⁴ Bu tümce nin doğru çevirisini, aşağıda, yeri geldiğinde aktaracağız.

⁵ Aybar, bu pasaja, *Œuvres Philosophiques*, Alfred Costes, Tome 6, s. 182-183’ten çeviriyor. Biz, buraya, ilkin Aybar’ın çevirisini aktarıyoruz. İlerde hem *Sol Yayınları* arasında çıkan çevirisinden aldığımız pasaja sunacağız, hem de Almanca, İngilizce ve Fransızcalarını.

Lenin, daha sonra “dönem”liğini çarpıcı bir biçimde sergileyeceği, ve ama “II. Enternasyonal denen dönemin, yani 1889-1914 yılları arasındaki 25 yılın başlıca marksist teorisyeni” olarak nitelediği Kautsky'nin⁶ ekonomik gelişme ve sınıf savaşımının, *aynı zamanda ve doğrudan doğruya* modern sosyalist bilinci de yarattığını ileri sürenleri eleştiren pasajlarını, benimseyerek aktarır. Aybar'ın belirttiği gibi yalnızca 1901-1902'de yazılan *Ne Yapmalı?*'da değil, daha önceleri de bu konuya eğildiğinde, Lenin, o dönemin “başlıca marksist teorisyeni” Kautsky'nin görüşlerine benimseyerek başvurur. Nitekim, 1899'da yazdığı “*Raboçaya Gazeta İçin Makaleler*”de, Lenin şöyle diyordu: “Sosyal-demokrasi, salt işçi sınıfı hareketine hizmet etmekle sınırlı değildir; (*Komünist Manifesto*'nun temel düşüncelerini yineleyen Karl Kautsky'nin tanımını kullanacak olursak) sosyal-demokrasi, 'sosyalizm ile işçi sınıfı hareketinin birleştirilmesini' temsil eder; sosyal-demokrasinin görevi, kendiliğinden gelme işçi sınıfı hareketine belirli sosyalist ülküleri getirmek, bu hareketi çağdaş bilimin düzeyine ulaşması gereken sosyalist inançlara bağlamak, sosyalizmi başarmanın bir aracı olarak onu demokrasi için verilen düzenli siyasal savaşıma bağlamak, tek sözcükle, bu kendiliğinden gelme hareketi, *devrimci partinin* eylemleriyle yok edilemez bir bütün içinde eritip kaynaştırmaktır.”⁷

Lenin'in, *Ne Yapmalı?*'ya aktardığı pasajlarda, Kautsky, şunları söyler: “Modern sosyalist bilinç, yalnızca derin bilimsel bilgi temeli üzerinde yükselir. ... Bilincin taşıyıcısı proleterya değil, *burjuva aydın tabakadır*: modern sosyalizm, bu tabakanın tek tek üyelerinin zihinlerinden kaynaklanmıştır, ve bunu entelektüel olarak daha gelişmiş olan ve koşulların elverdiği yerlerde modern sosyalizmi proleter sınıf savaşımına sokan proleterlere iletenler de bunlar olmuştur. Demek oluyor ki, sosyalist bilinç, proleter sınıf savaşımına dışardan verilen bir şeydir, onun içinden kendiliğinden çıkan bir şey değildir.”⁸

⁶ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 109.

⁷ V. İ. Lenin, *Collected Works*, Moscow 1972, vol. 4, s. 217.

⁸ Aktaran: V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 52-53

Bu sözlerin aktarıldığı sayfaya bir not düşen Lenin, şöyle der: “Elbette bu demek değildir ki, böyle bir ideolojinin yaratılmasında işçilerin payı yoktur. Ama bunlar, işçi olarak değil, sosyalist teorisyenler olarak ... katıldılar; bir başka deyişle, bunlar ... yaşadıkları çağların bilgisini şöyle böyle kazanabildikleri ve bu bilgiyi şöyle böyle geliştirebildikleri ölçüde katıldılar. Ama, işçinin, *bunda daha sık başarı gösterebilmesi* için, genel olarak işçilerin bilinç düzeylerini yükseltmek için her türlü çaba gösterilmelidir...”⁹

Burada, tarihsel gerçekleri görmezlikten gelemeyiz. “Sosyalizm teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tarafından geliştirilen, felsefi, tarihsel ve iktisadî teorilerden doğup gelişmiştir. Toplumsal konumlarıyla, modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels'in kendileri de, burjuva aydın tabakasına mensuptular.”¹⁰ Burada bir şeyi karıştırmamak gerekir: sosyalizm teorisinin yaratıcıları, modern sosyalizmin kurucuları, konumları bakımından burjuva aydın tabakadan gelmiş olmakla birlikte, bunlar, burjuva ideologları değildirler, bunlar, sosyalist teorisyenlerdir, proletaryanın ideologlarıdır. Ayrımın özü buradadır, işçiler ve onun ideolojisinin teorisyenleri, özünde *aynı* sınıfın içersinde meydana gelen bir bölünmeyi temsil ederler. Bu, burjuvazi için de böyledir. Burjuva ideolojisi, burjuvazi olmadan olamaz, ama burjuva ideolojisini kendi sistematığı içersinde bir ideoloji olarak oluşturan, kapitalistin *kendisi* değil, burjuva ideologudur.

Aybar'ın *Alman İdeolojisi*'nden çevirerek aktardığı ve bizim yukarıya aldığımız pasajdan birkaç sayfa sonra, Marx ve Engels, bu bölünmenin teorik bir açıklamasını yaparlar. Maddî üretim ve manevî üretim arasında, kol emeği ve kafa emeği arasında, henüz o zaman Marx ve Engels'in yazdıkları gibi, kafa eylemi ve maddî eylem arasında bir işbölümünün meydana gelmesi, bu her iki faaliyetin başka başka bireyler tarafından yerine getirilmeleri, Marx ve Engels'e göre, işbölümünün, gerçekten işbölümü haline gelmesidir.¹¹

⁹ *Ne Yapmalı?*, s. 53, dipnot.

¹⁰ *Ne Yapmalı?*, s. 43.

¹¹ *Alman İdeolojisi*'nin, Marx ve Engels'in bilerek “farelerin kemirici eleştirisi”ne terkettikleri, ancak bir geçiş yapıtı olduğu bilinen bir gerçektir. Burada tarihsel materyalizmin yeni kavramları henüz biçimlenme halindedir. *Alman İde-*

"İşbölümü, ancak maddî ve entelektüel işbölümü meydana geldiği andan itibaren gerçekten işbölümü haline gelir. Bu andan itibaren, bilinç, mevcut pratiğin bilincinden başka bir şey olduğunu, gerçek bir şeyi temsil etmeksizin bir şeyi gerçek olarak temsil ettiğini *sanabilir*. Bu andan itibaren, bilinç dünyadan kurtulma ve 'salt' teorinin, tanrıbilimin, felsefenin, ahlâkın vb. oluşmasına geçme durumundadır."¹² Maddî ve entelektüel işbölümü meydana geldikten *sonra*, bu her iki faaliyetin başka başka kişilerce yerine getirilmesi gerçekleştikten *sonra*, bilinç, teorinin, tanrıbilimin, felsefenin, ahlâkın vb. oluşmasına geçme durumuna gelir, bir başka deyişle, fikirleri, bağımsız bir biçimde, "kendi öz yasalarına bağlı olan özerk kendilikler olarak ele alır"¹³, düşüncelerden düşünce ya da düşünceler üretir, bunları kendi içlerinde ve aralarında düzenler, *bu anlamda da* maddî ekonomik temellerinden uzaklaştıkları ölçüde de bu maddî temellerden bağımsız olduğu sanısı verebilecek kadar, bağımsız bir duruma gelir. Kuşkusuz, toplumsal bilinç biçimleri, mevcut ilişkilerle çelişme haline, ancak mevcut toplumsal ilişkiler ile üretici güçler arasında çelişki meydana geldiği zaman gelir.¹⁴ Bu, toplumsal bilinç biçimlerinin, kendi temellerinden ayrılarak bağımsız hale geldiğinde de, gene bu temele bağımlı olduğunun kanıtıdır.

Buradan çıkardığımız sonuç şudur ki, maddî ve entelektüel işbölümü ile birlikte, toplumsal bilinç biçimlerinin, yani bilimin, felsefenin, sanatın, dinin vb., verilmiş belli tasarımı öğeleri temeli üzerinde geliştirilmesini ve onların işlenmeye devam edilmesini üstlenen ya da kendine iş edinen bireyler ortaya çıkar. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto'* da da yineledikleri gibi "egemen sınıfın düşünceleri[nin] bütün çağlarda, egemen düşünceler" olduğunu irdeledikleri *Alman İdeolojisi'*nde şunları yazarlar: "İşbölümü, egemen

olojisi ile bundan sonraki yapıtlar arasında temel herhangi bir çelişki bulunmamakla birlikte, "işbölümü"nü, henüz, tamamlanmış bir kavram olarak bulmamız da olanaksızdır. (Bkz: Joeques Milhau, "Sunuş", *Alman İdeolojisi* [Feuerbach], Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 18-21.)

¹² K. Marx-F.Engels, *Alman İdeolojisi* [Feuerbach], s. 62; Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, I, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 37.

¹³ Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 61.

¹⁴ *Alman İdeolojisi*, s. 62.

sınıf içinde de, *zihinsel* emek ile maddî emek arasındaki bölünme biçiminde kendini gösterir, öyle ki, bu aynı sınıfın içersinde iki ayrı bireyler kategorisi olacaktır. Bazıları, bu sınıfın teoriye erişebilecek yetenekte olan başlıca tözünü (maddelerini), bu sınıfın kendi kendisi hakkında edindiği yadsımanın işlenip hazırlanmasından sağlayan düşünürleri, aktif ideolojileri olacaktır, oysa ötekilerin daha edilgin ve bu düşüncelerin ve yanlısıların karşısında daha kabulenci bir tutumları olacaktır, çünkü bunlar, bu sınıfın gerçekten aktif üyeleridirler ve kendi kişilikleri üstüne fikirler ve kuruntular kurmaya daha az zamanları vardır. Bu sınıfın içersindeki bu bölünme, hatta, mevcut bu iki kesimin belli bir karşıtlığıyla ve belli bir düşmanlığıyla sonuçlanabilir. Ama, bu sınıfın bütünüyle tehdit altında bulunduğu bir çatışma çıkageldi mi, bu karşıtlık kendiliğinden düşer..."¹⁵

Görülür ki, maddî emek ve zihinsel emek arasındaki bölünme, egemen sınıf içersinde, iki ayrı bireyler kategorisi oluşturur; bazıları, bu sınıfın aktif ideologları olur, bazıları ise, bu sınıfın gerçekten aktif üyeleridir. Bir kısmı, ne denli, tüm zamanlarını, egemen sınıfın ideolojisini yaratmaya, geliştirmeye, ve (kendi sınıfsal çıkarı anlamında) yetkinleştirmeye ayırırsa, diğer bir kısmı, sınıfın aktif üyeleri olduğu için kendileri hakkında düşünmek, fikir yürütmek için daha az zamanları vardır. Bir kapitalist demek, bir burjuva ideologu demek değildir, burjuvazinin ideolojisini, bu sınıfın aktif ideologları oluşturmuştur. Burjuvalar ve burjuva ideologlar, ayrı bir sınıf değildir, bunlar, aynı sınıfın, iki kategorisini, iki kesimini oluştururlar. Bu aynı sınıf içersindeki bölünme, belli bir karşıtlığa ve belli bir düşmanlığa dönüşebileceği gibi, bu sınıf, bir bütün olarak tehdit altında olduğu zaman, bu karşıtlık kendiliğinden düşer.

Henüz egemen sınıf olmayan, egemenlik altında bulunan proletarya için, durum, zamanlama açısından karşıtlık dikate alınmadığı zaman, aynıdır. Proleter bilinç, proletarya olmadan, olmaz, "Belirli bir çağda devrimci fikirlerin varlığı, daha önceden devrimci bir sınıfın varlığını varsayar."¹⁶ Ve

¹⁵ *Alman İdeolojisi*, s. 84-85.

¹⁶ *Alman İdeolojisi*, s. 85; *Seçme Yapıtlar*, I, s. 56.

nasıl ki, modern toplumun başlıca iki sınıfından biri, diğeri olmadan olmazsa, yani proletarya olmadan burjuvazi, burjuvazi olmadan proletarya olmazsa, biri diğerinin zorunlu koşuluysa, proleter bilinç, sınıf bilinci, bu sınıfla ve bu sınıf içinde ortaya çıkmakla birlikte, bu sınıfın varlığının zorunlu gereği olan toplumsal ilişkilerden de soyutlanamaz. Proletaryanın gelişmesine tekabül eden işbölümü, *geleceğin* egemen sınıfı içersinde de, iki ayrı kategorinin oluşmasına yolaçar: İşçi sınıfının zihinsel ve maddî üretici emek harcayan üyeleri ile işçi sınıfının ideolojisini oluşturan, geliştiren, yetkinleştiren üyeleri, ayrı iki sınıf halinde değil, *tek bir* sınıfın ayrı iki kategorisi halinde, bu sınıfı oluşturur. Burjuvaziden proletaryaya katılan kesimler gibi, proleter sınıfın durumunu teorik olarak kavrayan burjuva ideologları da, proletaryaya katılır. Artık, konumları gereği burjuva aydınlar olan bu kesim, proletaryanın ideologları olarak, bu sınıfın bir parçası haline gelirler. Çünkü, davranışlarıyla, çabalarıyla, savaşlarıyla, erekleriyle, proleter sınıfın bilinçli bir üyesi haline gelmişlerdir, aralarındaki irade ve amaç birliği, geçici değil sürekli, ve onları aynı sınıfın bir kategorisi haline getiren de budur. İşçi sınıfı içersinden gelerek, sosyalist teorisyenler olarak, proletaryanın ideologları olarak faaliyet gösterenler de, artık işçi olmaktan çıktıkları halde, onlar, bu sınıfın üyeleri olmaya devam ederler, şu farkla ki, bu sınıf içinde, üretime aktif olarak katılanlar kategorisinden, aktif olarak düşünce üreten kategoriye geçmiş olurlar.

Ne var ki, sınıfın bu iki kategorisi arasındaki karşıtlık, proletarya, burjuvazinin egemenliği altında olduğu gibi, burjuvazinin tehdidi devam ettiği sürece de, kendini açığa çıkarmaz, ancak burjuvazinin egemenliği ve daha sonra burjuvazinin tehdidi ortadan kalktığı zaman, iki kategori arasındaki karşıtlık kendini gösterir. Bu anlamda, bu, bir önceki durumun tersi bir seyir izler. Bu karşıtlığın ortadan kalkması, sınıfsız toplumla olanaklı hale gelir.

Şimdi, bu açıklamalardan sonra, Aybar'ın *Alman İdeolojisi*'nden aldığı ve yukarıya aktardığımız pasajı, bu kez, Türkçe çevirisinden,¹⁷ aşağıya aktarmanın yeridir:

¹⁷ Okura, Marx ve Engels'in tartışmaya konu alınan pasajını, daha sağlıklı bir biçimde değerlendirme olanağı sağlamak amacıyla, (1) Almanca özgün met-

“Üretici güçlerin gelişmesinde öyle bir aşama gelir ki, bu aşamada, mevcut ilişkiler çerçevesi içinde ancak zararlı olabilen, artık üretici güçler olmaktan çıkıp yıkıcı güçler haline gelen (makine kullanımı, para) üretici güçler ve dolaşım araçları doğar, ve bu, bir önceki olaya bağlı olarak, kazançlarından yararlanmaksızın toplumun bütün yükünü taşıyan, toplumdan atılmış, ve zorunlu olarak, bütün öteki sınıflara karşı en açık bir muhalefet durumunda bulunan bir sınıf doğar, bu sınıf toplum üyelerinin çoğunluğunun meydana getirdikleri bir sınıftır, köklü bir devrim zorunluluğunun bilinci, komünist bir bilinç olan ve elbette ki, kendileri de bu sınıfın durumunu gösterdikleri (*Anschauung*, mütalaa ettikleri) zaman başka sınıflarda da oluşabilen bu bilinç, bu sı-

ni ve (2) Fransızca ile (3) İngilizce çevirilerini aşağıda sunuyorum:

(1) “In der Entwicklung der Produktivkräfte tritt eine Stufe ein, auf welcher Produktionskräfte und Verkehrsmittel hervorgerufen werden, welche unter den bestehenden Verhältnissen nur Unheil anrichten, welche keine Produktionskräfte mehr sind, sondern Destruktionskräfte (Maschinerie und Geld) — und was damit zusammenhängt, dass eine Klasse hervorgerufen wird, welche alle Lasten der Gesellschaft zu tragen hat, ohne ihre Vorteile zu genießen, welche aus der Gesellschaft herausgedrängt, in den entschiedensten Gegensatz zu allen andern Klassen forciert wird; eine Klasse, die die Majorität aller Gesellschaftsmitglieder bildet und von der das Bewusstsein über die Notwendigkeit einer gründlichen Revolution, das kommunistische Bewusstsein ausgeht, das sich natürlich auch unter den andern Klassen vermöge der Anschauung der Stellung dieser Klasse bilden kann:...” (Marx, Engels, *Werke*, Band 3, Dietz Verlag, Berlin 1969, s. 69.)

(2) “Dans le développement des forces productives, il arrive un stade où naissent des forces productives et des moyens de circulation qui ne peuvent être que néfastes dans le cadre des rapports existants et ne sont plus des forces productives, mais des forces destructrices (le machinisme et l'argent), — et, fait lié au précédent, il naît une classe qui supporte toutes les charges de la société, sans jouir de ses avantages, qui est expulsée de la société et se trouve, de force, dans l'opposition la plus ouverte à toutes les autres classes, une classe que forme la majorité des membres de la société et d'où surgit la conscience de la nécessité d'une révolution radicale, conscience qui est la conscience communiste et peut se former aussi, bien entendu, dans les autres classes quand on y voit la situation de cette classe.” (Marx, Engels, *L'idéologie allemande*, Éditions Sociales, Paris 1975, s. 76.)

(3) “In the development of productive forces there comes a stage when productive forces and means of intercourse are brought into being, which, under the existing relationships, only cause mischief, and are no longer productive but destructive forces (machinery and money); and connected with this a class is called forth, which has to bear all the burdens of society without enjoying its advantages, which, ousted from society, is forced into the most decided antagonism to all other classes; a class which forms the majority of all members of society, and from which emanates the consciousness of the necessity of a fundamental revolution, the communist consciousness, which may, of course, arise among the other classes too through the contemplation of the situation of this class.” (Karl Marx, Frederick Engels, *Collected Works*, Moscow 1977, volume 5, s. 52.)

nının içinden fıskırır (filiz verir, meydana gelir).”¹⁸

Okurun, karşılaştırdığında göreceği gibi, Marx ve Engels’in metni, Aybar’ın ikiye böldüğü biçimde değildir, “köklü bir devrimin zorunluluğu bilinci, komünist bilinç”, işçi sınıfından fıskırmakla birlikte, (daha önce de belirtildiği gibi, devrimci fikirlerin varlığı, devrimci bir sınıfın varlığını varsayar), bu sınıfın tarihsel hareketini teorik olarak kavrama düzeyine ulaşmış diğer sınıflarda da oluşur. Esasen, tarihsel hareketi teorik olarak kavrama düzeyine ve ona sahip çıkan bir burjuva da olsa, o, proletaryadan yana geçmiş, bu sınıfın bir bireyi haline gelmiş olur. *Komünist Manifesto*’da, Marx ve Engels, daha önceki teorik vargularının özlü bir özetini verirken, *Alman İdeolojisi*’nde bir bakıma kapalı kalmış bu tümcecik, daha ayrıntılı olarak açıklanır: “... egemen sınıfın küçük bir kesimi kendisini [bu egemen sınıftan] koparır ve devrimci sınıfa, geleceği ellerinde tutan sınıfa katılır. Demek ki, tıpkı daha önceleri soyluluğun bir kesiminin burjuvaziden yana geçmiş olması gibi, şimdi de, burjuvazinin bir kesimi proletaryadan yana geçmektedir, ve özellikle de burjuva ideologlarının kendilerini tüm tarihsel hareketi teorik olarak kavrama düzeyine ulaştırmış olan kesimi.”¹⁹ Kuşkusuz, proletaryadan yana geçen ve proletaryaya *katılan* bu unsurlar, onun içersinde, onun bir parçasını oluştururlar. Bunların proletaryaya, bu sınıfa katılmaları, sonuç olarak proletaryadan ayrı bir kategori olarak düşünülecek olursa, o zaman, insanlığın oluşuyla değil, tarihsel bir dönemde ortaya çıkan proletaryanın kendisinin de yadsınması gerekirdi. Ataları, ilkel komünal toplumun üyeleri olan, bir kısmı köle, bir kısmı özgür üretici, bir kısmı efendi; bir kısmı serf, bir kısmı senyör, bir kısmı lonca ustası olan, ve şimdi de, bir kısmı kır ve kent küçük-burjuvası ve burjuva olan proleterler de, başlangıçta, bu modern sınıfın üyeleri değillerdi. Onların sınıflarını değiştirmeleri, bir kuşaktan bir başka kuşağa aktarılırken, olduğu gibi, bizzat kendilerinin sınıf değiştirmeleri biçiminde de görülür. Bu sınıf, doğrudan üretici maddî ve manevî emek sahiplerinden oluş-

¹⁸ *Alman İdeolojisi*, s. 72; *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 46.

¹⁹ “Komünist Parti Manifestosu”, *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 142; Dirk J. Struik, “Komünist Manifesto”nun Doğuşu, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 122.

makla birlikte, bu sınıfın ideolojisini oluşturan, geliştiren, yetkinleştiren ideologlar, teorik üreticiler de bu sınıfın bir parçasını oluşturur. Bu sınıfın bir kategorisini sınıfın kendisi saymak, onu bütünleyen diğer bir kategorisini ise sınıftan dışalamak, işçi sınıfının, yalnızca doğrudan üretici emek harcayarak, tarihsel görevini yerine getireceğini savunmaktan başka bir anlama gelmez. Gelmez, çünkü, işçi sınıfı, yalnızca değer (ve artı-değer) yaratmak değil, tarihsel olarak insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirmekle de görevlidir ve bu sınıf, 12 saat, 10 saat, 8 saat yoğun bir biçimde değer üreterek, kendi sınıf ideolojisini yaratmış olmaz. Ancak, *kendi iradesi dışında*, sınıf olarak kendisinin ve insanlığın kurtuluşunun maddî koşullarını yaratır. İradesi dışında yaratılan bu maddî koşullar, yalnızca onun bilincinde yansımaz, bu koşulları bilimsel olarak gözlemleyen ve farkına varan insanların bilincinde de yansır. Çünkü o insanlar, bu koşulların bizzat yaratıcısı olmasalar da, bu koşulların bilincine varabilirler. Aksine, çoğu zaman, bu koşulları yaratanlar, onun bilincine çok zaman varamazlar. Bunun içindir ki, proletaryanın saflarına ekonomik bakımdan katılmış pek çok insan, ya kendisinin eski sınıf bilincini taşır, burjuvalaşma özlemini, küçük-burjuva olma özlemini taşır, ve bunun içindir ki, burjuvazi ve burjuvazinin en gerici, en şoven unsurları, işçi sınıfı içersinde, kendileri için bir kitle oluşturur. Emperyalizmin, faşizmin, radikal burjuvazinin, küçük-burjuvazinin, proletarya içersinde güçlü bir taban oluşturabilmesinin nedeni buradadır. Ekonomik etkeni, otomatik bir bilinçlenme etkeni olarak kabul etmek ne denli budalaca bir şeyse, proletaryanın, kendi ekonomik durumundan dolayı, ve kendiliğinden sınıf bilincine ulaşacağı, köklü bir devrimin, komünist devrimin bilincine varacağı görüşü de o denli budalaca bir görüştür. Marx ve Engels’in sözlerini *doğru olarak* yorumladığımızda, görürüz ki, köklü bir devrim bilincinin, komünist bilincin, maddî temeli proletaryadır, proletaryanın varlığıdır, bu bilincin, *yalnızca*, bizzat ekonomik bakımdan proleterleşmiş unsurlarda doğacağı görüşü, bu bilince proletaryanın dışında hiç bir kimsenin sahip olmayacağı görüşü, kesenkes dışalanmıştır ve ideolojik bakımdan, proletaryanın ve onunla birlikte insanlığın kurtu-

luşunu kavramış olanlarda da oluşacaktır. Bunların sınıf kökenleri bakımından aristokrat, burjuva ya da proleter olması, sonucu değiştirmez.

Proletaryanın ideolojisi, bilimsel sosyalizmdir. “Ve sosyalizm, bir bilim durumuna geldiğinden bu yana, bilim olarak yürütülmesi, yani irdelenmesi” gereğini “hiç mi hiç unutmamak” gerekir.²⁰ Bir bilim olan, ve bir bilim olarak yürütülmesi ve irdelenmesi gereken modern bilimsel sosyalizm, konuları gereği burjuva aydın tabakasından gelen, tüm tarihsel hareketi teorik olarak kavradıkları için, proletaryadan yana geçmiş bulunan Marx ve Engels tarafından kurulmuştur. Derin bir bilimsel bilgiyi gerektiren modern bilimsel sosyalizmin, konumu gereği ister burjuva, ister küçük-burjuva, ister işçi olsun, sosyalist teorisyen olmakla kurulabileceği anlaşılır bir şeydir. Bilimin, özellikle bilimsel sosyalizmin kurulması, irdelenmesi ve geliştirilmesi, başlıbaşına bir bilimsel uğraşmayı gerektirir, ve işçinin, işçi olarak üretime katılmış olması, bu ekonomik zorunluluk, kendiliğinden ona bilimsel sosyalizmin bilincini kazandırmaz. “Eğer —diyordu 1874’te Engels—, daha önce Alman Felsefesi, hele Hegel felsefesi olmasaydı, Alman bilimsel sosyalizmi —olmuş olacak tek bilimsel sosyalizm— hiç bir zaman kurulamazdı.” Ve hemen ekler: “İşçilerin teorik anlayışı (kavrayışı) olmasaydı, onlar bu bilimsel sosyalizmi, hiç bir zaman, özümlemiş oldukları derecede özümleyemezlerdi.”²¹ “Komünistler” ve “işçi sınıfı”, bu ikisi ayrı kategorilerdir, ve *Komünist Manifesto*’da Marx ve Engels, komünistler, diyorlar, “işçi sınıfına ... mümkün olan en açık bilinci kazandırmaya çalışmaktan bir an için olsun geri kalmıyorlar”²²

Sanırım sorunu açıklamaya bu kadarı yeter. Gerek *Alman İdeolojisi*’nden Aybar’ın aktardığı pasajdan, gerek diğer pasajlardan, Aybar’ın yorumunu doğrulayacak bir tek kırıntı bulmak olası mıdır? Daha önce, gerek Aybar’ın çevirdiği biçimde, gerek Türkçede yayınlandığı biçimde ayrı ayrı iki kez sunduğumuz pasajı aktardıktan sonra Aybar,

²⁰ Friedrich Engels, “Köylüler Savaşı”, Önsöz, *Almanya’da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 31.

²¹ *Almanya’da Burjuva Demokratik Devrim*, s. 30.

²² “Komünist Parti Manifestosu”, *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 168: “Komünist Manifesto”nun Doğuşu, s. 156.

şöyle devam ediyor: “Bu satırlardan pek açık olarak anlaşılıyor ki, işçi sınıfının devrimciliği, sosyal pratikten, işçi sınıfının üretimde, toplumda işgal ettiği yerden ve sürdürdüğü mücadeleden kaynaklanan, adeta varoluşçu ve ancak ona özgü bir niteliktir. Bu bilinç başka sınıflarda belirse bile, bu hiç bir zaman o sınıfın öz bilinci değildir. Bir ‘aktarma’ bilinçtir, iğreti bir bilinçtir; spekülatif, gözlemci bir bilinçtir; bir bilgidir, bir bilimdir. Oysa işçi sınıfında devrimci bilinç, yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır.” (2. yazı.)

Daha aşağıda “kendiliğindenlik” konusunu işlerken ele alacağımız bazı ifadeleri atlarsak, şunları sıralamamız yetecektir:

1) Aybar ekonomik olguyu, tek belirleyici neden olarak almakta, ve işçi sınıfının devrimciliğinin, yalnızca bu madde temelden, kendiliğinden doğduğunu ileri sürmektedir. Oysa işçi sınıfının sınıfsal niteliğini belirleyen iktisadi temel, onun sınıf savaşımının yalnızca koşullarını yaratır, savaşıma bilinci olmadan savaşılmaz, ve bu bilinç, bu iktisadi koşulların kendiliğinden yarattığı bilinç halinde kalırsa, dağınık, zayıf, çüce bir şey olarak kalır. Egemen sınıfın ideolojisinin, yani egemen düşüncenin etkisinde parçalanır, hedefi daralır, yalpalır. *Parçalanır*, çünkü, emperyalist ideolojinin etkisine aldığı işçiler, faşizmin etkisine aldığı işçiler, burjuvazinin ve hatta feodal ideolojilerin etkisine aldığı işçiler, gerek bireyler olarak, gerek gruplar olarak, gerek sendikalar içinde örgütlü olarak, işçi sınıfının ideolojisine karşı, düşmanlarına hizmet ederler. *Hedefi daralır*, çünkü, proletaryanın ideolojisi, mevcut pratiğin içinden doğmakla birlikte, tüm bir tarihsel dönemin, insanlığın geçirdiği tüm tarihsel aşamaların bilinci içersinde, yalnızca, işçi sınıfının o günkü yoksulluğunun pratik çözümünü getirmekle yetinmez, insanlığın geçmişinden aldığı bilinçle, geleceğine uzanan engin bir sarmal ilerleyişi tamamlar. Mevcut pratik, o insana, güncel sorunların çözümü bilincini kazandırır; insanlığın tarihsel dönemini tüm olarak kavraması, ona insanlığın geleceğinin bilincini sağlar. Hiç bir mevcut pratik, işçiye, insanlığı kurtarma bilinci kazandırmaz, bu bilinci ona kazandıran bilimdir, bilimsel sosyalizmdir. Proletaryanın, kendisiyle birlikte tüm sınıfları ortadan kaldıracağı ta-

rihsel görevi bilincini, o, mevcut pratikten değil, bilimsel sosyalizmden öğrenir; ve çünkü, proletaryanın kendisinin de bir sınıf olarak varlığına son verecek sınıfsız toplumu kurma tarihsel görevi bilinci, mevcut pratik içersinde, işgal ettiği yer dolayısıyla, kendiliğinden parça bölük sürdüğü iktisadî savaşımmlarla kazanılmaz; ona bu bilinci veren, insanlığın tüm tarihsel yaşamının bilimsel irdelenmesinin bulgularıdır, yani bilimsel sosyalizmdir. *İleri-geri yalpalar*, çünkü, işçiler, yoksul oldukları için savaşır; emperyalizm, onlara, emperyalist sömürüden aldığı yüksek kârdan, yani artı-değerden bir pay vererek, onları yaşam tarzlarıyla burjuvalaştırdığı ya da satın aldığı zaman, işçi sınıfının bu burjuvalaşan ya da burjuvaziye hizmet eden kesiminin, aynı şekilde yoksulluktan kurtulmak için savaşım vermeyeceği anlaşılır bir şeydir. Ya da, bir başka deyişle, bu işçilerin, gene de yoksulluktan kurtulmak için, kendi kapitalistine ve hatta kapitalistlere karşı savaşım istemeyeceği anlaşılır bir şeydir. Hatta, bugün, gözlerimizin önünde cereyan ettiği gibi, faşizme bir kitle desteği oluşturarak, sendikalarda örgütlenerek, faşist sendikalar kurarak, işçi sınıfının ideolojisine karşı, kanlı, bastırıcı bir savaşım katılır.

2) Aybar “işçi sınıfının devrimciliği ... ancak ona özgü bir nitelikler” derken, belli ki, işçi sınıfından başka kimse- nin proleter devrimci olamayacağını, hatta, onun yazılarından çıkarsadığımız anlamda, bir kimsenin, ancak işçi olarak, proleter devrimci olabileceğini söylüyor. Burada, bizim, mantığı zorlamadığımız, “işçi olarak” sözünü işçi sınıfını kapsar anlamda anladığımız açıktır. Ne var ki, Aybar, bilimsel sosyalizmin kurucuları dahil, bu bilimi irdelemeyi, geliştirmeyi, ve onu kendi ülkesinin koşullarına uyarlamayı üstlenmiş, ama kendisi “işçi” olmayan pek çok proleter devrimcinin, devrimci bilince ulaşamayacağı kamsındadır.

3) Aybar, “Bu bilinç, başka sınıflarda belirse bile, bu hiç bir zaman o sınıfın öz bilinci değildir.” diyor. Marx ve Engels’i yorumlayışındaki *kabalık*, Aybar’ın bu tümcesinde sırtıyor gibidir. Proleter devrimci bilinç, komünist bilinç, proleter devrimin ne olduğunu *bilmek*, komünizmin ne olduğunu *bilmek* değil —proletaryanın hasımları, komünizmin düşmanları, bunu pekâlâ *bilmektedirler*—, bu devrimin ge-

rekliliğini, komünizmin, insanlığın kurtuluşu olduğu düşüncesini kabul etmek, ve onun için savaşmaktır. Proleter devrimci bilince, komünist bilince sahip kimse, sınıfsal yeri ne olursa olsun, sınıf değiştirmiş, proletaryanın yanında yerini almış, proletaryaya katılmış demektir. Marx ve Engels, bu bilincin, ancak, proletaryanın sınıf durumunu gösterdikleri (İngilizce: *contemplation*, Almanca özgün metinde *Anschauung*) zaman başka sınıflarda da oluşabilen, bir başka deyişle, “proletaryadan yana geçen”, “devrimci sınıfa, geleceği ellerinde tutan sınıfa katılan” bireylerde ortaya çıkacağını söylerler. Yoksa, örneğin kendisini hâlâ burjuva kabul eden ve burjuva toplumu ideolojisini benimseyen ve savunan bir kimsede oluştuğu görüşü ileri sürülmemiştir. Ne var ki, bunlar, işçi olmadıkları halde, işçi sınıfının üyeleri olmadıkları halde, gerek ekonomik konumları, gerek ideolojik seçenekleri gereği, burjuva sınıfın üyeleri oldukları halde, bu devrimci bilinç, bunlarda da oluşabilir, ve o zaman bilinçleri bakımından sınıf değiştirmiş olurlar, çünkü, Aybar’ın söylediği gibi, bu devrimci bilinç, ancak işçi sınıfına *özgü* bir nitelik değildir. Dolayısıyla başka sınıf üyelerinde oluşan bu devrimci bilinç, o başka sınıfın bilinci, hele Aybar’ın deyişleyle, o başka sınıfın öz bilinci hiç değildir. O başka sınıfın üyeleri içersinde de oluşabilen devrimci bilinç, proletaryanın ideolojisidir. Proletaryanın ideolojisinin, burjuvazinin öz bilinci olmadığı gibi bir saçmalaktır Aybar’ın tümcesi. Marx ve Engels, “Fransız burjuvazisi —*derler*—, aristokrasinin egemenliğini devirdiği zaman, bununla, birçok proletere de, proletaryadan daha yükseğe çıkma olanağını verdi, ama yalnız şu anlamda ki, onların kendileri de burjuva oldular.”²³ Artık burjuva olan bu proleterler, eski sınıf bilinçlerini, yeni sınıflarına taşımazlar. Proleter bilinci, bu sınıf değişikliğiyle birlikte, terkederler, ve yeni sınıfının bilincini kazanırlar. Bilinç, alınabilen ve terkedilebilen bir şeydir; temeli, maddî dünyadır, bu maddî dünyadan *doğrudan* alınabildiği gibi, duyum, tasarım, inanç, düşünce, bilgi biçiminde insanların dolaylı olarak birbirlerine aktardığı bir şeydir. Doğrudan ya da dolaylı olarak edinilen bilinç,

²³ Alman İdeolojisi, s. 86; Seçme Yapıtlar, 1, s. 57.

bunlar edinme yöntemleri bakımından değil, bireylerin ona sahip olmalarındaki süreklilik ve kararlılık açısından farklılık gösterir. Gerici ya da faşist bir sendikada aktif olarak çalışan bir işçi ile, proletaryanın ideolojisini gerçekleştirme uğrunda canını veren bir öğrenci örneği, bunu, bize parlak bir biçimde kanıtlar.

4) Aybar, bu başka sınıflarda oluşan devrimci bilincin, bir “aktarma” bilinç, iğreti bir bilinç, spekülatif, gözlemci ve bir bilgi, bir bilim olduğunu söylüyor ve ekliyor: “Oysa işçi sınıfında devrimci bilinç, yaşamının bir parçasıdır.” Derin bilimsel bilgi temeli üzerinde yükselen bilimsel sosyalizme ne ağır bir sövgü! Bütün savına dayanak yaptığı bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx’a [ve Engels’e] ne ağır sövgü! Bilimsel sosyalizm adına bilimsel sosyalizme, Marx adına Marx’a ne bağışlanmaz bir karaçalma bu! İşçiler, ne denli, sosyalist ideolojiyi, bir bilim olan bilimsel sosyalizm sayesinde kavradılar ve kendi sınıfının bilincine vardılarsa, işçi olmayan birçok insan da, sosyalist ideolojiyi, bir bilim olan sosyalizm sayesinde kavradı. “Bilgi”nin, “bilim”in aktarma bir bilinç olduğunu söylüyor Aybar! Sanki işçi sınıfının bilinci, onun sınıfıyla, gerek tarihsel derinliği, gerek güncel konumu bakımından öyle bir Çin Seddi ile çevrilidir ki, o, tarihin belirli bir döneminde, geçmişle hiç bir bağlantısı olmayan bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır ve gene o, burjuva toplum içerisinde, ama kendi başına bağımsız bir sınıf olarak vardır. Gerek üretimde, gerek günlük yaşamda, gerek sınıf savaşımında, birikmiş emeğin olduğu kadar, gerek birikmiş emeğin içerdiği, gerek soyut olarak varolan tüm bilgileri, sanki, modern toplumun işçileri, sınıf olarak kendi nitelikleri gereği bulmuşlar, ortaya koymuşlar gibi. Burjuva toplumun başlıca iki sınıfından biri olan işçi sınıfı, insanlığın, kendisine bağlanan geçmişinden zengin bir bilgi hazinesi devralmıştır. Bu bilgilerin hepsi, kuşaktan kuşağa, şu ya da bu yolla kendisine aktarılmıştır. Geçmişin birikmiş tüm zihinsel ve beden emeği, bir burjuva toplumun koşullarını yarattığı gibi, onun bir parçası olan modern işçi sınıfının da koşullarını yaratmıştır. Hiç bir insan, bugünkü pratiğini, bilgisini, birey olarak kendisi yaratmamıştır. Ve onun devraldığı pratiğe, bilgiye katacağı yeni değerler,

kendisinden sonraki kuşaklara, kendisinin değerlerini katmış olarak devredecektir. İşçinin bugün kumanda ettiği bir dokuma tezgâhı, işçi sınıfı olmadan yüzlerce yıl önceki emekçinin birikmiş emeğini olduğu kadar, üretim bilgi ve becerisinin, birikmiş zihinsel emeğin, tarihsel bir birikimidir. Bilgi, ona, üretim araçları yoluyla olduğu kadar, günlük kullanım araçlarıyla, ve içerisinde bulunduğu toplum tarafından sürekli olarak iletilir ve aktarılır. Sınıf savaşımını ilk kez işçi sınıfının icat ettiği bir şey değildir ve sınıf savaşımının bilimsel bir irdelemesi, ancak böyle bir irdeleme, işçi sınıfının sınıf savaşımının evrensel niteliğinin belirlenmesini sağlamıştır. Bilgi, bireyler tarafından üretildiği ve birbirlerine aktarıldığı gibi, insan tarafından yeniden toplumdaki topluma, kuşaktan kuşağa da aktarılır. Tarihsel bakımdan birikmiş bilgi, bireylerin bilgi üretiminin temel hazinesini oluşturur. İşçi sınıfının, işçiler olarak, sınıfsal konumları gereği üretecekleri bilgilerin bu birikmiş bilgi hazinesi olmadan, bu kendisinden önceki bilimsel bilgiye sahip olmadan, bir sınıf olduğunun bilincine bile varıp varamayacağı kuşkuludur. Aybar, bilimsel sosyalizmin yalnızca, işçi olanlar tarafından üretildiğini ifade ettiği gibi —bunun yanlış olduğunu açıkladığımızı sanırız— yalnızca işçiler tarafından üretildiğini ileri sürdüğü bu bilimin, işçi olmayanlar tarafından söğürülamayacağını da ifade eder. Yanılgı iki yönlüdür: Birincisi, bilimsel sosyalizm, bir bilim olduğuna göre, onu işçi değil, bilim adamı yaratır. İşçi ile bilimsel sosyalizmin yaratıcısı bilim adamı, aynı sınıfın iki ayrı kategorisinde yer alırlar. İkincisi, bilimsel sosyalizm bir bilim olduğuna göre, bilim öğrenilir, öğrenmeyen bu bilimi bilmez, öğrenen bilir. Sorun, bu denli yalındır. Bir bireyin işçi olarak, mevcut pratik içerisinde, dokuma makinesinin iğlerini gözetmekle, sosyalist bilinci edineceğini söylemek, işçiye dalkavukluk etmek, onun bilisizliğini sıvazlamaktır. Bu bilimi öğrenme gereksinmesini, her şeyden çok, ideolojisini temsil ettiği sınıf duyar, ve bunu, ideoloji olarak benimsemeye koşulları sınıfsal bakımdan hazır olan işçi sınıfıdır. Çünkü yalnızca işçi sınıfı, geleceği elinde bulduran bu sınıf, en devrimci sınıf, sonuna kadar devrimci kalacak sınıftır. Bilimsel sosyalizmde, o, kendi sınıfsal kurtuluşunu ve insanlığı kur-

tarma tarihsel görevinin kendisine ait olduğunu bulur. Bilimsel sosyalizmde o, kendi sınıf ideolojisini bulur, kendi sınıfsal konumu ile bu ideoloji arasında tam bir uyum, kendi sınıfsal çıkarı ve tarihsel görevi arasında tam bir bütünlük vardır. Engels, "Komünizm, proletaryanın kurtuluş koşullarının öğretisidir."²⁴ der. Bu öğretiyi, proletarya olmasa, yaratılamazdı; onun için bu öğretinin maddî temeli proletaryanın kendisidir, ama bu öğretiyi, bir bilim olarak, işçiler, mevcut pratikleriyle de yaratmamışlardır, derin bilimsel bilgiyi gerektiren bu öğretiyi, bu bilimsel bilgiye sahip olanlar tarafından yaratılmıştır. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da, ütöpik sosyalistleri eleştirirken, bunların "sosyalist ve komünist yayınlar"ı "işçi sınıfını aydınlatacak en değerli malzemelerle doludurlar"²⁵ derler; yani işçi sınıfına, bu yayınlar, sosyalist bilginin ilk öğelerini aktarmışlardır. Yalnız bu kadar değil. Bilimsel sosyalizmin, birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de, daha çok işçi olanlar tarafından değil, öğrenci gençlik tarafından hızlı ve coşkulu bir biçimde öğrenilmeye başlandığı bir gerçektir. Bunlar, güçlü bir proleter devrimci partinin bulunmamasından olduğu kadar, öğrenci özelliklerinden gelen, ve proleter devrimci hareketin bebeklik hastalıkları denen birtakım kusurlar içermesine karşın, genel olarak, bunların, sosyalist bilince sahip olmadıklarını, bunu, kendi öz bilinçleri olarak soğuramayacaklarını söylemek olası mıdır? Aynı özelliklerle olmasa bile, işçi sınıfı içersinde de, proleter devrimci hastalıkların bir batıp bir çıktığına bütün ülkelerin işçi sınıfları örnekken, işçilerin, bir bütün olarak, sosyalizmin bilimini soğurduklarını söyleyebilmek olası mıdır? Öğrenci gençlerin, işçiler arasında bilinçlendirme faaliyetine katılıp, işçilere sosyalist bilinci götürdüklerinde, bu bilinç, bir "aktarma" bilinç olmayacak mıdır? Bilimsel sosyalizmin temel klasiklerinden bilgilenme yoluyla alınan bilinç, sınıfsal konumu ne olursa olsun, "aktarma" bilinç değil midir? İşçilerin, işçiler olarak, bilimsel sosyalizm olmadan, *her yerde ve kendiliğinden*, salt işçi olarak faaliyette buldukları için, bu bilimi yaratacaklarını

²⁴ Friedrich Engels, "Komünizmin İlkeleri", *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 98.

²⁵ "Komünist Parti Manifestosu", *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 165; "Komünist Manifesto'nun Doğuşu", s. 153.

varsaymak olası mıdır? Bu sosyalist bilincin, işçilere, daha ileri düzeydeki işçi arkadaşları tarafından aktarılmış olmasıyla, işçi olmayan diğer proleter devrimci arkadaşları tarafından aktarılmış olması, "aktarma" açısından bir şey değiştirir mi?

II

Aybar, işçi sınıfının siyasal bilinçlenmesi konusunda, Marx'ın *tam* bir kendiliğinden bilinçlenmeden yana olduğu, Lenin'in *tam* bir dışardan bilinçlendirmeden yana olduğu şeklinde özetlenebilecek kaba bir yanlıgı içersindedir. Toplumsal olayların, sınıf savaşımının diyalektik özünden yoksun, asılsız bir yakıştırmadır bu. Çünkü, ne Marx, *tam* bir *kendiliğinden* bilinçlenme görüşünü; ve ne de Lenin, *tam* bir *dışardan* bilinçlendirme görüşünü savunmuştur.

Aybar, konuyu, şöyle koyuyor: "Lenin'in Kautsky'den aktardığı ve işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı hakkındaki görüş, işçi sınıfının dışında bir küçük savaş örgütü kurulmasına gerekçe olmuştur. ... Oysa, işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı hakkındaki görüş kabul edilecek olursa, marksizmin tarih teorisi ve bilinç hakkındaki diyalektik görüşü, iskambilden satolar gibi yıkılır." (2. yazı.)

Aybar, proletaryanın siyasal savaşımının, kendiliğinden oluşan yanı ile ideolojik eğitimini, siyasal propaganda ve ajitasyona bağlı yönünü, kalın bir çizgiyle birbirinden ayırdığı gibi, Marx ve Lenin'i de kalın bir çizgiyle birbirinden ayırır. Oysa ne Marx işçi sınıfının siyasal eğitimini dışalamıştır, ne de Lenin işçi sınıfının kendiliğinden örgütlenişini. Ancak kendiliğinden oluşan sınıf hareketlerinin zorunluluğu ile teorik bilinçlendirmenin gerekliliğini birbirinden ayıran biri, Marx ile Lenin arasında bir uçurum olduğu sanısına kapılır.

Aybar'ın, "kendiliğindenliğe" coşkuyla kendisini kaptırdığını, okur izlemiştir. Bu coşkunun temel kaynağı ise, *Komünist Manifesto*'dan aktardığı bir tümceye dayanır. Aslında, bu tümcenin, ne ölçüde ve nereye kadar doğru olduğunu araştırma zorunluluğu vardır. İlk bu noktayı saptamamız gerekiyor.

Aybar, *Komünist Manifesto*'da yer alan bir tümceyi aşağıdaki gibi aktarıyor: “Proletaryanın hareketi, der Marx, koskoca çoğunluğun, koskoca çoğunluk çıkarları için, kendiliğinden hareketidir.” (Komünist Manifesto, s. 39, Rieder, 1925.)”²⁶

Aybar, 1925 baskılı Fransızca çevirilere bağlı kalacağına, en yeni baskılar gözönünde tutularak, Türkçeye çevrilmiş²⁷ yapıtlara bir göz gezdirmiş olsaydı, bir *yanlış* üzerine şatosunu kurmuş olduğunun farkına varabilirdi. Çünkü, Aybar'ın şatosunu üzerine kurduğu, Marx ve Engels'ten aktardığı bu tümcede yer alan “kendiliğinden” sözcüğüdür. Fransızca eski çevirilerde bu sözcük, “*spontané*”, yani “kendiliğinden”dir.²⁸ *Komünist Manifesto*'yu Marx ve Engels, Almanca kaleme almışlardır, ve Almandada bu sözcük “*selbständige*”, yani “bağımsız”, “serbest” demektir.²⁹ Çevirisi Engels tarafından gözden geçirilen³⁰ İngilizce metinde ise, bu sözcük “*independent*”, yani “bağımsız” demektir.³¹ Elimizde, Fransızca olarak, gene Editions Sociales'in 1976 baskısı vardır, ve orada, “*spontané*” sözcüğü, öyle anlaşılıyor ki, Almanca özgün metne uygun olarak değiştirilmiş ve yerine “*au-*

²⁶ Aybar'ın kaynakları sunuş tarzına değinmek gereği var. Bir kez, bir yapıt, (Türkçede kullandığımız alfabede yazılıyorsa) kapağına yazıldığı biçimde sunulur. Örneğin, yararlanılan kaynak Fransızca ise, yazıldığı gibi örneğin *Manifeste du Parti Communiste* diye yazılır, Türkçesi, örneğin *Komünist Manifesto* diye yazılmaz. İkincisi, yayımlandığı yer belirtilir. Üçüncüsü (ve haatta birincisi) yazarın adı verilir. Denecektir ki, *Komünist Manifesto*'nun yazarı bilmiyor mu? Bu ayrı bir şey. Ama gene de ola ki, Aybar gibi bilmeyenler olacaktır, nitekim, Marx ve Engels'in ortaklaşa adını taşıyan bu yapıttan aktardığı pasajlar için “der Marx” diyor.

²⁷ Örneğin, Dirk J. Struik, “*Komünist Manifesto*’nun Doğuşu, Sol Yayınları, Ankara 1976, ve gene “*Komünist Parti Manifestosu*”, Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1978, adlı yapıtlarda, Almanca ve İngilizce ayrı basımlardaki ekler ve değişikliklerin tamamını bulabilir, ve “koskoca” yanlışını görmekte de kendi kendisini uyarabilirdi.

²⁸ Bkz: Karl Marx et Friedrich Engels, *Manifeste du Parti Communiste*, Editions Sociales, Paris 1960, s. 25. (“Le mouvement prolétarien est le mouvement *spontané* de l'immense majorité au profit de l'immense majorité.”)

²⁹ Bkz: Marx, Engels, *Werke*, Band 4, Dietz Verlag, Berlin 1974, s. 472. (“Die proletarische Bewegung ist die *selbständige* Bewegung der ungeheuren Mehrzahl im Interesse der ungeheuren Mehrzahl.”)

³⁰ Bkz: “1888 İngilizce Baskıya Önsöz”, “*Komünist Manifesto*’nun Doğuşu, s. 174.

³¹ Bkz: Karl Marx, Friedrich Engels, *Collected Works*, volume 6, Progress Publishers, Moscow 1978. (“The proletarian movement is the self-conscious, *independent* movement of the immense majority, in the interest of the immense majority.” — Burada “*self-conscious*” sözcüğünün 1888 İngilizce baskıya eklendiğine ilişkin bir not olduğunu belirtelim.)

tonome”, yani “özerk” sözcüğü konmuş,³² böylece Fransızca çevirideki yanlışlık düzeltilmiştir. Esasen Fransızca çevirinin Marx ya da Engels tarafından gözden geçirilmemiş olması, hatta, Fransızca baskıya önsöz bile yazmamış olmaları,³³ bu çeviri yanlışlığından, onları sorumlu tutmaya, ya da daha sonra düzeltilmiş olan bu çeviri yanlışlığını onlara maletmeye kimsenin hakkı olamadığının tanıtıdır. Eğer biz, Marx ve Engels'in metninin yanlış çevirisini değil de, doğru bir çevirisini okura sunmak istersek, Türkçe çevirisinden bu tümceyi aktarabiliriz: “Proleter hareket, büyük çoğunluğun, büyük çoğunluğun çıkarına olan bilinçli,³⁴ bağımsız hareketidir.”³⁵ Aybar'ın Marx [ve Engels]'ten aktardığı proletaryanın büyük çoğunluğun çıkarına olan hareketi, “*kendiliğinden* hareketi” değildir, “bağımsız hareketi”dir. Proletaryanın hareketinin, bağımsız bir hareket olmasının ifade ettiği anlamı, örgüt sorununu tartışırken göreceğiz. Yalnız, hemen şunu belirtmek gerekir ki, Aybar'ın, yanlış bir kaynaktan yola çıkarak, Marx [ve Engels]'in olmayan bir sözcüğe dayanarak kurduğu iskambilden şatosu, şimdi yıkılmış, büyük bir coşkuyla savunduğu “kendiliğindenlik” ile başbaşa kalmıştır. — Ama hayır. İşçi sınıfı hareketinin kendiliğindenliğini savunan yalnızca Aybar değildir. İşçi sınıfı hareketi, kendiliğindenliğin en azgın temsilcilerini, hemen hemen işçi sınıfı hareketinin kabardığı her ülkede tanımıştır. Aybar, bu bakımdan yalnız değildir, ne var ki, onun yanı sıra Marx'ın yanı sıra değil, işçi sınıfına yaltaklanarak onu burjuva ideolojiye teslim etmek isteyen bir sürü kendiliğendencinin yanındır.

Bu bölümü tamamlamamız için, işçi sınıfının iktisadi

³² Bkz: Marx-Engels, *Manifeste du Parti Communiste*, Editions Sociales, Paris 1976, s. 45. (“Le mouvement prolétarien est le mouvement *autonome* de l'immense majorité dans l'intérêt de l'immense majorité.”) (Alıntı metinlerde geçen “*spontané*”, “*selbständige*”, “*independent*” ve “*autonome*” sözcüklerinin altını ben çizdim.)

³³ Marx ve Engels, (birlikte Almanca ve Rusça baskılara, Engels Almanca (2 kez), İngilizce, Lehçe ve İtalyanca baskılara) yedi önsöz yazmışlardır. Bkz: “*Komünist Manifesto*’nun Doğuşu, s. 159 vd..

³⁴ Bu sözcük, 1888 İngilizce baskıya eklenmiştir, İngilizce klasik yayınlarda yer almaktadır. Almanca özgün metni esas aldığımızda, bu sözcüğü çıkararak okumamız konuyu toparlama bakımından daha uygun olacaktır.

³⁵ Karl Marx-Friedrich Engels, “*Komünist Parti Manifestosu* — (Komünist Manifesto)”, “*Komünist Manifesto*’nun Doğuşu, s. 124; *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 144.

savaşımından doğan örgütlenmesi ile, yani onun kendiliğindenliği ile, işçi sınıfının sosyalist ideolojiyle eğitilmesini, yani onun bilinçlendirilmesini, bu bir bütünün iki kesiminden birini Marx'a, ötekini Lenin'e yükleyerek, bir başka deyişle, Marx'ın, işçi sınıfının eğitilmesini, sosyalist ideolojiyle bilinçlendirilmesini, ve Lenin'in işçi sınıfının kendiliğinden örgütlenmesini dışladığını ileri süren Aybar'ın yorumunun, gene Marx ve Lenin'e başvurarak, yanlış olduğunu açıklığa kavuşturmamız gerekecek.

Marx, 23 Kasım 1871'de, F. Bolte'a şunları yazıyordu: "İşçi sınıfının *political movement*'inin [siyasal hareketinin] nihai amacı, elbette ki, bu sınıfın *political power*'ı [siyasal iktidarı] ele geçirmesidir, ve bu da, doğal olarak, *working class*'ın [işçi sınıfının] belirli bir noktaya (belli bir gelişme aşamasına ulaşmış) geliştirilmiş ve onun iktisadi savaşımından doğrudan doğruya bir *previous organisation*'ını [ön örgütlenmesini] gerektirir. Ama, öte yandan, içersinde işçi sınıfının egemen sınıflara karşı bir *sınıf* olarak ortaya çıktığı ve onlara *pressure from without* [dışardan baskı] ile boyun eğdirmeye çalıştığı her hareket, bir siyasal harekettir. Örneğin belli bir fabrikada, hatta belli bir işkolunda grevler vb. yoluyla tek tek kapitalistleri daha kısa bir işgününe zorlama girişimi, salt bir iktisadi harekettir. Öte yandan, bir sekiz saat vb. *yasasını* zorlama hareketi, bir *siyasal* harekettir. Ve bu şekilde, işçilerin tek tek iktisadi hareketlerinden, her yerde bir *siyasal* hareket, yani kendi çıkarlarını genel bir biçim içersinde, genel, toplumsal olarak zorlayıcı kuvvete sahip bir biçim içersinde dayatmayı amaçlayan bir *sınıf* hareketi doğar. Bu hareketler, belli ölçüde bir ön [*previous*] örgütlenmeyi öngörürlerse de, bunlar, bir yandan da, aynı ölçüde, bu örgütlenmeyi geliştirmenin bir aracıdır. İşçi sınıfı, örgütlenme bakımından, henüz ... egemen sınıfların siyasal iktidarına karşı nihai bir sefere kalkışacak kadar ileri durumda değilse, her ne olursa olsun, her durumda, gene de, egemen sınıfların politikasına karşı sürekli bir ajitasyonla (...) bu hedefe varmak için eğitilmelidir. Yoksa, Fransa'daki Eylül devriminin gösterdiği gibi ve belli bir ölçüde Bay Gladstone ve ortaklarının İngiltere'de günümüze dek başarıyla sürdürdükleri oyunun da tanıtladığı gibi on-

ların [egemen sınıfların] elinde oyuncak olarak kalır."³⁶

Marx'ın, işçi sınıfının siyasal hareketinin sonal amacı olan iktidarın ele geçirilmesini, *iki* örgütlenme evresine ayırdığı açıktır. *Biri*, işçi sınıfının belli bir gelişme aşamasına ulaşmış ve *doğrudan* onun iktisadi savaşımından doğan bir ön örgütlenmesidir. İşçi sınıfının iktisadi ve siyasal hareketleri, belli ölçüde bir *ön* örgütlenmeyi gerektirdiği gibi, bu hareketler bir yandan da, bu ön örgütlenmeyi geliştirmenin aracıdır. İşçi sınıfının iktisadi savaşımı, işçilerin, belli bir fabrikada, hatta belli bir işkolundaki, tek tek kapitalistleri, onların belli iktisadi istemlerini kabul etmeye zorlama hareketleridir; siyasal savaşımı ise, tüm işçi sınıfının, genel istemlerini (sekiz saat yasası vb.) kucaklar. Bu iktisadi ve siyasal hareketler, bir ön örgütlenmeyi gerektirir, ve bu ön örgütlenme, işçi sınıfının iktisadi savaşımından doğrudan doğar. Ama, *ikincisi*, işçi sınıfı, egemen sınıfın siyasal iktidarına karşı, sonal bir kampanyaya kalkışmak, bu hedefine ulaşmak için *eğitilmelidir* ya da *yetiştirilmelidir*. Aksi halde, yani siyasal iktidarı ele geçirmek için eğitilmediği ya da yetiştirilmediği takdirde, işçi sınıfı, egemen sınıfların elinde oyuncak olarak kalır.

Eğer işçi sınıfı, iktisadi ve siyasal hareketlerle, yani belli bir grup işçinin tek tek kapitalistlere karşı (iktisadi) ya da tüm işçi sınıfının istemlerini gerçekleştirmek için (siyasal) hareketleri ile yetinecekse, işçi sınıfının iktisadi savaşımından doğan ve bu savaşım içersinde gelişen ön örgütlenmesiyle yetinmek gerekir, o zaman, işçi sınıfı, egemen sınıfların elinde oyuncak olarak kalır. Yok eğer işçi sınıfı, siyasal iktidarı egemen sınıfların elinden almak, siyasal iktidarı ele geçirmek istiyorsa, yani işçi sınıfı devrimci görevini yerine getirecekse, o zaman, bu ön örgütlenme yeterli değildir, işçi sınıfı *eğitilmek*, ve siyasal iktidarı ele geçirecek örgütlenmeye geçmek zorundadır.

İlk kez 1906'da yayınlanan Marx'ın bu mektubunun, *Ne Yapmalı?*'da yer almamış olmasının nedeni, kuşkusuz, *Ne Yapmalı?*'nin 1901-1902 yıllarında yazılmış olmasından başka bir şey değildir. Lenin'in Engels'in *Der deutsche*

³⁶ "Marx'tan New York'taki F. Bolte'a". Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 2, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 506-507.

Bauernkrieg'in önsözünden³⁷ *Ne Yapmalı?*'ya aktardığı uzun pasaj³⁸, savaşımın bu üç biçiminin uyumlu, bağlantılı ve sistematik bir biçimde yürütülmesi gereğini gözler önüne serer. Engels, 1874'te, şunları yazıyordu: "Bir işçi hareketi varolmalı beri, savaşım, ilk kez olarak, teorik, siyasal ve pratik-iktisadî (...) üç yönü içinde, uyum, bağlantı ve yöntem ile (sistematik bir biçimde) yürütülmüştür. Alman [işçi] hareketinin yenilmez gücü, işte, deyim yerindeyse, bu tek merkezli saldırıdadır."³⁹ "Teorik Savaşımın Önemi Konusunda Engels" arabaşlığı altında, Lenin, Engels'in, sosyal-demokrasinin büyük savaşımının, *iki* biçimini (siyasal ve iktisadî) *değil*, *teorik savaşımı ilk ikisi ile bir tutarak üç* biçimini kabul ettiğini⁴⁰ vurgulayarak, *Ne Yapmalı?*'da özel bir yer tutan kendiliğindenliğe karşı çarpıcı eleştirisini, işçi sınıfının savaşımının bu üç biçimi ve bu üç biçimin tekmerkezli saldırısı görüşü üzerine kurar.

Bu pasajlar, Engels'i *unutarak* yadsımaya kalkışan Aybar'ın yanılığını ortaya koymak bakımından özel bir önem taşır, çünkü, Marx'ın görüşleri, genel anlamda Engels'in metninde yinelenmiş, deyim yerindeyse Lenin'i Marx'a birleştiren bir ara halka olmuştur. Aybar'ın öne sürdüğü gibi, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'daki bilinçlendirme konusundaki görüşleri ile "marksizmin tarih teorisi ve bilinç hakkındaki diyalektik görüşü" arasında, biri diğerinin tersi ölçüsünde bir karşıtlık değil, aksine, burada, marksizmin, Lenin tarafından Rus proletaryası içerisinde canlı tutulması, geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi yer alır.

Aybar, Lenin'in işçi sınıfının kendiliğinden gelme hareketini dışladığını söylerken haksızdır. "Sosyal-demokrasinin görevi —*diyor Lenin*—, kendiliğinden gelme işçi sınıfı hareketine belirli sosyalist ülküleri getirmek, ... bu kendiliğinden gelme hareketi, *devrimci partinin* eylemleriyle yok edilemez bir bütün içinde eritip kaynaştırmaktır."⁴¹ İş-

³⁷ Bkz: Friedrich Engels, "Köylüler Savaşı", *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1978.

³⁸ Bkz: V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?* s. 36-48.

³⁹ Friedrich Engels, "Köylüler Savaşı", Önsöz, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, s. 31.

⁴⁰ *Ne Yapmalı?*, s. 36.

⁴¹ V. İ. Lenin, "Raboçaya Gazeta İçin Makaleler", *Collected Works*, vol. 4, s. 217.

çi sınıfının kendiliğinden gelme hareketinin dışlandığı, *burada*, nerededir? Ama Lenin, kendiliğinden gelme hareketin, kendiliğindenliğin, işçi sınıfını, devrime götüreceğini, siyasal iktidarı ele geçirerek insanlığı kurtaracağını ileri sürenleri de ağır bir dille eleştirir: "... *tek* seçenek şudur" diyor Lenin, "ya burjuva ideolojisi, ya da sosyalist ideoloji. İkisi arasında bir orta yol yoktur. ... *herhangi bir biçimde* sosyalist ideolojiyi küçümsemek, *ona birazcık olsun yan çizmek*, burjuva ideolojisini güçlendirmek anlamına gelir. Kendiliğindenlikten çok sözedilmektedir. Ama işçi sınıfı hareketinin *kendiliğinden* gelişmesi, onun burjuva ideolojisine tâbi olmasına ... yolaçar; çünkü kendiliğinden işçi sınıfı hareketi, trade-unionculuktur, Nur-Geurerkschaftlerei'dir, ve trade-unionculuk, işçilerin burjuvaziye ideolojik köleliği demektir. Demek oluyor ki, görevimiz, sosyal-demokrasinin görevi, *kendiliğindenliğe karşı savaşmak*, işçi sınıfı hareketini burjuvazinin kanatları altına sokmak yolundaki bu kendiliğinden *trade-unioncu* çabadan uzaklaştırmak, ve devrimci sosyal-demokrasinin kanadı altına sokmaktır."⁴² Kanadı altına sokmaktır, çünkü işçi sınıfı hareketi, onun iktisadî savaşımından doğrudan çıkan örgütlenmenin sınırları içerisinde kalırsa, sınıfın iktisadî ve siyasal hareketleri, teorik savaşım ile sistematik bir biçimde uyum, bağlantı içinde olmazsa, bu örgütlenmeden, bugünkü ifadesiyle, yalnızca sendika çıkar, parti çıkmaz. İşçi sınıfının sonal hedefi olan siyasal iktidarın ele geçirilmesini gerçekleştirecek olan ise, sendika değil, partidir. Sendika, sınıfın çıkarlarının, parti ise, sınıfın tarihsel görevinin, siyasal iktidarı ele geçirme, özel mülkiyeti toplumsal mülkiyete dönüştürme, kendisi de dahil, sınıfların ortadan kaldırılmasını gerçekleştirme görevinin aracıdır. İşçi sınıfının iktisadî savaşımından doğrudan çıkan örgütlenmesi, eğer kendiliğindenliğe bırakılırsa, işçi sınıfı, orada, işçi sınıfının tarihsel görevini gerçekleştirme yerine, işçi sınıfının, "deyim yerindeyse, bir sürü ideolojiler arasında parçalanması"nın etkilerine bırakılmış olur. Almanya örneğini anımsatan Lenin, şöyle yazıyor: "*Kendiliğindenliğe karşı amansız bir savaşım* gerekiyordu, ve ancak birçok yıl-

⁴² *Ne Yapmalı?*, s. 54.

ları kapsayan böyle bir savaşımdan sonradır ki, örneğin Berlin'in çalışan halkını ilerlemeci partinin bir dayanağı olmaksızın çıkarıp sosyal-demokrasinin en sağlam kalelerinden biri haline getirmek, mümkün olabilmıştır. Bu savaşım bugün bile (...) hiç bir biçimde bitmiş değildir. Şimdi bile Alman işçi sınıfı, deyim yerindeyse, bir sürü ideolojiler arasında parçalanmıştır. İşçilerin bir kesimi katolik ve monarşist sendikalar içersinde örgütlenmiştir; bir başka kesimi İngiliz *trade-unionculuğunun* burjuva müritleri tarafından kurulan Hirsch-Duncker sendikaları içersinde örgütlenmiştir; üçüncü kesimi sosyal-demokrat sendikalar içersinde örgütlenmiştir. Son grup, geri kalanlardan çok daha kalabalıktır, ama sosyal-demokrat ideoloji bu üstünlüğü yalnızca bütün öteki ideolojilere karşı kararlı bir savaşım vererek sağlayabilmiştir ve böyle koruyabilecektir.⁴³

Türkiye'de işçi sınıfının güncel konumunu şöyle bir gözler önüne getirmek, bu pasajların şu an için bile, ne büyük bir değer taşıdığını anlamaya yetecektir. Çünkü, proleter devrimci ideolojinin gelişmesinin engellendiği, faşizmin etkinliğini artırdığı, ve dolayısıyla proleter devrimci ideolojinin bir bütünlük içinde etkinliğini gerçekleştiremediği bu dönemde, Türkiye işçi sınıfı içinde, o kendiliğinden devrimci savaşıma katılmadığı sınıf içersinde, ideolojik parçalanma, faşist sendikaların doğmasına kadar gitti. İktisadî savaşımın doğrudan yarattığı sendikalar arasında, işçi sınıfı kendiliğindenliğe bırakıldığı ve egemen sınıfların etkinliklerini artırdığı ölçüde, değil burjuvazinin, emperyalist burjuvazinin açık kanlı diktatörlüğünün, yani faşist ideolojinin savunucusu işçi sendikaları da mantar gibi bitiverdi. Çünkü, "Emperyalist ideoloji, işçi sınıfının içine de sızmaktadır. Çünkü bu sınıfı öteki sınıflardan ayıran bir Çin Seddi yoktur."⁴⁴

Şimdi okur, Aybar'ın, Marx'ı savunma örtüsü altında, Lenin'e saldırısında, işçi sınıfı içersinde, proleter devrimci ideolojinin etkinliğini kırmaya, burjuva ideolojilerin, faşist ideolojilerin bu sınıfı parçalayarak kendi elinde oyuncak haline getirmeye hizmet ettiğini apaçık görüyorlar sanırım. Sanırım okur, Aybar'ın teorik temsilciliğini yaptığı sistemin

⁴³ Ne Yapmalı?, s. 55.

⁴⁴ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 133.

ne olduğunu, Lenin'den yukarıya aktardığımız pasajlarda açıkça görmüş, bizim kendisine vermemiz gereken sıfatı da bu pasajlarda bulmuş olacaktır.

III

Aybar'ın yazısının üçüncü bölümü, devrim üzerine. Lenin ile Marx'ın devrim konusundaki görüşlerinin *farklı* olduğunu ileri süren Aybar, şöyle diyor: "Marx, sosyalist devrimi nesnel bir süreç olarak görmekte, istencci (iradeci) müdahaleleri, bu süreç içinde olanaklı saymaktadır." (3. yazı.) *Kapital*'in "Almanca Birinci Baskıya Önsöz"ünden ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın "Önsöz"ünden hemen hepimizin artık ezberlediği ünlü tümceleri aktardıktan sonra şöyle sürdürüyor sözlerini: "Lenin'e gelince, elbet o da bütün bu söylediklerimizi yadsımıyor. Yadsımak ne kelime hararetle savunuyor Marx'ın bilimsel teorisini. Ne ki gene de bir ayırım olduğu, Lenin'in istence (iradeye), çok fazla ağırlık verdiği seziliyor." Bu *küstahça* —çünkü, Lenin'in sözleriyle eylemi arasında bir karşıtlık olduğunu, halk diliyle söylersek, özü başka sözü başka bir insan olduğunu söylemek başka bir sözcükle daha iyi ifade edilemez— üslubunun ardından şöyle devam ediyor Aybar: "Lenin'e göre, Emperyalizm aşamasında Kapitalizmin çelişkileri derinleşmiştir. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi, emperyalist devletler arasındaki savaşlar, dünya çapında bir devrim potansiyeli yaratmıştır. Artık devrim o toplumun üretici güçlerinin gelişmesine ve bu gelişmenin, toplumdaki mülkiyet ilişkileri tarafından engellenmesine bağlı değildir, çeşitli nedenler dolayısıyla emperyalist zincirin kimi halkaları zayıflamaktadır. Bu zayıf halkaya yüklenilerek devrim yapılabilir. Lenin böyle düşünüyordu. Bu, Rusya gibi, Çin gibi, Hindistan gibi, geri bırakılmış ülkelerde de devrim yapılabilir demektir."

Aybar, Lenin'in, "Proletarya Devriminin Askerî Programı" adlı yazısından (1916), o günkü emperyalist savaş döneminin, "ulusal baskılara karşı savaşımı ve burjuvaziye karşı proleter savaşımı politikalarını da zorunlu olarak doğurup beslemek zorunda" olduğunu, "ve bunun sonucu olarak da, birincisi devrimci ulusal başkaldırıları ve savaş-

ları, ikincisi, burjuvaziye *karşı* proleter savaşları ve başkaldırmaları, ve üçüncü olarak da bu iki türden devrimci savaşların bir bileşimini vb. mümkün ve kaçınılmaz hale getireceği⁴⁵ pasajını aktararak, yargılamasını şöyle yürütüyor: “Emperyalizm aşamasında devrim, her yerde olabiliyordu Lenin’e göre. Sosyalist devrim, endüstrileşmiş kapitalist toplumların iç çelişkilerinin bir sonucu olarak görülmekten adeta çıkarılmıştı. Devrimi başarmak için önce bir devrimci Partiye gerek vardı: merkezci, dikine hiyerarşik, kışla disiplinli bir parti... *Devrimciler* dünyanın dört bir bucağında leninist partiler kuracaklar, propaganda ve ajitasyonla emekçi halk yığınlarını hazırlayacaklar ve koşulların toplumu devrim noktasına getirdiği anda, vuruş yapılacak, iktidar ele geçirecektir. Demek ki [evet “demek ki”] Lenin’de istencilik ağır basmaktadır.” (3. yazı.)

Okur, Aybar’ın, Lenin’de iradeciliğin ağır bastığını kanıtlamak için aktardığı pasajlarına baktığında, bu iradeciliğin Lenin’de değil, Aybar’ın öznel mantığı içerisinde geliştiğini görmüştür sanırım. Devrim yapan Lenin’in, adeta ömrünün her anında düşüncelerini yazıya geçirmiş ve ardında yazılı birkaç cilt değil, koca bir kitaplık bırakmış devrimcinin, devrimde, devrimin iktisadî koşullarına ve iradenin önemine ilişkin tek bir tümcesini almadan, onun devrim anlayışı ve devrimde iradenin rolü konusundaki görüşlerini sergileyebilmek, ya çok gelişmiş çocuklara, ya da hiç gelişmemiş koca adamlara özgü bir şeydir. Ve onlar, bunu yapmakla, bir başkasının düşüncesini değil, ancak ve olsa olsa kendi niyetlerini sergilemiş olurlar. Çünkü, bir yana, Marx’ın, devrimin nesnel koşullarını açıkladığı yasa, karşı yana, Lenin’in, emperyalist savaş döneminin ulusal savaşları ve proleter savaşları olanaklı ve kaçınılmaz hale getirdiğini belirten tümceleri alınarak, Lenin’in, iradeye, temel ekonomik nedeni yadsıyacak ölçüde, ağırlık verdiğini açıklamak olanağı yoktur.

Lenin, ne devrimin nesnel koşullarının iktisadî yönünü görmemiş biridir, ne de devrimci savaşında iradenin rolünü

⁴⁵ V. İ. Lenin, “Proletarya Devriminin Askerî Programı”, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 385. (Aybar, bu metni, öyle anlaşıyor ki, Lenine, *Œuvres*, s. 23’ten çevirerek aktarmış. Biz, burada olduğu gibi, daha sonra da onun aktardığı metinlerin tümünü, Türkçe baskılardan aktaracağız.)

anlamamış biri. Yüzlerce kez yinelediği gibi, 1916-17’de, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*’nda şunları yazıyordu: “... özel iktisadî ilişkiler ve özel mülkiyet ilişkileri, artık içeriğine uymayan bir kabuktan çıkarılması yapay olarak geciktirilirse, kesenkes çürüyecek olan, belki bu çürüme durumunu oldukça uzun bir süre sürdürecektir (...), ama sonuçta kesenkes atılacak olan bir kabuktan ibarettir.”⁴⁶ Lenin’in her metninde olmasa bile hemen her metninde, şu ya da bu biçimde ifade edilmiş olan bu marksist görüş, aynı zamanda, hiç bir zaman “irade”nin rolünün önemsenmediği anlamına da gelemez. Temel etkenin, *temel* belirleyici etkenin, iktisadî etken olması, insanların, bu iktisadî etkenlerin robotu haline geldiği, iktisadî etkenin otomatik olarak onları güttüğü anlamına da gelemez. Hele iktisadî etkenin belirleyici tek etken olduğu anlamına hiç gelmez. Diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizmin, yani doğanın ve insan toplumunun gelişme yasalarının *bulunuşu* açısından bilimsel sosyalizm, bilim haline, birdenbire gelmemiştir. Onun bilim haline gelişindeki nitel değişme, yalnızca iktisadî temeldeki değişme ile açıklanamayacağı gibi, yalnızca bilgi bilimindeki bir değişmeyle de açıklanamaz. Doğanın ve insan toplumunun gelişmesi, bilimsel sosyalizmin bulunuşundan önce de vardı, dolayısıyla doğa ve insan toplumu, bizim o zaman bilmediğimiz gelişme yasalarına göre geliyordu; ama bu yasaların bulunması ile, insanlar, bu gelişmenin bilincine vardılar. “Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi”nin, “(Engels, daha sonra, ilkel topluluğun tarihi dışında diye eklemiştir)”, “sınıf savaşmaları tarihi”,⁴⁷ “kısacası çağlarındaki *iktisadî* ilişkilerin ürünleri oldukları”⁴⁸ artık hepimizin bildiği bir gerçektir. Ama, bu savaşımın içinde bulunan insanların bu savaşımın bir sınıf savaşımı olduğu bilincine doğrudan varmış olmaları, toplumsal varlığın gelişmesi yasalarının bilincine vardığı anlamına gelmez. İnsan, ancak toplumsal varlığın gelişmesi yasalarını bulduktan sonradır ki, bunun bilincine varır. Toplumsal

⁴⁶ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 153.

⁴⁷ Karl Marx-Friedrich Engels, “Komünist Parti Manifestosu”, “*Komünist Manifesto*”nun *Doğuşu*, s. 109; *Seçme Yapıtlar*, I, s. 132.

⁴⁸ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 78.

varlık, insanların toplumsal bilincinden bağımsız olarak vardır; ama toplumsal bilincin, toplumsal varlığın gelişme yasaları bulunduğundan sonra, bu toplumsal varlığın gelişmesi üzerinde etkili olmadığını düşünmek, insan iradesinin olduğu kadar, devrimci ideolojinin de, hiç bir önemi olmadığını, iktisadî temel tarafından yaratıldıkları gibi, iktisadî temelin otomatik gelişmesinin yalnızca bir yansıması olduğunu kabul etmekten başka bir anlama gelemez. Lenin, ne insanların kendi aralarında kurdukları ilişkilerin (üretim ilişkilerinin) onların iradesi dışında, zorunlu olarak meydana geldiğini yadsır, ne de üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesinin engelleri haline gelmesi sonucu “iktisadî üretim koşullarının altüst oluşu ile ... insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimlerin”⁴⁹ önemini. “Dünya ekonomi sistemi içersindeki tek tek her üretici, —*diyor Lenin*— üretim tekniği içersine şu ya da bu değişikliği soktuğunun farkındadır, her mülk sahibi kendisinin bazı ürünleri başkaları ile değiştiğini çok iyi bilir; ama bu üreticiler ve bu mülk sahipleri, böylece, *toplumsal varlığı* değiştirmekte olduklarının bilincinde değillerdir. En önemlisi şu ki, bu değişikliklerin *yasaları* bulundu ve bu değişikliklerin ve bunların tarihsel gelişmelerinin nesnel mantığı esas çizgileriyle ortaya çıkarıldı. ... Sizin yaşıyor olmanız, ekonomik bir eyleminizin olması, döl vermeniz, ürünler üretmeniz, bu ürünleri başkaları ile değişmeniz olgusu, sizin *toplumsal* bilincinizden bağımsız ve bu bilinç tarafından tümüyle hiç bir zaman kucaklanmayan, nesnel olarak zorunlu bir olaylar zincirinin, bir gelişme zincirinin ortaya çıkmasına yol açar. İnsanlığın en soylu ödevi, kendi toplumsal bilincini ve bütün kapitalist ülkelerin ileri sınıflarının bilincini, mümkün olduğu kadar açık ve pürüzsüz bir biçimde ve en yüksek eleştiri anlayışıyla ona uyarlamak için, ekonomik evrimin (toplumsal varlığın evriminin) nesnel mantığını genel ve belligaşlı çizgileriyle kucaklamaktır.”⁵⁰

⁴⁹ Karl Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, “Önsöz”, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 25 ve 26.

⁵⁰ V. İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 366.

Lenin, toplumsal varlığın, bir başka deyişle insanların kendi aralarında kurdukları ilişkilerin, onların iradelerinden bağımsız, zorunlu olduğunu, ve toplumsal bilince, bir başka deyişle, insanların kendi aralarında kurdukları ilişkilerin, üretim ilişkilerinin nesnel gelişme yasalarının bilincine varmış olmalarının, insanlara, bu gelişmenin yönünü *çevirici*, ya da gelişme aşamalarını *atlayıcı* bir güç kazandıracağını hiç bir zaman öne sürmemiştir. Kısacası, Lenin’in, maddî zorunluluk ile iradenin önemini, Marx’ın koyduğundan, ne eksik, ne fazla, ne de bu iki öge arasında, herhangi birini (iktisadî zorunluluğu) unutacak ölçüde bir diğerine (iradeye) ağırlık verdiğini, bu ikisi arasında diyalektik ilişkiyi ve etkinliğini yadsıdığı söylemek olasıdır.

Eğer toplumsal varlığın gelişme yasalarının bulunmuş olması, insana, toplumsal varlığının gelişmesinde hiç bir etkide bulunma olanağı sağlamasaydı, bu yasalar, yalnızca, göksel cisimlerin hareketini önceden saptayan rasathaneler gibi, yalnızca toplumsal varlığın gelişmesinin salt habercileri olmaktan başka bir şey olamazdı.

Daha, 1894’te, “*Halkın Dostları*” *Kimlerdir?*’de, teorinin görevinin, bilimin amacının, gerçek ekonomik savaşımında ezilen sınıfa *yardım etmek* olduğunu vurgulayan Lenin, Marx’ın Ruge’a yazdığı “*Dünyaya şunu söylemiyoruz: savaşımı bırakın — tüm savaşımınız anlamsızdır. Bütün yaptığımız, ona doğru bir savaşım sloganı sağlamaktır.*” tümcelerini aktardıktan sonra şöyle devam ediyordu: “... Marx’a göre, bilimin doğrudan görevi, doğru bir savaşım sloganı sağlamak, yani bu savaşımı, belli bir üretim ilişkileri sisteminin ürünü olarak nesnel bir biçimde sunmak, bu savaşımın zorunluluğunu, içeriğini, seyrini ve gelişme koşullarını *anlayabilmektir.*”⁵¹ Marksist teorinin, “bir araç olarak” “proletaryaya *hizmet görevini*” yüklediğini gene aynı sayfalarda şu sözlerle ifade edecektir: marksist teori, “modern toplumdaki bütün uzlaşmaz karşıtlık ve sömürü biçimlerini *açığa çıkarma*, bunların evrimini izleme, geçici niteliklerini, farklı bir biçime dönüştürmelerinin kaçınılmazlığını gösterme ve *böylece tüm sö-*

⁵¹ V. İ. Lenin, “*Halkın Dostları*” *Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 233-234.

mürüyü elden geldiğince çabuk ve kolayca sona erdirmesinde bir araç olarak proletaryaya hizmet etme görevini doğrudan doğruya önüne koymuştur.”⁵² Marx’ın, “bir toplum, kendi hareketinin doğal yasalarını ortaya çıkarmak için doğru yola girmiş olsa bile —...— bu toplum, normal gelişmesinin birbirini izleyen aşamalarının önüne koyduğu engelleri, ne gözüpek sıçrayışlarla temizleyebilir ne de meşru yollarla ortadan kaldıracaktır. Ancak doğum sancılarını kısaltabilir ve azaltabilir”⁵³ sözleriyle, Lenin’in yukarıya aktardığımız sözleri arasında, özsel olarak, tek bir farklılık, tek bir karşıtlık yoktur, aksine, tam bir uyum vardır. Ne var ki, Aybar, proleter devrimin doğum sancılarını azaltma ve kısaltmayı, Lenin’in deyişiyle, proletaryanın, *tüm sömürüyü elden geldiğince çabuk ve kolay sona erdirmesini*, özsel olarak önemsememekte, ya da, ona gereken önemi vermeyi, iradeye gereğinden fazla ağırlık verme biçiminde nitelendirmektedir. Marx, bir toplumun gelişmesinin *birbirini izleyen aşamalarının ortaya koyduğu engellerin*, bu gelişmenin doğal yasalarını bulmakla ortadan kaldırılamayacağını *vurgulamaktadır*, ama aynı zamanda, *bu yasaların* bulunmuş olmasının, bu engellerin kaldırılma sürecini kısaltacağını ve acıların azaltacağını da belirtmektedir. Marx, *Kapital*’in amacının modern toplumun ekonomik yasasını ortaya çıkarmak olduğunu belirttiği *Kapital*’e önsözünü yazarken, elbette, vurgulama, birinci ögeye olacaktır; ama devrim çağına girildiği, ve sorun, proletaryayı ve onun önderliğinde yığınları devrime kazandırmak olduğu zaman, Lenin’de olduğu gibi ikinci öge vurgulanacaktır. Teorik çalışmanın ağır bastığı bir yapının hazırlanmasındaki faaliyet ile pratik çalışmanın ağır bastığı bir faaliyet arasında doğal olan ve vurgulama farklarında bir karşıtlık türetebilmek olası mıdır?

Aybar, Marx’ın, “sosyalist devrimi nesnel bir süreç olarak” gördüğünü, ve “istenci (iradeci) müdahaleleri, bu süreç içinde olanaklı” saydığını ileri sürmektedir. Bu bölümün sonunda, “devrimin nesnel bir süreç” olarak görülmesi, ve iradenin bu devrim süreci içerisinde “olanaklı” olması

⁵² Aynı yapıt, s. 233.

⁵³ Karl Marx, “Almanca Birinci Baskıya Önsöz”, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 18.

nın Marx ve marksizme Aybar’ın yakıştırdığı bir uydurma olduğunu açıklayacağız. Ne var ki, Lenin’i, iradeye, “çok fazla ağırlık vermekle” suçlarken, ya da Lenin’de iradeciliğin ağır bastığını ileri sürerken, öte yandan, devrimi nesnel bir süreç olarak nitelerek ve aynı zamanda iradenin bu süreç içerisinde olanaklı olabileceğini, yani devrim sürecinin irade-dışı da gerçekleşebileceğini söylerken Aybar, ekonomik temelin belirleyici *tek* etken olduğunu, hatta ekonominin *otomatik* bir etken olduğunu da savunmuş olur. Çünkü bu sözlerin yalın anlamı şudur: devrim, nesnel (objektif) bir süreçtir, yani insanların iradesi dışında gerçekleşir; iradenin bu süreç içerisinde ortaya çıkması olanağı vardır, ama çıkmasa da olur. Marx ve Engels’in bu denli yanlış yorumlanması, Marx’ın ölümünden sonra, Engels’i oldukça rahatsız etmiş benzer. Ömrünün son yıllarında yazdığı mektuplarda, bu konuya özel bir ağırlık verir.

Nitekim Engels, 1890’da, Joseph Bloch’a şöyle yazıyordu: “Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte belirleyici etken, *son aşamada* gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx, ne de ben, hiç bir zaman daha fazlasını iddia etmedik. Eğer, sonradan, herhangi biri, çıkıp da ekonomik etken tek belirleyicidir dedirtmek üzere bu önermenin anlamını zorlarsa, onu, boş, soyut, anlamsız bir söz haline getirmiş olur. Ekonomik durum temeldir, ama, çeşitli üstyapı öğeleri, sınıf savaşımının siyasal biçimleri ve sonuçları —savaş bir kez kazanıldıktan sonra, kazanan sınıf tarafından hazırlanan anayasalar vb.— hukuksal biçimler, hatta bütün bu gerçek savaşımın, bu savaşımlara katılanların beynindeki yansımaları, siyasal, hukuksal, felsefi teoriler, din anlayışları ve bunların daha sonraki dogmatik sistemler halindeki gelişmeleri, hepsi de tarihsel savaşımın gidişi üzerinde etki yaparlar ve birçok durumda ağır basarak onun *biçimini* belirlerler. ... Kendi tarihimizi kendimiz yapıyoruz, ama her şeyden önce belirli öncüllerle birlikte ve çok belirli koşullar içinde. Bütün öteki koşullar arasında en sonunda belirleyici olanlar ekonomik koşullardır. Ama siyasal koşullar vb., hatta insanların beyinlerine musallat olan gelenek bile, kesin son verici olmasa da, gene bir rol oynar.”⁵⁴

Bu yıllarda, Engels, aynı yanılmanın bir vurgulama gereksinmesinden kaynaklandığını açıklama gereğini duyar. Gençlerin zaman zaman işin ekonomik yanına *gerektiğinden daha büyük* bir ağırlık vermelerinin sorumluluğunun, kısmen, Marx ve kendisine ait olduğunu belirtir, “Hasımlarımızın karşısında —*diyor Engels*—, onların yadsıdıkları ilkeyi özellikle vurgulamak gerekiyordu ve o zaman, karşılıklı etkiye katılan öteki etkenlere de kendi yerlerini verecek ne zamanı, ne yeri, ne de fırsatı bulabiliyorduk.”⁵⁵ 1893'te Franz Mehring'e şunları yazar: “Buna, bir de ideologların şu ahmakça düşünceleri de eklenir: tarihte bir rol oynayan çeşitli ideolojik alanların bağımsız tarihsel bir gelişmeleri olduğunu reddettiğimiz gibi, onların her türlü *tarihsel etkinliklerini* de kabul etmiyormuşuz.. Bu, bayağı, diyalektik olmayan, iki kutup gibi birbirine kaskatı karşı bir neden ve sonuç anlayışından, karşılıklı etki konusunda kopkoyu bir bilgisizlikten yola çıkmak demektir. Tarihsel bir etkenin, sonuç olarak, başka ekonomik olgular tarafından meydana getirilir getirilmez, kendisinin de kendi ortamı, hatta kendi öz nedenleri üzerinde karşı-etki yapabildiğini ve yaptığını, bu beyler, kasıtlı olarak sık sık unutuyorlar.”⁵⁶

Engels, B. Borgius'a yazdığı mektupta da, “ekonomik durumun otomatik bir etkisi yoktur, tersine, tarihlerini yapanlar insanların kendileridir” diyor ve şöyle devam ediyordu: “ama bunu, tarihi koşullandıran belli bir ortam içinde, daha önceki asıl gerçek koşulların temeli üzerinde yaparlar; bu koşullar arasında, ekonomik koşullar, öteki siyasal ve ideolojik koşullardan ne kadar etkilenebilirse etkilerisimler, sonu sonuna belirleyici koşullardır.”⁵⁷

Açıktır ki, ne Marx ve Engels, iktisadî temeli, belirleyici *tek* etken olarak kabul etmişlerdir, ve ne de Lenin, iradeye, gerçek rolünden daha fazla ağırlık vermiştir. Eğer ideolojinin, kendi kendisi üzerinde olduğu gibi, diğer toplumsal

⁵⁴ “Engels'ten Joseph Bloch'a”, 25 Eylül 1890, K. Marx, F. Engels, *Felsefe İncelemeleri*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 172-173.

⁵⁵ *Felsefe İncelemeleri*, s. 174.

⁵⁶ “Engels'ten Franz Mehring'e”, 14 Temmuz 1893, *Felsefe İncelemeleri*, s. 185-186.

⁵⁷ “Engels'ten Heinz Starkenburg'a”, 25 Ocak 1899, *Felsefe İncelemeleri*, s. 182. (Mektubun, Starkenburg'a değil, B. Borgius'a yazıldığına ilişkin bilgi için, Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, 3'ün ilgili notuna bakınız.)

bilinç biçimleri (hukuk, siyaset, sanat, ahlâk vb.) üzerinde etkisi olduğu gibi, temel belirleyici olan iktisadî etken üzerinde de belirleyici bir etkisi varsa, insan iradesinin rolü de o denli belirleyicidir. Temel belirleyici olmak, ya da, sonu sonuna belirleyici olmak ayrı şeydir, bu temel belirleyici üzerinde belirleyici bir etkisi olmak ayrı şeydir. Ne var ki, bizim bilincimiz, bizim irademiz, iktisadî gelişmenin zorunlu yönünü, *sonal bakımdan*, geriye çeviremez, yönünü kapitalist toplumdan feodal topluma doğru çeviremez ya da feodal toplumdan sosyalist topluma atlatamaz. Ama gene bizim bilincimiz, bizim irademiz, toplumsal varlığın nicel değişmelerini olduğu gibi, nitel değişmelerini de, belirli bir ölçüde ileriye olduğu gibi, geriye de götürebilir, ama sonal bakımdan değil. Burjuva cumhuriyetin, karşı-devrimle, monarşiye dönmesi gibi; tekelci kapitalizm aşamasında faşizme geçilmesi gibi. Sosyalist devrimin de bir karşı-devrim dalgasıyla, yıkılarak, yerini burjuva diktatörlüğün alabilmesi olası gibi. Ama bütün bunlar, son tahlilde, iktisadî temelin belirleyici olduğunu kanıtlar ve gene, bütün bunlara karşın, toplumsal varlıkların değişmesi, son tahlilde iktisadî temel gelişmesi ve ilerlemesi doğrultusunda olur.

Devrim sorununa geçmeden önce, bu bölümün başında büyük bir kısmını aktardığım Aybar'ın tuncelerinde, okurun gözünden kaçmış olan bir-iki *kuçuk* noktaya değinmek gereği var: (1) Aybar, “Marx sosyalist devrimi nesnel bir süreç olarak görmekte” diyor. Hemen altalta Marx'tan aktardığı üç alıntıda görüleceği gibi, Marx, yalnızca “sosyalist devrimi” değil, genel olarak “devrimi” konu edinmiştir. Marx'ın “devrimi *nesnel bir süreç* olarak görmesi”ne gelince, bu düpedüz uydurma bir şeydir. Marx'ı, Aybar'ın kendisine kanıt aldığı parçasından okuyalım: “İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddî varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık, kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunlar koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddî koşulların mevcut ya da gelişmekte olduğu yerde

çıkar.”⁵⁸ Burada, devrimin nesnel koşullarının mevcut ya da gelişmekte olması gerektiği dışında, devrimin nesnel bir süreç olarak alındığını gösterebilecek ne vardır? Bir şey daha vardır, o da, devrimin nesnel koşulları yanında, insanlığın, ancak çözüme başlayabileceği sorunları ele alması. Yani devrimi insanların yapması. Devrimi, insanlar, devrimin nesnel koşulları olduğu zaman yapabilecek duruma gelirler demek, devrimin nesnel bir süreç olduğunu değil, nesnel bir süreç olmadığını bize kanıtlar. Bir başka deyişle, devrim, kendiliğinden olmaz, devrim insanlar tarafından yapılır. (2) Aybar için “sözkonusu olan sosyalist devrim olduğuna göre”, o, Marx, “sosyalist devrimde” “istenci (iradeci) müdahaleleri, bu süreç içinde olanaklı saymaktadır” diyor. Yazımız boyunca uzun uzadıya da açıkladığımız gibi, devrim süreci içersinde, irade, insan bilinci, başlıbaşına bir rol oynar. İrade olmadan, devrim olmaz; hele sosyalist devrim hiç olmaz. Eğer, Marx’ın sözlerinden, biz sırtüstü yatalım, er ya da geç, nasıl olsa devrim olacaktır anlamı çıkarılıyorsa, marksizme bundan daha ağır bir karaçalma olamaz. Marx’ın şu sözlerini anmanın tam yeridir: “maddî güç ancak maddî güç tarafından yenilebilir, ama teori de yığınlara hükmeder etmez (yığınlar tarafından kavranır kavranmaz) maddî bir güç haline gelir”.⁵⁹ (3) Aybar, aynı paragrafta, “sözkonusu olan sosyalist devrim olduğuna göre, kapitalist toplumun üretici güçleri artık üretkenliklerini yitirecekler, gelişemez olacaklardır” diyor. Üretici güçlerin *üretkenliklerini yitirmeleri* ayrı bir şey, gelişmemeleri ayrı bir şey, gelişmelerinin engellenmesi ayrı bir şeydir. Bir toplumda, üretici güçlerin üretkenliklerini yitirmeleri demek, üretimin çökmesi demektir. Marx’ta, devrimin koşulu olarak böyle bir saçmalık bulmak olası mıdır? Dahası var: üretici güçlerin *üretkenlikleri*, kapitalist toplumda, bilimin ve tekniğin giderek daha büyüyen boyutlarda üretime uygulanmasıyla *artar*. Bu bile, yani üretici güçlerin üretkenliğinin artması, anarşik üretime ve kâr oranına dayalı kapitalist üretim tarzında, üretici güçlerin gelişmelerinin engellerinden biri,

⁵⁸ Karl Marx, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*, “Önsöz”, s. 26.

⁵⁹ Karl Marx, “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi — Giriş”, *Din Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 47.

önemli bir etmeni olur. Daha yetkin makinelerin üretime girmesiyle, bir üretici güç olan makinenin üretkenliği artar, ve emeğin üretkenliğini artırır. Ama bu, öte yanda, nispi nüfus fazlasını artırarak, üretici güçlerin gelişmesini engeller. (4) Aybar, Marx’ın “Feuerbach Üzerine Tezler”inden aldığı, “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir.”⁶⁰ tümcesinin üzerine şunu yazıyor: “Elbet Marx, aynı zamanda devrimci idi de. Ve devrimci olarak doğayı, toplumu değiştirmeyi amaçlıyordu.” Marx’ın, “dünya” sözcüğünü, Aybar’ın “doğa” olarak da anlamış olmasını, onun konunun özüne ne denli indiğini kanıtlar.

IV

Yazımızın üçüncü bölümünün hemen başlarında, aktardığımız pasajlarında, Aybar, Lenin’in, devrimin, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin engeli haline gelmesine bağlı olmadan, yani devrimin nesnel koşulları olmadan devrim yapılabileceği görüşünde olduğunu ileri sürüyor; bu, diyor Aybar, devrimin nesnel koşullarının oluşmadığı “Rusya gibi, Çin gibi, Hindistan gibi geri bırakılmış ülkelerde de devrim yapılabilir demektir”. İkincisi, gene Aybar’a göre, Lenin, “*sosyalist devrimi*, endüstrileşmiş kapitalist toplumların iç çelişkilerinin bir sonucu olarak görülmekten, adeta çıkarmış”, emperyalizm aşamasında *devrimin* her yerde olabileceğini öne sürmüştür. Daha yalın bir ifadeyle özetlersek, Lenin, devrimin nesnel koşullarını yadsımış, o, insanların iradesiyle devrim yapılabileceğini düşünmüş, ve Rusya’da bu nedenle devrim yapmıştır; ve gene Lenin, her yerde devrimin (sosyalist devrimin) olabileceğini savunmuştur. Nasıl, Lenin, marksizmin temel ilkelerinden soyutlanır ve devrimin nesnel koşullarını yadsımış bir “şovalye”ye, deyim yerindeyse, bir devrim şovalyesi derekesine indirgenirse, aynı biçimde, Lenin’in sözünü ettiği, her türden devrim ve devrimci savaşlar da, “sosyalist devrim” derekesine yükseltilir.

Tüm ömrünü proleter devrime adanmış, emperyalizm ve proletarya devrimi çağının marksizmini adıyla simgeleyen

⁶⁰ Karl Marx, “Feuerbach Üzerine Tezler”, *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 14.

büyük insanın, devrimin nesnel koşullarının, son tahlilde, iktisadî temelden başka bir şey olmadığına ilişkin herhangi bir pasajını aktarmaya kalkışmak, öyle sanıyorum ki, gülünç kaçacaktır. Buna karşın, bunu dileyen, Lenin'in herhangi bir yapıtını açabilir, ve her an, kendini doyuracak sayısız kanıt bulabilir. Tartışmamız açısından önemli olan, Lenin'deki bu marksist ilkenin, pratikte, değişik devrim dönemlerinde, devrim stratejilerinin temelini oluşturup oluşturmadığıdır.

Aybar, bizi, iki hususu açıklama gereğiyle karşı karşıya bırakmaktadır: biri, emperyalist aşamada, devrimin nesnel koşullarının konum değiştirmiş olmasının anlamı; öteki, emperyalist aşamada, *devrimin* her ülkede olabileceğinin, her ülkede *sosyalist devrimin* olabileceği anlamına gelip gelececeği.

Aybar'a göre, Lenin, iradeye çok fazla ağırlık verdiği için, emperyalizm aşamasında, devrimin nesnel koşulları, yani üretim ilişkilerinin üretici güçlerin engelleri haline gelmiş olması koşulları dıştalanarak, emperyalizm zincirinin zayıflayan halkasına yüklenilerek devrim yapılabileceğini düşünmüştür. Bir kez daha okuyalım Aybar'ı: "Lenin'in istence (iradeye), çok fazla ağırlık verdiği seziliyor. Lenin'e göre, Emperyalizm aşamasında Kapitalizmin çelişkileri derinleşmiştir. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi, emperyalist devletler arasındaki savaşlar, dünya çapında bir devrim potansiyeli yaratmıştır. Artık devrim o toplumun üretici güçlerinin gelişimine ve bu gelişimin, toplumdaki mülkiyet ilişkileri tarafından engellenmesine bağlı değildir, çeşitli nedenler dolayısıyla emperyalizm zincirinin kimi halkaları zayıflamaktadır. Bu zayıf halkaya yüklenilerek devrim yapılabilir. Lenin böyle düşünüyordu. Bu, Rusya gibi, Çin gibi, Hindistan gibi, geri bırakılmış ülkelerde de devrim yapılabilir demektir." (3. yazı.)

Üretici güçler ile, onun gelişmesinin engeli haline gelen üretim ilişkileri arasındaki çatışmayı, devrim *süreci* olarak nitelemek ne denli yanlışsa, üretici güçler ile üretim ilişkilerini, her zaman ve her durumda, *bir* ülkenin sınırları içerisindeki öğeler olarak ele almak da, o denli yanlıştır. "İktisadî temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da

az bir hızla altüst eder." diyen Marx, şöyle sürdürecektir: "Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima iktisadî üretim koşullarının altüst oluşu ile, ... insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırdetmek gerekir. ... böyle bir altüst oluş dönemi[ni]. ... maddî hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir."⁶¹ Burada, Marx'ın iki ayrı "altüst oluş"tan sözettiği açıktır; biri, iktisadî üretim koşullarının altüst oluşu; öteki, kocaman üstyapının altüst oluşu. Üstyapının altüst oluşu, ancak, iktisadî üretim koşullarının altüst oluşuyla, maddî temeldeki altüst oluşla açıklanır. Toplumun maddî üretici güçleri ile "üretim ilişkileri, ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan *mülkiyet* ilişkileri"⁶², kapitalizmin gelişmesiyle, sermaye ihracıyla birlikte, yeni bir konuma girer. Bir ülkenin sınırları içerisinde gelişen bu iki öğeden biri, uluslararası, deyim yerindeyse, uluslar-üstü bir nitelik kazanır. Mülkiyet ilişkilerini ifade eden sermaye, tekelci kapitalizm aşamasında, emperyalist aşamada, kendi ülkesinin sınırlarından dışarı çıkmış, ve birbirinden farklı üretim aşamalarında bulunan ülkeleri, farklı sömürü mekanizması içerisinde de olsa, sömürmeye başlamıştır. Bu nedenle, kapitalizmin emperyalizm-öncesi dönemi, nasıl ulusal sınırlar içerisinde, yerel ve birbirinden kopuk pazarları, bir tek pazar çevresinde bütünleştirerek, ulusal pazarı yaratırsa, tekelci kapitalizm dönemi, emperyalizm dönemi de, sömürü alanına aldığı bütün ülkeleri, kendi sistemine bağlar, dünya emperyalist sistemi dediğimiz sistemi yaratır. "Kapitalizm, evrensel bir sömürgeci baskı sistemine, bir avuç 'ileri' ülkenin, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu malî yönden boğduğu bir sisteme dönüşmüştür."⁶³ (Ekim Sosyalist Devriminden öncesini konuştuğumuz gözönünde tutulursa), bu sistem, kendi içinde, (dünya nüfusunun onda-birinden azını barındıran ve yüzölçümleri en geniş ve en abartılmış ölçüye göre bile ünyanın beşte-birinden az olan) zengin ve güçlü bir avuç azınlık ile dünyanın büyük

⁶¹ Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, "Önsöz", 1976, s. 26.

⁶² Aynı yapıt, s. 25.

⁶³ V. I. Lenin, "Fransızca ve Almanca Baskılara Önsöz", *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 11.

sayıda ezilen halkları arasında *ikiye ayrılır*.

Dünyanın pek büyük çoğunluğunu, ekonomik yönden olduğu kadar, askerî ve siyasal yönden de boyunduruğu altına almış bulunan sermaye ile, bu sermayenin (hangi üretim aşamasında bulunursa bulunsun) sömürsü altına girdiği kadar, egemenliği ve baskısı altına da giren halklar arasındaki çelişki, şu ya da bu ülke halkının, kendi ülkesindeki mülkiyet ilişkileriyle olan çelişkilerini, ikincil çelişkilere dönüştürdüğü gibi, üretici güçlerin gelişmesinin engelleri haline de gelir. Bunun anlamı şudur ki, bir ülkede, belli bir üretim ilişkisi, örneğin kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmeden, emperyalist sistem, bir başka deyişle tekelci sermaye, o aynı ülkede, üretici güçlerin engeli haline gelir.

Biz biliyoruz ki, her yeni üretim tarzı gibi, kapitalist üretim tarzı da, başlangıçta, üretici güçlerin, içersinde serbestçe geliştikleri bir biçim oluşturur. Feodal üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline geldiği zaman, üretici güçler ile feodal üretim ilişkisi arasındaki çatışma, feodal üretim ilişkilerini yıktığı, yerine kapitalist üretim tarzını getirdiği zaman, kapitalist ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin üretim biçimini oluşturur. Başlangıçta, dağınık ve birbirinden yalıtık duran emeğin toplumsallaşmasının üretim biçimini oluştururken, giderek emek toplumsallaştığı halde, üretim araçları mülkiyetinin özel mülk olarak kalması, üretici güçlerin gelişmesinin engelleri haline gelir. Bir başka deyişle, kapitalist özel mülkiyet, başlangıçta, üretici güçlerin gelişme biçimi iken, daha sonra, gelişmesinin engeli haline gelir.

Konuyu daha somutlaştırabilmemiz için, bu gelişmenin teorik açıklamasını yapmamızda yarar (hatta zorunluluk) vardır.

Kapitalizmde, toplumsal üretim, iki kesime ayrılır. Biri üretim araçları üretimi, öteki tüketim nesnelere üretimidir.⁶⁴ İkinci kesimdeki, yani tüketim nesnelere üreten kapitalistler, biriktirdikleri artı-değeri, işletmelerini geliştirmek ya da yeni işletmeler açmak için üretime yatırmak istedikleri zaman, birinci kesimdeki, yani üretim aracı üreten kapita-

⁶⁴ Bkz: Karl Marx, *Kapital*, İkinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1966, s. 442-586.

listlerden, üretim aracı almak durumundadırlar. Yeniden-üretim, farklı iki biçimde olur. Yeniden-üretim, ya eski ölçekte yinelenir, buna basit yeniden-üretim diyoruz; ya da daha büyük ölçekte yinelenir, buna *genişletilmiş* yeniden-üretim diyoruz. Basit yeniden-üretimde, ikinci kesim kapitalistleri, o yıl için harcanan *değişmeyen sermayeleri tutarında*, birinci kesim kapitalistlerden üretim aracı alırlar. Genişletilmiş yeniden-üretimde ise, harcadıkları *değişmeyen sermayeleri tutarından ayrı olarak*, biriktirdikleri artı-değeri üretime yatırmak istedikleri zaman, (bunun bir kısmını *değişmeyen sermayeye* —yani makine ve hammadde gibi üretim araçlarına—, ve bir kısmını *değişen sermayeye* —yani işçi ücretlerine— yatıracakları için) biriktirilen artı-değerin bir kısmı ile, birinci kesim kapitalistlerden üretim aracı (makine vb.) alırlar. Biriktirilen artı-değerin üretime yatırılması ile, ancak bu durumda, her iki kesimde de *genişletilmiş* yeniden-üretim meydana gelir. Eğer, üretim, basit yeniden-üretim olarak yinelenirse, burada, ne üretim araçlarına yatırılan sermayede bir artış, ve ne de işçi ücretlerine yatırılan sermayede bir artış var demektir. Dolayısıyla, her iki kesimde, de, üretim, *aynı* ölçekte yinelenmeye devam eder. Üretici güçlerin başında gelen canlı emek, gerek nüfus artışı sonucu, gerek kapitalizmin gelişmesiyle birlikte seyreden küçük üreticinin mülksüzleşmesi sonucu, gerek yetkinleşen üretim araçlarının (makinenin vb.) daha az emek istihdamına yolaçması sonucu, bir yandan artarken, öte yandan, bu emek-gücü artışı karşısında, üretime yeni sermaye yatırılmaması, bu üretici gücün gelişmesini engeller. Kapitalist üretim tarzı, üretici güçlerin içersinde geliştiği üretim biçimi iken, onun gelişmesinin engeli haline gelmesi burada ifadesini bulur. Ama kapitalist üretim tarzında, kapitalist, biriktirdiği artı-değeri üretime yatırarak, genişletilmiş yeniden-üretime geçtiği zaman, üretime yatırılan artı-değer *oranında*, yeniden-üretimde bir *genişleme* olacağı için, yeni emek-gücü de satın alacak, dolayısıyla, artan canlı emek ile istihdam edilen emek arasında nispi bir denge sağlanacaktır.⁶⁵

⁶⁵ Elbette, kapitalist üretimde, sermayenin yoğunlaşması ile birlikte, *değişmeyen sermaye* ile *değişen sermayenin organik bileşimi* değiştiği, toplam sermaye içinde *değişmeyen sermayenin payı*, *değişen sermayeye oranla* arttığı için,

Kapitalizmin serbest rekabet döneminde, toplumsal üretimin bu iki kesimi, toplumsal bakımdan bir birlik içinde bulunur, ve genişletilmiş yeniden-üretim, her iki kesimde, o birliğin, şu ya da bu nedenle kabaran emek-gücünü, kendi genişleme oranında olmasa bile, belirli bir ölçüde artan oranda istihdam ederek, üretici güçlerin gelişmesine, *bir ölçüde*, olanak sağlar. Oysa, kapitalizmin tekelci döneminde, emperyalist sistem içinde, üretimin bu iki kesimi, belirgin bir biçimde, iki ayrı *birlikte* yer alır. Emperyalist ülkeler, hem kendi ülkelerinin, hem bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerin üretim aracı üretimini tekellerinde tutarlar. Dolayısıyla, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerde biriktirilen ve üretime yatırılan artı-değerin önemli bir bölümü, üretim aracı satın almak için, emperyalist ülkelere gider. Sonuç olarak, bir yandan, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, kapitalist ilişkiler, henüz üretici güçlerin gelişmesinin üretim biçimi iken, emperyalist sisteme bağımlılığı nedeniyle, üretici güçlerin gelişmesi engellenir, ve dolayısıyla, emperyalist sistem, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelir. Öte yandan, emperyalist ülkede, kapitalist ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin engelleri haline geldiği halde, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerden kendisine ayrıca akan birikmiş artı-değer dolayısıyla, genişletilmiş yeniden-üretim kazandığı yeni boyutlar, üretici güçlerin gelişmesinin engellerini bir ölçüde azaltır. Hatta bazan öyle bir noktaya varılır ki, bunlar, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerden, emek-gücü talebinde bile bulunabilir. Böylece, emperyalist sistem, emperyalist ülkede, kapitalist ilişkiler üretici güçlerin engeli haline geldiği halde, bu engeller bir ölçüde de olsa hafiflerken, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, henüz kapitalist ilişkiler üretici güçlerin engelleri haline gelmeden, üretici güçlerin gelişmesi engellenir. Dolayısıyla, sosyalist devrimin nesnel koşullarının olgunlaştığı ileri kapitalist ülkede, emperyalist sistem, bu koşulları zayıflatırken, sosyalist devrimin

toplam sermayenin artışı oranında emek istihdam edilmez, ve bu nedenle de, nispi bir nüfus fazlası oluşur. Dolayısıyla, yedek bir sanayi ordusunun varlığı, nüfusun doğal artışında değil, kapitalist üretimin yasalarında bulunur. Bunu, burada, konumuzu kolaylaştırmak için dışlıyoruz. (Bu konuda daha geniş özet bilgi için, benim, *Ülke*, n° 1'deki "Nüfus Sorunu ve Malthus" adlı tanıtma yazıma bakılabilir.)

nesnel koşullarının olgunlaşmadığı bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede devrimin nesnel koşulları ortaya çıkar, ama bu devrim, elbette, bir sosyalist devrim değil, emperyalist sistemden çıkmayı, bağımsız bir ülke haline gelmeyi amaçlayan bir devrimdir.

Şimdi, konuyu iki açıdan çözmenin gereği var: birincisi, emperyalist sistemin bir bütün olarak dünya sistemi haline gelmiş olmasıdır, ve artık burada, şu ya da bu ülkede, yani bir ülkede, devrimin nesnel koşullarının varlığı yerine, bir dünya ekonomik sistemi haline gelen emperyalist sistemin bütünü içersinde, devrimin nesnel koşullarının var olup olmadığına bakmak gerektirir. İkincisi, özel konumu bakımından sosyalist devrim olmayan bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerdeki ulusal devrimlerin, genel konumu bakımından emperyalist sistemi zayıflattığı, geriletliği için, proletarya devriminin bir *evresi* haline gelmiş olmasıdır. "Eskiden —diyor Stalin *Leninizmin İlkeleri*'nde— ayrı ayrı ülkelerde ya da daha doğrusu, gelişmiş şu ya da bu ülkede, proletarya devrimi için nesnel koşulların varlığından ya da yokluğundan söz etmek âdetti. Şimdi, bu görüş artık yetersizdir. Şimdi devrim için, nesnel koşulların, dünya emperyalist ekonomi sisteminin tümünde bir eksiksiz bütün olarak bulunup bulunmadığından söz etmek gerekir; *çünkü*, sistem, tümü ile, devrim için olgunlaşmış ise, ya da daha doğrusu, olgunlaştığı için, bu sistemin içinde sanayi yönünden yeter derecede gelişmemiş bazı ülkelerin bulunması, devrim için aşılabilir bir engel olamaz."⁶⁶

Artık, Aybar'ın, iki savını, ayrı ayrı yanıtlayabiliriz:

Marx ve Engels, komünist devrimin, *bir tek* ülkede değil, *bütün* uygar ülkelerde, en azından İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya'da, *aynı zamanda* yer alan bir devrim olacağı görüşündeydiler.⁶⁷ Ayrıca, komünist devrimin hiç değilse en gelişmiş kapitalist ülkelerde olacağı düşüncesindediler. Lenin, Marx ve Engels'in bu düşüncelerini *değiştirmede*, emperyalizm dönemi ile birlikte, devrimin nesnel koşullarıyla birlikte bu görüşlerin de değiştiğini ortaya koydu. Nasıl Engels, "Bizim teorimiz bir dogma değil, bir evrim

⁶⁶ J. Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 31-32.

⁶⁷ Bkz: Friedrich Engels, "Komünizmin İlkeleri", *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 111.

sürecinin açıklanmasıdır, ve bu süreç ardışık evreler içerir.”⁶⁸ diyorduysa, Lenin de, “Biz, Marx’ın teorisini tamamlanmış ve dokunulmaz bir şey olarak görmüyoruz; tersine, biz, onun, ... sosyalistlerin her doğrultuda geliştirmek zorunda oldukları bilimin sadece bir temel taşı koyduğuna inanıyoruz.”⁶⁹ diyordu. Bu açıdan soruna baktığımızda, Marx ve Engels, devrimin, temelde, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çatışmadan doğduğu yasanı ortaya koymuşlar, ve kapitalizmin serbest rekabetçi döneminde, devrimin, gelişmiş kapitalist ülkelerde, sanayi en gelişmiş olduğu ülkelerde, aynı zamanda yer alacağını düşünmüşlerdi. Lenin, devrimin nesnel koşullarının temel yasanı dışalamamış, yadsımamıştır, yalnız, kapitalizmin emperyalist döneminde, devrimin nesnel koşullarının, bir dünya sistemi haline gelen emperyalist sistemin kendisinde mevcut olduğunu, zincirin en zayıf halkalarında devrimi gerçekleştirme olanağının ortaya çıktığını saptamıştır. Çarlık Rusyasında devrim, emperyalist ülkelerin birinde meydana gelecek devrimdi, ve bu bakımdan bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerdeki devrimden farklı idi. “Askerî-feodal bir emperyalizm” olan çarlık, kapitalist zulmün, askerî zulmün, sömürge zulmünün yuvası olduğu kadar, Batı emperyalizminin başlıca yedeği, emperyalizmin Doğu Avrupa’da bekçi köpeği, Türkiye, İran, Çin gibi ülkelerin paylaşılmasında Batı emperyalizminin en sadık uşağı idi. Bir başka deyişle, emperyalizmin bütün çelişkilerinin *düğüm noktasıydı*, ve bu nedenle de, emperyalist zincirin en zayıf halkasıydı.⁷⁰ Eğer, geçen yüzyılın son çeyreğinde, gelişmiş kapitalist ülkelerde, devrimin nesnel koşulları var idiye, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, gelişmiş kapitalist ülkelerin merkezini oluşturdukları emperyalist sistemin kendisinde, devrimin nesnel koşullarının olmadığı nasıl öne sürülebilir? “... savaşımın *biçimleri* değişebilir —*der Lenin*—, nitekim özel ve geçici nedenlere bağlı olarak değişmektedir de; ama savaşımın özü, onun sınıfsal içeriği, sınıflar varoldukça değişmez.”⁷¹ Burada değişen, savaşımın

⁶⁸ Engels’ten F. Kelley-Wischnewetzky’ye”, *Selected Works*, 3, Moscow 1977, s. 482, (Sol Yayınları arasında çıkacak *Seçme Yapıtlar*, 3’ün Kenan Somer çevirisinden).

⁶⁹ V. İ. Lenin, “Programımız”, *Marx-Engels-Marksizm*, s. 134.

⁷⁰ Bkz: J. Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, s. 12-15.

biçimidir, onun özü, sınıfsal içeriği değildir. Sorun, devrimin nesnel koşullarının *varlığı* sorunu da değildir artık; bu, yüz yıla yaklaşan bir süreden beri bugün de emperyalist ülkeler olan dünün gelişmiş kapitalist ülkelerinde zaten *vardı*, ve hâlâ var. Sorun, devrimin nesnel koşullarının *varlığı* değil, bu nesnel koşulların varolduğu sistem içersinde, proletaryanın burjuvaziye iktidardan uzaklaştırabileceği, ve siyasal iktidarı kendisinin nerede ve nasıl alabileceği sorunudur. Lenin, bu ülkenin, Çarlık Rusyası olduğunu gösterdi ve tarih bunu kesin biçimde doğruladı.

Bu nedenledir ki, Lenin’in, “Rusya gibi geri bırakılmış” bir ülkede devrim yapılabileceği gerçeğini saptamış olması, onun, devrimin nesnel koşullarını yadsıdığı, iradeye gereğinden fazla ağırlık verdiği biçiminde yorumlanamaz; olsa olsa bu, dünün Trotski’sinin, Ekim Devriminden sonra, daha doğrusu *Lenin’in ölümünden sonra*, tek ülkede (yani Sovyetler Birliği’nde) sosyalist devrimin gerçekleştirilemeyeceğini; bugünün yeni-trotskizminin, bir köylü ülkesi olan Rusya’da, sosyalist toplumun kurulamayacağını öne süren görüşlerine, değişik kisveler altında hayat vermeye kalkışmaktır. Marx, “Köklü toplumsal devrim —diyordu—, iktisadî gelişmenin belirli tarihsel koşullarına bağlıdır, bu koşullar onun (devrimin) öngerekleridir. Dolayısıyla devrim, ancak, kapitalist üretimle birlikte, sanayi proletaryasının halkın hiç değilse önemli bir bölümünü oluşturduğu yerlerde olanaklıdır.”⁷² Devrimin öngününde, Rusya’da, işçilerin %54’ü 500’den fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışıyordu. Birleşik Devletler gibi gelişmiş kapitalist bir ülkede ise, işçilerin %33’ü, 500’den fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışmaktaydı. Bu, nüfusuna cranla sayıca az da olsa, güçlü bir sanayi proletaryasının varlığını tanıtlamaya yetiyordu, ve böyle bir güce sahip olduğunu da tarihsel olarak tanıtladı. Ama, bugün, bırakınız bir köylü ülkesi olmasını, *yarı-bağımlılığı* her yönden tescil edilmiş Türkiye gibi bir ülkede tabelasına “Sosyalist Devrim” Partisi yazdıran bir parti liderinin, proleter devrimin koşullarının her yönden birleştiği bu “köy-

⁷¹ V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 90.

⁷² Karl Marx, “Bakunin’in Devlet ve Anarşi Kitabı Üzerine Düşünceler”, *Seçme Yapıtlar*, 2, s. 491.

lü" ülkesinde, ya da onun deyişle bu "geri kalmış" ülkede sosyalist devrim yapılamayacağını söylemesi, onun, kendi partisinin adına uygun düşen bir devrime ne denli inandığını (daha doğrusu kendisinin bile inanmadığını) pek açık bir biçimde ortaya koymaktadır. — Biz, burada, Lenin'in *İki Taktik*'in içeriğini oluşturan sosyalist devrim (proletarya diktatörlüğü) ile (Lenin'in "halk devrimi" de dediği) burjuva demokratik devrim (proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü) arasındaki ayrıma ve Rusya'da, o dönemde (1905'ler sözkonusudur), sosyalist devrimin nesnel koşullarının *bulunmadığına* ilişkin pasajlarına dönmüyoruz.⁷³

İkinci soruna geçelim: Aybar, Lenin'in, *emperyalist* dönemin, "... ulusal baskılara karşı savaşımı ve burjuvaziye karşı proleter savaşımı politikalarını da zorunlu olarak doğurup beslemek zorundadır ve bunun sonucu olarak da, birincisi devrimci ulusal başkaldırmalar ve savaşlar; ikincisi burjuvaziye karşı proleter savaşlar ve başkaldırmalar; ve üçüncü olarak da bu her iki türden devrimci savaşların bir bileşimini vb. mümkün ve kaçınılmaz hale getireceğini" belirten pasajını aktardıktan sonra şöyle diyor: "Emperyalizm aşamasında Devrim, her yerde olabilirdi Lenin'e göre. Sosyalist devrim, endüstrileşmiş kapitalist toplumların iç çelişkilerinin bir sonucu olarak görülmekten, adeta çıkarılmıştı."

Lenin'in bu yarım paragrafını doğru anlamamış olan bir kimsenin, onun aynı konuları işlediği başka pasajlarını bulmakta güçlük çekmeyeceğini, Lenin yazını konusunda azçok bilgisi olan herkes bilir. Emperyalist aşamada "devrim" in her yerde olanaklı hale gelmesi ayrı şeydir, "sosyalist devrim" in olanaklı hale gelmesi ayrı şeydir. Eğer ulusal başkaldırmalar ve ayaklanmalar ile, Lenin, "sosyalist devrim" i kastediyorsa, Aybar'ın da aldığı pasajda görüleceği gibi, sosyalist devrimi ifade eden "burjuvaziye karşı pro-

⁷³ Bkz: V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Sol Yayınları, Ankara 1976, özellikle şu sayfalar: 47-52, 57-59, 94, 96-97, 121, 128, 147. (Bu iki devrim arasında, birincinin (demokratik devrimin), bazı görevlerini ikincisine (sosyalist devrime) bıraktığı, ya da birincinin ikincinin bazı görevlerini yerine getirdiğine ilişkin bazı kaynaklar için, benim, *Ülke*, n° 2'deki tanıtma yazıma bakılabilir.)

leter savaşları ve başkaldırmaları"nın anlamı nedir?

Marksizmin Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm yapıtında Lenin, "Savaş —diyordu— siyasetin devamıdır. ... Bu siyaset, emperyalist bir siyasete, yani finans-kapitalin çıkarlarını güven altına almak, sömürgeleri ve yabancı ülkeleri soymak, ezmek amacını güdüyorsa, o zaman, o siyasetten doğan savaş emperyalisttir. Eğer güdülen siyaset, ulusal kurtuluş siyasetiyse, yani ulusa zulmedilmesine karşı olan yığın hareketinin ifadesiyse, o zaman bu siyasetten doğan savaş, ulusal kurtuluş savaşıdır."⁷⁴ İster ulusal başkaldırma olsun, ister ulusal savaş olsun, hangi biçimi olursa olsun, bunu, "sosyalist devrim" düzeyine yükseltmek olanağı var mıdır? Kuşku yok ki, emperyalist sistem içersinde, ulusal kurtuluş savaşları, emperyalist sistemi zayıflattığı ve geriletliği, başta proletarya olmak üzere emekçilerin demokratik özgürlüklerinde bir genişleme ve gelişme sağladığı için, proleter devrimin bir *evresini* oluştururlar, ama bunu, ulusal kurtuluş savaşlarını, proleter devrim olarak, sosyalist devrim olarak anlamak olanağı var mıdır? Aybar, "Emperyalizm aşamasında devrim her yerde olabilirdi Lenin'e göre" diyor, bazı istisnalar dışında doğrudur bu söz, ama bu "devrim" in, *her yerde* "sosyalist devrim" olacağı nerede söylenmiştir? Hemen devam ediyor Aybar: "sosyalist devrim, endüstrileşmiş kapitalist toplumların iç çelişkilerinin bir sonucu olarak görülmekten adeta çıkarılmıştı". Lenin, "Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu Üzerine Tezlerin İlk Tasarısı"nda, "sömürgelerde", "ezilen uluslarda", "geri kalmış ülkelerde", "feodal, ataerkil ya da ataerkil köylü nitelikteki ilişkilerin egemen bulunduğu daha geri devletlerde, uluslarda", "kapitalizm-öncesi ilişkilerin egemen bulunduğu ülkelerde", yalnız ve yalnız, "burjuva demokratik kurtuluş hareketi"nden söz eder. "Geri kalmış ülkelerde burjuva demokratik kurtuluş akımlarını komünist olarak nitelendirme yolundaki eğilime karşı en kesin biçimde savaşımın zorunlu" olduğunu vurgularken, III. Enternasyonalin, "sömürgelerdeki ve geri kalmış ülkelerdeki burjuva demokratik ulusal hare-

⁷⁴ V. İ. Lenin, "Marksizmin Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm", *Collected Works*, vol. 23, s. 33 (Sol Yayınları arasında aynı adla çıkacak Yurdakul Fincancı çevirisinden).

ketler”i. “ancak *geleceğin proleter partilerinin* unsurlarını ... eğitebilmeleri koşuluna bağlı olarak desteklemesi” gerektiğini söyler.⁷⁵ Lenin, daha sonra, “Uluslar ve Sömürgeler Komisyonunun Raporu”nda, “burjuva demokratik hareket” teriminin yerine, “devrimci-ulusal hareket” terimini kullanmayı oybirliğiyle kararlaştırmanın nedenini açıklar: “Sömürücü ülkelerin burjuvazisiyle sömürgelerin burjuvazisi arasında bir ölçüde yakınlaşma olmuştur, öyle ki, sık sık ve belki de çoğu halde, ezilen ülkelerin burjuvazisi, bir yandan ulusal hareketleri desteklerken, aynı zamanda, emperyalist burjuvaziyle anlaşma halindedir, yani emperyalist burjuvaziyle birlikte devrimci hareketlere karşı ve devrimci sınıflara karşı savaşım vermektedir. Bu, komisyonda yadsınamaz bir biçimde tanıtlanmıştır; ve bu yüzden bu ayrımın gözönünde tutulmasının ve hemen her yerde ‘burjuva demokratik’ terimi yerine ‘devrimci-ulusal’ terimin kullanılmasını tek doğru davranış saydık. Bu terim değişikliğinin anlamı şudur ki, biz, sömürge ülkelerinin burjuva kurtuluş hareketlerini, ancak bu hareketler gerçekten devrimci oldukları takdirde, bu hareketlerin temsilcilerinin o ülkelerdeki köylülüğü ve sömürülen geniş kitleleri devrimci bir ruhla örgütlenmemize engel olmadıkları takdirde desteklemeliyiz ve destekleyeceğiz.”⁷⁶

Lenin’de sorun bu denli açık konmuştur, ve görülmektedir ki, “endüstrileşmiş kapitalist toplumların” dışında, gelişmemiş, sömürge, kapitalizm-öncesi ilişkilerin ağır bastığı ülkelerde, “sosyalist devrim”in olabileceği öngörülmüştür. Emperyalist bir ülkedeki devrim ile emperyalist boyunduruğu altındaki devrimi birbirine karıştıran Trotski ve muhalefet grubunun görüşlerinin yeniden diriltilmeye çalışılmasıdır bu. Bu, Aybar’ın, çağımızda, “sosyalist devrim”den başka bir devrim olamayacağı düşüncesinden kaynaklanan bir yanılısamadır ve Türkiye gibi bağımlı bir ülkede, hangi devrimin, nasıl bir devrimin nesnel koşullarının bulunduğunu bilmemesinin de bir ifadesidir.

⁷⁵ V. İ. Lenin, “Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu Üzerine Tezlerin İlk Tasarısı”, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 214-222.

⁷⁶ V. İ. Lenin, “Uluslar ve Sömürgeler Komisyonunun Raporu”, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, s. 225-226.

Lenin’in tezlerini işleyen Stalin, sömürge ve yarı-sömürge bir ülkede devrimin şu evrelerini belirliyordu:

Birinci evre: devrimin darbelerini, esas olarak, yabancı emperyalizme (yabancı kapitalizme) karşı yönelttiği, ve ulusal burjuvazinin devrimci hareketi desteklediği genel *birleşik ulusal cephe* devrimi.

İkinci evre: ulusal burjuvazinin devrimden çekildiği, ve tarımsal hareketin, on milyonlarca köylünün güçlü bir devrimci biçimde geliştiği burjuva demokratik devrim.

Üçüncü evre: sovyetik devrim.⁷⁷

Emperyalist ülke ile bağımlı ve yarı-bağımlı ülkeleri, sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri, devrim açısından, aynı yere koyan, ve Lenin’i de, bu tür bir gözlükle okuyan Aybar, bağımlı ve yarı-bağımlı bir ülkede, devrimin evrelerini de atlayarak, “her ülkede *devrim* olabilir” yorumundan, her sakallıyı babası sanan çocuk gibi, her ülkede *sosyalist devrim* olabilir sonucunu çıkarabilmiştir ancak.

V

Aybar, Batı ülkeleri komünist partilerini, “leninist örgütlenme ‘model’ini suçlu sandalyesine henüz oturtmamış” (5. yazı) olmakla suçlar ve şöyle yazar: “leninist örgütlenme biçimine savaş açmanın zamanı çoktan gelmiştir. ... bu ‘makine’ ile sosyalizmin kurulamayacağı kesin olarak ortaya çıkmıştır.” (5. yazı). Bu “makine” ile sosyalizmin kurulamayacağı kesin olarak ortaya çıkmakla kalmamış, “bu örgütlenme modeli”, “burjuva ilişkileri üretmeğe *devam* etmiş”tir. (2. yazı.) Çünkü, “leninist örgütlenme biçimi *gerçekte* burjuva örgütlenme biçimidir”, ya da hemen gene aynı yazıda yinelediği gibi, “leninist parti ‘model’i burjuva ilişkilerine dayalı bir örgütlenme biçimi”dir. “Burjuva örgütlenme biçimi”ni de şöyle anlatır: “Kapitalist toplum, para oligarşisine hizmet eden bir örgütlenme ‘model’i yaratmıştır. Bu ‘model’, merkezdeki bir avuç yöneticinin buyruklarını, (yetki-görev) basamaklarıyla tabana indirerek, tabanın bu buyruklar doğrultusunda hareketini sağlayan bir

⁷⁷ J. Stalin, *Trotskizm mi, Lentnizm mi?*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 322.

'makine'dir. Merkezin kararları yukardan aşağı tüm kademeleri bağlar. ... Beri yandan yöneticilik fiilen burjuva ve küçük burjuvaların tekelinde olan bir meslek haline gelmiştir. ... Seçim sistemleri ve adaylık için aranan koşullar da, işçilerin, köylülerin yönetici olmalarını engellemektedir." Ve daha sonra şöyle devam eder Aybar: "Merkezci burjuva örgüt 'model'i, yönetimle görevli bir ara tabaka yaratır. Örgütle, yani 'makine' ile, yani tüzel kişi ile özdeşleşen bu sosyal grup bürokrasidir. Aslında merkezci, hiyerarşik, kışla disiplinli, burjuva örgütü, bürokrasi üreten bir makinedir." (1. yazı.)

Anlaşılan odur ki, Aybar, önümüze, birbirine karıştırdığı ve açıklamamız gereken çeşitli konular çıkarmaktadır. Aybar, devlet ile partiyi birbirine karıştırmaktadır; proleter devrimci parti ile burjuva devleti karşılaştırmaya çalışmaktadır; proleter devletin, burjuva devletten alması gereken öğeleri yadsımaktadır; siyasal iktidarı ele geçirecek olan siyasal parti ile, proleter devleti aynı şey saymaktadır; proletarya diktatörlüğü döneminde, bürokrasi sorununu, geçmişten gelen bir kusur olarak değil, proletarya diktatörlüğünün zorunlu bir sonucu saymaktadır; ve ensonu, yönetici kadro ile bürokrasiyi özdeşleştirmektedir.

(1)

Aybar'a göre, burjuva örgütü makine, nasıl "merkezci, hiyerarşik, kışla disiplinli" ise, "leninist parti" de, "merkezci, dikeyine hiyerarşik, kışla disiplinli" bir partidir. Lenin, bu örgütlenme "model"ini, *burjuva toplumdan aktarmıştır*, ve bu örgütlenme "model'i, bu nedenle "burjuva ilişkiler üretmeğe devam etmiş", hatta daha sonra, Çin'den Küba'ya kadar "zehirli ürünlerini vermiş", "farklı sosyal ortamlara karşın" *sapık yöntemlere* (Aybar'ın bu ifadeleri karşısında, kendi sınıf bilincinde olan işçilerin, emekçilerin, tüm proleter devrimcilerin, ağır küfürlerini duyar gibiyim!) kaynak olmuştur. (3. yazı.) "Marksist düşüncenin —*diyor Aybar*—, bilim yolundan saptırılarak çeşitli dogmalar haline dönüştürülmesinde, merkezci, dikine hiyerarşik, kışla disiplinli ve kalıcı yöneticili leninist örgüt 'model'inin belirleyici bir rol oynadığı kuşkusuzdur." (5. yazı.)

Aybar, okurun da alıntılardan göreceği gibi, özünde iki şeyi birbirine karıştırmıştır: parti ve devlet, "Leninist örgütlenme modeli" dediği şey, hem partidir, hem de devlet; ya da yerine göre partidir, yerine göre devlet. O büyük devrimciyi, bir "sosyalist" sıfatıyla suçlu sandalyesine oturtmak isteyen Aybar, daha "parti" ile "devlet"i birbirinden ayıramayacak kadar, değil "marksist" kavramlardan, genel toplumbilim kavramlarından yoksundur.

Lenin'in, "burjuva toplumdan aktardığı örgütlenme modeli", parti midir, devlet midir, bu sorunun yanıtını Aybar'da bulmak olanaksızdır; çünkü o, bir yerde, burjuva toplumlarda, bürokrasi yaratan makine olarak nitelediği "burjuva örgütlenme"yi, yani burjuva devleti, bazı nitelikleri açısından leninist parti ile karşılaştırır; leninist partiyi de proletarya diktatörlüğünden başka bir şey olmaması gereken proleter devlet ile özdeşleştirir, daha doğrusu birbirine karıştırmıştır. "Burjuva örgütlenme modeli"nde olduğunu ileri sürdüğü leninist parti hangi partidir? Burjuvazinin ve onun müttefikleri toprak beylerinin vb. elinden iktidarı alarak, yerine proletaryanın iktidarını geçiren parti midir, yoksa proletarya iktidarı döneminde varolmaya devam eden parti midir? Bu soruların açık bir yanıtını da Aybar'da bulmak olanaklı değildir.

Oysa, soruyu şöyle koymak gerekir: proletaryanın partisi nedir, proleter devlet nedir? Proletaryanın partisi, proleter devlet değildir. Proletaryanın partisi, ilkin siyasal iktidarın ele geçirilmesinin aracı, ve ikincisi, proleter devletin, proletaryanın tarihsel görevini, yani sınıfsız toplumu kurma görevini yerine getirmesinin sıkı izleyicisidir; proletarya, sınıfsız toplumu, parti aracılığıyla değil, devlet aracılığıyla gerçekleştirir. Partinin görevi, teorinin yığınlara kazandırılması, yani siyasete geçirilmesidir; devletin görevi, bu siyasetin pratiğe geçirilmesidir. Burada siyasal iktidar, devlet ile parti arasında bağlayıcı bir halka oluşturur. Eğer sosyalist toplumda, parti ile devlet özdeş olsaydı, bizden göreceğimiz gibi, proletarya, siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra, devlet aygıtına gerek duymazdı; ya da bunun gibi, devlet aygıtını ele geçirdikten sonra partiye gerek kalmazdı. Proletarya, parti aracılığıyla, siyasal iktidarı

ele geçirir, ve kapitalist toplumdaki komünist topluma siyasal geçiş evresine tekabül eden özel bir aygıt, özel bir makineye, "devlet"e gerek duyar. Devlet, burada, proletaryanın kapitalist toplumdaki komünist topluma geçişin ara evresini gerçekleştirdiği bir aygıttır; bu evrenin geçici oluşu gibi, bu devlet de geçicidir. Şu kesindir ki, proletaryanın partisi, sosyalist aşamayı gerçekleştirecek olan devlet aygıtı değildir; proletaryanın partisi, daha proletarya siyasal iktidarı ele geçirmeden önce, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesinin bir aracı olarak doğar, ve proletaryanın partisi, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesinden sonra, proleter devlete, devlet aygıtına dönüşmez. Proletaryanın partisi, sınıfsız topluma geçene değin, proleter devlet ile yan yana varolmaya devam eder. Bu nedenledir ki, Aybar'ın bir burjuva örgütlenme modeli olduğunu iddia ettiği leninist parti, sosyalizmin kurulmasını *doğrudan* değil, devlet aracılığıyla gerçekleştirir; ve gene Aybar'ın ileri sürdüğü gibi, leninist partinin, bir parti olarak, aynı nedenle, "burjuva ilişkiler üretebilmesi" de olanaklı değildir. Aybar, proletarya diktatörlüğü döneminde, partinin devlet yöneticileri üzerindeki rolünü, devletin yönetimini belirleyen siyaseti saptadığını kast ediyorsa, bu, hiç bir zaman bu tarzda ele alınamaz, ve "leninist örgütlenme" ile, yani proletarya partisi ile proleter devleti birbirine karıştırarak, birinin (partinin) dikine hiyerarşik, kışla disiplinli, merkezî bir örgütlenme olmasını eleştirerek, ötekini (devletin), sosyalist toplumu, partinin bu özelliklerinden dolayı gerçekleştiremediğini ileri sürmek, bir yanda, Ekim Devriminin başarısını gizleyerek partiye, öte yandan proletarya diktatörlüğünün marksist özünü gizleyerek proleter devlete karaçalmaktan başka bir anlam taşımaz.

(2)

Aybar, "leninist örgüt biçimi, gerçekte burjuva örgütlenme biçimidir" derken, "Lenin'in burjuva toplumdaki aktardığı örgütlenme modeli" derken, "burjuva örgütlenme biçiminden başka bir şey olmayan leninist parti modeli" derken, bu örgütlenmenin, bu partinin, —*bilinçsiz* bir biçimde— bir burjuva *parti* modelinde değil, bir burjuva *devlet* mo-

delinde olduğunu açıklamaya çalışır. "Kapitalist toplum, para [herhalde "sermaye" diyecekti, dili sürçmüş olmalı] oligarşisine hizmet eden bir örgütlenme modeli yaratmıştır." Kapitalist *toplumun* (kapitalist sınıfın değil) yarattığı bu örgütlenme modeli (niçin "model" yaratıyor da, kendisini yaratmıyor, bu hep karanlıkta kalıyor), daha aşağıda belirteceği gibi "burjuva devleti"dir, "yani merkezci, dikine hiyerarşik, tepeden inme disiplinli bir 'makine'dir". (1. yazı.) Ve açıktır ki, Aybar, leninist parti modelinin, burjuva örgütlenme modelinden alındığını söylerken, kendi yorumuyla ifade edilen burjuva devleti, devlet örgütlenmesini model almaktadır.

Oysa, proletaryanın partisi, burjuva devletin *içinde ve yanında*, bir proleter devlet olarak, yer almaz, siyasî iktidarı ele geçirmek amacıyla, aynı toplum içersinde, diğer sınıfların siyasal partileri arasında, şu ya da bu biçimde yer alır. İşçi sınıfı partisini, işçi sınıfı partisi yapan, bu sınıfın, kendi amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda, bir sınıf olarak davranabileceği bir siyasal örgüt olmasıdır. Marx ve Engels, şöyle derler: "Proletarya, mülk sahibi sınıfların kolektif gücüne karşı savaşımında, ancak mülk sahibi sınıflar tarafından kurulmuş eski partiler karşısında *ayrı* bir siyasal parti haline gelirse, bir sınıf olarak davranabilir. Proletaryanın siyasal bir parti haline gelmesi, toplumsal devrimin ve onun nihai hedefinin, sınıfların kaldırılmasının, zaferinin güvence altına alınması için vazgeçilmezdir."⁷⁸ ("Ayrı" sözcüğünü ben yatık ve aralıklı dizdirdim.) Engels, *Konut Sorunu*'nda şöyle diyordu: "... Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, yalnızca bir işçi partisi olduğu için, zorunlu olarak bir 'sınıf politikasını', işçi sınıfının politikasını güdüyor. ... her gerçek proletarya partisi, sınıf politikasını, proletaryanın bağımsız bir siyasal parti halinde örgütlenmesini savaşımının birincil koşulu, ve proletarya diktatörlüğünü, savaşımının en yakın amacı olarak koymuştur."⁷⁹

Marx ve Engels'te, proletarya partisi kavramı, açık ve yalındır, bu, egemen sınıfların partileri karşısında, *ayrı* bir

⁷⁸ Karl Marx ve Friedrich Engels, "Lahey'de Yapılan Genel Kongre Kararlarından", *Seçme Yapıtlar*, 2, s. 347.

⁷⁹ Friedrich Engels, "Konut Sorunu", *Seçme Yapıtlar*, 2, s. 425.

siyasal parti, sınıf siyaseti güden, işçi sınıfının siyasetini güden *bağımsız* bir partidir. Ve bu parti, egemen sınıfların partilerini ele geçirmek için değil, bu egemen sınıfların devlet içinde örgütlenmiş siyasal iktidarını ele geçirmek için kurulmuş bir savaşım örgütüdür. Proletaryanın partisinden özsel içeriği budur, o, egemen sınıfların partisinden, örgütlenme *biçimi* bakımından değil, yalnızca işçi sınıfının partisinden, yani ideolojik *içeriği* bakımından ayrılır. Onun biçimini belirleyen, içinde bulunduğu toplumsal konumudur, eğer gizliliğe gerek bulunmayan koşullarda gizliliğe geçen kimse nasıl aptal ise, gizlilikten başka bir savaşım yolu kalmadığı zaman da, gizliliğe geçmeyen, bir korkaktır.⁸⁰ Gizlilik ve açıklık, ne burjuva partilerin, ne de proleter partilerin özelliğidir; tarihte, ilerici ya da gerici, çeşitli siyasal, dinsel vb. örgütler, bu iki yolu da değişik dönemlerde ve ülkelerde uygulamışlardır. Lenin, dünya gerici liğinin kalesi çarlık Rusyası koşullarında değil, proleter devrimcilerin, her türlü demokratik istemlerin azgın ve kanlı biçimde bastırıldığı bir toplumsal konumda, proletaryanın kendi sınıf siyasetini güden, ayrı bir partiyi, işçi sınıfının bağımsız partisini, ancak gizlilik içinde, ya da yarı-gizlilik içinde kurabilirdi. Bu gizlilik, koşulların belirlediği bir şeydir, ve bu koşullar ortadan kalktığında, gizlilik de ortadan kalkmıştır.

Aybar, "Lenin'in merkezci örgüt biçimi, sanırım [!] sadece etkinlik ve güven kaygısıyla benimsenmiş değildir. O aynı zamanda Lenin'in, işçi sınıfına Marx'tan farklı bir gözle bakmasının da ürünüdür." (2. yazı.) diyor. Oysa, Lenin'in merkezî bir örgüte gereksinme duyması, ne etkinlik duygusuyla ve ne de güven kaygısıyla. Doğaldır ki, merkezî örgüt, bu öğeleri de içinde taşır. Tek bir ve dolayısıyla merkezî bir partinin kurulmasının teorik anlamı, Lenin'in, işçi sınıfına, Marx'tan farklı bir gözle bakması ise hiç değildir. Tersine, merkezileşme, işçi sınıfının *kendiliğinden* hareketinin, iktisadî savaşımının, siyasal savaşıma dönüştürül-

⁸⁰ Bkz: Friedrich Engels, "Kolonya'da Komünistlerin Yargılanması", *Seçme Yapıtlar*, I, s. 465 ve 466. Özellikle "bazılarının koltuk tutkusu ile hazırlıksız devrim yapmak için Derneği bir gizli tertip haline dönüştürmeleri"ni eleştiren pasajlar ayrı bir özenle okunmalıdır.

mesinin doğal sonucudur; bir başka deyişle, işçi sınıfının, yerel örgütlerde dağınık olarak sürdürdüğü iktisadî savaşımın, merkezî bir örgüte birleştirilmesini ve proletaryanın sınıf siyasetini bağımsız *tek bir* siyasal parti halinde örgütlenmesini ifade eder.

Daha önce uzun uzadıya açıkladığımız gibi, işçi sınıfının iktisadî savaşımı, bir sınıf savaşımına dönüştüğü zaman siyasal bir savaşım haline alır. Kuşku yok ki, işçi sınıfının herhangi bir kesimi, bu kesimin özel bir istemini kendi kapitalistine dayattığı gibi, tüm işçi sınıfının istemini de içeren eylemlerde bulunabilir, ve bu anlamda, bu hareketler, siyasal savaşım niteliği kazanır. Ama, amacı bakımından, işçi sınıfının burjuvazi karşısında sınıf çıkarını gözeten bu savaşım, işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirme savaşımından uzaktır. Bu anlamda işçi sınıfının siyasal savaşımı, onun, egemen sınıflardan ayrı, bağımsız *tek bir* parti halinde örgütlenmesiyle gerçekleştirilir. Yerel sosyal-demokrat eylemin, "tek bir —ve dolayısıyla, merkezî bir— partinin kurulmasına olan gereksinmesi"nin nedenlerini açıklayan Lenin, işçilerin "kendiliğinden gelme savaşımını, tüm sınıfın savaşımı haline, belirli bir siyasal *partinin* belirli siyasal ve sosyalist ülküleri için verdiği savaşım biçimine *dönüştürmek*"⁸¹ için, *tek bir*, dolayısıyla merkezî bir partinin kurulması zorunluluğunu belirtir. "Merkezî bir organ tarafından birleştirilmemiş bir iktisadî savaşım, tüm Rus proletaryasının sınıf savaşımı haline gelemmez."⁸²

Anlaşılan odur ki, bir ülke proletaryasının bağımsız tek bir parti halinde örgütlenmesi, marksist ilkenin gereğidir, ve gene açıktır ki, tek bir parti, dolayısıyla merkezî bir parti, işçilerin iktisadî savaşımının, siyasal savaşıma dönüştürülmesinin bir aracıdır. Ve dolayısıyla, "merkezileşme", Aybar'ın söylediği gibi, etkinliği ve güveni artırma duygusundan doğmamıştır; ve gene Aybar'ın öne sürdüğü gibi, burjuva devletin merkezî niteliğinden de aktarılmamıştır; marksist teoriye uygun olarak, işçi sınıfının kendiliğinden savaşımını, siyasal bir savaşıma dönüştürme, bağımsız tek bir si-

⁸¹ V. İ. Lenin, "Raboçaya Gazeta İçin Makaleler", *Collected Works*, vol. 4, s. 216.

⁸² Aynı yapıt, s. 219.

yasal partiye dönüştürme zorunluluğundan doğmuştur.

Engels'ten bir kez daha aktaralım ki, "... her gerçek proletaryaya partisi, bir sınıf politikasını, proletaryanın bağımsız bir siyasal parti olarak örgütlenmesini savaşımının birincil koşulu" olarak koymuştur. Bir parti, gerçekten proletaryaya partisi ise, ilk koşul olarak, sınıf politikasını koyar, proletaryanın bağımsız tek bir parti halinde örgütlenmesini koyar. Proletaryaya partisini, gerçek bir proletaryaya partisi yapan, ilkin bu öğelerdir, ve o ülkenin özel toplumsal konumu içerisinde alacağı özel —ve o ölçüde geçici— biçimleri yanında, bu öğeleri bünyesinde toplayan bir siyasal parti, bağımsız ve tek bir siyasal parti olacağı için de merkezî bir parti olmak durumundadır. Bunun, "burjuva örgüt modeli" ile ilgisi nerededir? Aybar, kendi "şemacı mantığı" içerisinde, "biçim" benzerlikleri öne sürerek, içerikleri özdeşleştirmeye çalışıyor. Bu şemacı mantığı yürütürsek, şu sonuçlara da varabiliriz: Partiyi ilk kez egemen sınıflar oluşturmuştur, öyleyse parti, işçi sınıfının örgütlenme biçimi olmaz; ya da devlet ilk kez sömürücü egemen sınıfların devletidir, öyleyse devlet, işçi sınıfının devlet örgütü olmaz; ya da sınıf savaşımı daha önce burjuvazi tarafından benimsenmiştir, öyleyse, sınıf savaşımı, işçi sınıfının savaşım tarzı olmaz.

(3)

Savaşımının en yakın amacı olarak proletaryaya diktatörlüğünü koyan proletaryanın gerçek partisi, siyasal iktidarı ele geçirdiği ve proletaryaya diktatörlüğünü kurduğu zaman, bu parti, devlete mi dönüşecektir, yoksa, bu devlet, başka bir şey midir? Eğer parti devlete dönüşüyorsa, Aybar'ın, "leninist parti" ile proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olmayan devleti, aynı şey olarak, yani "leninist örgütlenme modeli" olarak düşünmemiz doğal olacaktır. Ama, parti, devlete dönüşmüş olmaz, parti aracılığıyla, proletaryaya, iktidarı ele geçirir. Eğer, gerçek bir proletaryaya partisinin, proletaryaya diktatörlüğünü kurmak *en yakın* amacı değil de, *sonal* hedefi olsaydı, doğaldır ki, parti de, proletaryaya diktatörlüğünün başlamasıyla birlikte sona ererdi. Oysa, sınıf olarak proletaryanın sonal hedefi, ken-

disi de dahil sınıfların ortadan kaldırılmasıdır ve proletaryaya diktatörlüğü, bu sonal amacın bir aracıdır, bir geçiş evresidir. Dolayısıyla, parti, bu sonal amacına değin varolacaktır, ve en yakın amacı olan proletaryaya diktatörlüğünün kurulmasının olduğu kadar, devlet ile birlikte sönmesine değin, bu diktatörlüğün aletidir, bir başka ifadeyle, proletaryaya diktatörlüğü olarak devlet ile parti *birlikte* bulunur.

Aybar, "burjuva örgütlenme modeli" dediği burjuva devletin, "merkezî, yukardan aşağı hiyerarşik, tepeden inme disiplinli bir makine" olduğunu söylerken, bunun, "para oligarşisine hizmet eden bir örgüt modeli" olarak kapitalist toplumun iktisadî örgütlenmesini yansıttığını söyler. (Aybar, şu "model"leri bırakıp, şeylerin kendileriyle ilgilense iyi olacak, ama kendisi de bir şeyin kendisi değil, daima bir "model"i olduğuna göre, bunu ondan beklemek boş bir şey olur.) Burjuva devleti, ve marksist anlatımıyla burjuva diktatörlüğünü (ya da burjuva demokrasisini), böyle ipesapa gelmez "yukardan aşağı hiyerarşik, tepeden inme disiplinli" gibi (burjuva devleti tanımlama açısından) marksist sayılamayacak terimlerle nitelenmesi bir yana, demek ister ki Aybar, burjuva devlet, temelde, iktisadî temeli, kapitalist üretim tarzına, ve özellikle de "para oligarşisi"ne uygun düşen bir örgütlenme biçimidir. Bu şeyler ne denli merkezî ve hiyerarşik ise, onun örgütü de, o denli merkezî ve hiyerarşıktır. Kapitalist toplum sözkonusu olduğuna göre, Aybar'ın, sermaye oligarşisi yerine, para oligarşisi dediğini, pek saf davranarak kabul edelim. Ama, kapitalist toplumda sermaye nedir? Herhalde bu, kapitalizm-öncesi sermaye biçimleri olan tefeci ve tüccar sermayesi değil, bizzat üretime giren sermayedir, yani sanayi sermayesidir (biz, henüz malî sermayenin ve onun yarattığı malî oligarşinin sözünü etmiyoruz). Burada, sanayi sermayesini oluşturan emek-gücü ve tüm emek araçları, para haline değil, meta haline dönüşmüştür. Sermaye olarak para, bu sermayenin bir ögesi, bir meta, para-metadır ancak, emek-gücü ve diğer tüm emek araçları metayı satılmakta kullanılan bir değişim-değeri. Ve dolayısıyla burada, merkezleşme açısından sözkonusu olan "para oligarşisi" değildir, burada sözkonusu olan üretim biçimidir, ve üretim biçimi, sermayenin yoğunlaşma-

sına ve merkezleşmesine olanak sağlar. Ama bu üretim biçimi (tarzı değil) içersinde, sermaye ne denli merkezleşirse, emek de o denli yoğunlaşır. *Kapital*'deki ünlü pasajı okuyalım: "... üretim araçlarının merkezleşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşmadıkları bir noktaya ulaşır. ... kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırmaları da genişler, yaygınlaşır."⁸³ Üretimin merkezleşmesi, yalnızca sermayenin değil, üretimde yer alan emeğin de, belirli merkezlerde toplaşmasına yolaçar. Ve kapitalist toplumda, burjuvazi kadar, işçiler de bu merkezleşmenin içersindedir, onun bir ögesidirler. Burjuvazinin örgütlenmesini, üretimin örgütlenmesiyle açıklamak, proletaryanın örgütlenmesini, onun bizzat katıldığı üretimden soyutlamak, hiç bir yönden savunulamaz. Eğer üretimde bir merkezleşme varsa, iktisadî yerel pazarlar parçalanıyor, ulusal bir birlik oluşuyorsa, orada, işçi sınıfı bünyesinde de, biçimsel olarak bir ulusallaşma, ve o ölçüde bir merkezleşme olması gerekir.

Merkezleşme, üretim alanlarına göre bölünmüş olan işçi sınıfının, tek bir güç haline getirilmesinin tek yoludur. Ve o, kendi sanayi dallarına göre sendikalar kurarak, aynı sanayi dalında ülkeye yayılmış çeşitli işletmelerdeki işçilerin birleşik gücünü gerçekleştiriyorsa, ve o, bütün dallardaki sendikaları bir birlik içersinde birleştiriyorsa, bunun iktisadî temelinde, kapitalist üretim biçiminin merkezleşmesi yer alır; bu sınıfın, siyasal tek bir parti halinde örgütlenmesinin, temel iktisadî nedeni buradadır; burjuva devletin merkezî niteliğinde değil. İkisini de doğuran nedenler, aynı iktisadî temele dayanmaktadır, o kadar.

Aynı biçimde, işçi sınıfının savaşı, işçi sınıfının, sınıf olarak çıkarlarını ve amaçlarını gözetmesi dışında, burjuvazinin sınıf savaşımından ayrılamaz. Burjuvazinin "kendisini sürekli bir savaş içersinde bulduğunu" söyleyen *Marx ve Engels*, bu burjuvazinin, "bütün bu savaşlarda, proletaryaya başvurmak, onun yardımını istemek, ve böylece, onu siyaset arenasına sürüklemek zorunda kaldığını görür. De-

⁸³ Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 782.

mek ki, proletaryaya kendi siyasal ve genel eğitim öğelerini sağlayan bizzat burjuvadır."⁸⁴ Şimdi, Marx'ı kendisine maske yapan Aybar, Marx'a tam karşıt bir tutum takınarak, proletaryaya, adeta diyor ki, elinizdeki bu silahları, bu siyasal ve genel eğitim öğelerini atın, çünkü bu *siyasal* ve genel eğitim öğeleri, bu silahlar burjuvazininindir.

(4)

Aybar, gördük ki, leninist parti ile proleter devleti, "leninist örgütlenme modeli"nin tek ve aynı şeyi saymaktadır; ve yukarda, leninist partinin, "burjuva örgütlenme modeli" açısından bir değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Şimdi de, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olmayan proleter devleti, "burjuva örgütlenme modeli" açısından değerlendirmeye çalışalım.

1883'te, "Marx'ın Ölümü Üzerine" adlı yazısında Engels, anarşistleri eleştirirken şunları yazıyordu: "Proletaryanın zaferinden sonra, yenen işçi sınıfının kullanmak üzere elinin altında hazır bulduğu tek örgüt, asıl bu devlet örgütüdür. Elbette ki, bu devlet, yeni görevlerini yüklenebilecek duruma gelmeden önce birtakım önemli değişiklikler ister. Ama böyle bir anda devleti tümüyle tahrip etmek, zaferi kazanan proletaryanın, yardımıyla, henüz kazanmış olduğu iktidarı üstlenebileceği, düşmanları kapitalistleri bastırabileceği ve toplumun ekonomik devrimini gerçekleştirebileceği tek aygıtı parçalamak demektir, ekonomik devrim gerçekleştirilmeden proletaryanın bütün zaferi kaçınılmaz olarak bir bozgunla ve Paris Komününden sonra olduğu gibi işçilerin kitle halinde öldürülmeleriyle sonuçlanır."⁸⁵

Görülür ki, devlet, proletaryanın zaferinden sonra, işçi sınıfının kullanmak üzere *elinin altında hazır bulduğu* tek örgüttür ve bu örgüt, doğaldır ki, yeni görevleri yüklenebilecek duruma gelmeden önce birtakım *önemli* değişikliklerden geçecektir. Onun bazı unsurlarını parçalayabilir; ya da bazı unsurlarının yerine kendi unsurlarını koyabilir. Dik-

⁸⁴ Marx, Engels, "Komünist Parti Manifestosu", *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 142.

⁸⁵ Friedrich Engels, "Marx'ın Ölümü Üzerine", *Sur l'anarchisme et l'anarchosyndicalisme*, Editions de Progrès, Moscou 1973, s. 191-192. (*Sol Yayınları* arasında yayınlanacak *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*'in Sevim Belli çevirisinden.)

tatörlüğünü gerçekleştirebilmek için gereksindiği ordunun, polis, hukukun, içeriğini değiştirebilir. Eski egemen sınıfların diktatörlüğünü gerçekleştiren bu kurumları, değiştirerek, onu geniş halk yığınlarının demokrasisini sağlayan, yani proletaryanın eski egemen sınıflar üzerindeki diktatörlüğünü sağlayan kurumlara dönüştürür. Eğer proletarya, devleti, anarşistlerin savundukları gibi tüm olarak parçalarsa, zafer kazanan proletaryanın, düşmanlarını bastırabileceği, toplumun ekonomik devrimini gerçekleştirebileceği tek aygıtı parçalamış ve kendisinin kitle halinde öldürülmesine olanak sağlamış olur.

Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde, siyasal geçiş evresinde, burjuva devletin, dolaylı olarak, bazı öğelerinin, toplumun ekonomik düzeyi gereği, bir zorunluluk olarak henüz aşılmamış olduğunu vurgular. Nitekim, komünist toplumun ilk evresinde "eşit hak" ilkesinin, burjuva hukukundan başka bir şey olmadığını belirtir. "Bu eşit hak, eşit olmayan bir emek için eşit olmayan bir haktır. Hiç bir sınıf farkı tanımaz, çünkü her insan bir diğeri gibi emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verim kapasitesini doğal bir ayrıcalık olarak kabul eder. Demek ki bu, özünde, her hak gibi, eşitsizliğe dayanan bir haktır." "Ama bu gibi kusurlar uzun ve sonal bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiç bir zaman, toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinde yüksek olamaz."⁸⁶ Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, Marx, "burjuva hukukunun dar ufuklarının kesin olarak aşılmış olacağını" belirtir. Bu satırları irdeleyen Lenin, komünist toplumun ilk evresinde (ya da alt aşamasında), "(yarı-burjuva) hukukuyla (yarı-burjuva) devlet de henüz tamamen ortadan kalkmış değildir"⁸⁷ notunu ekler. Bu yarı-burjuva hukukuyla yarı-burjuva devlet, komünist toplumun ilk evresinde, kapitalist toplumdan çıkıp gelmiş olan kaçınılmaz şeylerdir, çün-

⁸⁶ Karl Marx, "Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları", Bkz: K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 30, 31.

⁸⁷ V. İ. Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 272.

kü toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden yüksek bir hukuk olamaz.

Proletarya, elinin altında hazır bulduğu devleti, tümüyle tahrip etmez; birtakım önemli değişiklikler yapar, ve bu devlet, onun, ekonomik devrimini gerçekleştirebileceği tek aygıttır. Proletaryanın, burjuvaziden aldığı bu devlet, burjuva devlettir; ama onu örgüt olarak özünde korur, burjuva devletin "devlet"ini alır, onu proleter "devlet", yapar, içeriğini değiştirir, onun, mülk sahibi egemen sınıfların proletarya başta olmak üzere tüm emekçiler üzerindeki diktatörlük işlevini bir hamlede sona erdirir; ona, proletaryanın tarihsel görevini gerçekleştirecek işlevler yükler. Aybar'ın "burjuva örgütlenme modeli" dediği sosyalist devlet örgütü, Marx ve Engels'te böyle ifade edilmiştir, sorun, bu aygıtın örgütlenme biçimi değildir, sorun bu aygıtın hangi sınıflara karşı hangi sınıfların çıkarına hizmet ettiğidir. Proletarya, bu aygıtı, burjuvaziden alarak, onun bu işlevini tersine, yani tarihsel gelişme doğrultusuna çevirir.

(5)

Kuşku yok ki, proletaryanın devrimci diktatörlüğü olarak devlet, üretim araçlarını toplumsallaştırmış olmakla, kendisinden önceki egemen sınıfların varlığına tam olarak son vermiş olmaz, ve bunun yanısıra, dünyada, kapitalist sistem, başlıca sistemlerden biri oldukça da, her an küçük üretimin burjuvaziyi doğurması devam eder. Paraya, kültür ve geleneğe, bir başka deyişle, maddî ve manevî güce sahip bulunan burjuvazi, iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra da, uzun yıllar, maddî ve manevî bir güç olarak varlığını sürdürür. Proletarya diktatörlüğünün nedenleri, yalnızca bir ya da birkaç ülkede yıkılan egemen sınıfın maddî ve manevî gücünü tüketmesiyle de ortadan kalkmış olmaz. Kapitalist sistemin dünya sistemleri içersinde belligişli bir yer tuttuğu, hatta sosyalist sistemleri her an tehdit ettiği bir dönemde, bunun yanısıra, dünyada küçük üretimin her an ve kendiliğinden burjuvaziyi doğurduğu, hatta, bir ya da birkaç ülkede küçük üretime son verilmiş olsa bile meta ekonomisinin küçük ve sınırlı boyutlarda özel ellerde bulunduğu durumlarda, bütün bunlar, her an ve kendiliğinden burjuvazi-

yi doğuracağı için, proletarya diktatörlüğünün varlık koşulları devam eder. Bunun içindir ki, bir ya da birkaç ülkede, sosyalizmin kurulmuş olması ve eski egemen sınıfların, maddi açıdan olduğu kadar, manevî açıdan da ortadan kalkmış bulunması, yalnızca bu, proletarya diktatörlüğünün *varlık koşullarını* ortadan kaldırmaz. “Proletarya diktatörlüğü —*der Lenin*—, yeni sınıfın, daha güçlü bir düşmana karşı, devrilmesiyle (tek bir ülkede bile olsa) direnme gücü *on katı* artan ve gücünü yalnızca uluslararası sermayenin gücünden, uluslararası bağlantılarının gücü ve dayanıklılığından değil, aynı zamanda *alışkanlık kuvvetinden, küçük üretimin gücünden* alan burjuvaziye karşı verdiği en kararlı, en acımasız bir savaş anlamına gelir. Ne yazık ki, küçük üretim hâlâ dünyada yaygın durumdadır ve küçük üretim, sürekli olarak, her gün, her saat, kendiliğinden ve yığın halinde kapitalizmi ve burjuvaziyi *doğurmaktadır*. Bütün bu nedenler, proletarya diktatörlüğünü gerekli kılmaktadır.”⁸⁸ Eğer uluslararası sermaye etkin gücünü sürdürüyorsa, ve eğer, kapitalizmin ve burjuvazinin doğması koşulları varsa, bir ya da birkaç sosyalist ülkede, devletin varolmasını gerektiren koşullar devam ediyorsa, orada, proletarya diktatörlüğünün koşulları da devam ediyor demektir.

Marx, “Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birisinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz.”⁸⁹ derken, onun, kapitalist toplum ile komünist toplum arasındaki siyasal *geçiş dönemini*, proletarya diktatörlüğü olarak nitelediği, bilinen bir şeydir. Kır ile kent arasındaki, kafa emeği ile kol emeği arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, uzlaşmaz karşıt sınıfların ortadan kalkmasıyla, ortadan kalkar; ama *uzlaşmaz karşıtlığın* ortadan kalkmış olması, bunlar arasındaki *karşıtlığı* ortadan kaldıramaz. Bu karşıtlık, ancak, sınıfsız toplumun kurulmasıyla, sona erer. *Komünist* topluma bir geçiş dönemi olarak *sosyalist* toplum,

⁸⁸ V. İ. Lenin, “Sol” Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 11-12.

⁸⁹ Karl Marx, “Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları”, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, s. 41.

proletaryanın devrimci diktatörlüğünün gerçekleştirildiği bir devleti öngörür. Devletin varlığı, *kendinde*, kafa emeği ile kol emeği arasındaki karşıtlığı içerir. Gerçek sınıfsız toplumu kurmadan, bu iktisadi temelin üstünde oluşacak olan, sınıfsız toplumu kurmaya çalışmak, (felsefi anlamda) idealizmin gizli bir sırtmasından başka bir şey değildir. Kol emeği ile kafa emeği arasında karşıtlık, sınıflı toplumdan sınıfsız topluma geçilmedikçe, bir başka deyişle, proletarya diktatörlüğü, yani devlet sönmedikçe, varolacaktır. Bu karşıtlığın doğurduğu sorunlar kadar, bu karşıtlık içinde büyüyen düşmanlıklar, uzlaşmaz karşıt sorunlar ve düşmanlıklar değildir; devrimci tutum odur ki, bir yandan bu karşıtlığın iktisadi temelini ortadan kaldırırken, bir yandan da bu karşıtlığın bir düşmanlığa dönüşmesini önlemektir.

Kuşkusuz, kafa emeği, iki biçimde düşünülmelidir. Birincisi, doğrudan maddi üretimin konusu olarak, ikincisi siyaset, bilim, sanat ve benzeri toplumsal bilinç biçimlerinin üretim konusu olarak. Gerek doğrudan maddi üretimin konusu olarak kafa emeği, gerek toplumsal bilinç biçimlerinin üretilmesi olarak kafa emeği, kendi aralarında da karşıtlık durumuna girerler, ve karşıtlık, toplumsal bilinç biçimlerinin, sosyalist toplumun gelişme yasaları doğrultusunda, bu gelişme yasalarını doğru olarak kavrayarak yönlendirmekle, uyumlu hale getirilir; yoksa, sınıflı toplum ve bunun sonucu devlet var olduğu sürece, bu karşıtlık *ortadan kalkmaz*. Özellikle, dünyanın iki dünya sistemine bölündüğü ve emperyalist kapitalizm saldırısını yoğunlaştırdığı ve azınlaştırdığı, yani devrimci sınıf bir tüm olarak tehdit edilmeye başlandığı zaman, bu karşıtlık hissedilemeyecek kadar azalır, bu tehdit kendini hissettirmedeği zaman, karşıtlık belirli husumetlere dönüşebilir. Bürokratlaşma olgusu, şu bakımdan proletaryanın davası için zararlıdır ki, yönetsel bir kadro, kendi kendine, sınıfından ve toplumundan daha bağımsız, bir ölçüde *özerk* bir duruma gelmeye başlar ve bürokrasi burada kendini gösterir. Giderek, toplumsal varlığın gelişme yasalarından kopar, ve toplumsal varlığın gelişmesine hizmet edeceği yerde, onun gelişmesinin engelleri haline de gelmeye başlar. Açık olan şey şudur ki, yönetsel kadro, kesenkes bürokrasi değildir; ama yönetsel kadro-

nun bürokratlaşma olasılığı vardır. Sorun, yönetsel kadroyu kaldırmak değil, bürokratlaşma olgusunun önüne geçmektir.

Ama burada durmak gerekir. Çünkü Aybar, "leninist örgütlenme modeli" ile büyük ölçüde proleter devleti, bir başka deyişle proletarya diktatörlüğünü kastettiği halde, o, tek bir kez olsun proletarya diktatörlüğü kavramına değinmez. Nasıl burjuva diktatörlüğünü, yönetici kadronun aygıtına indirger, ve burjuva devlette, her zaman ve her yerde yönetsel kadronun, bir bürokrasiden başka bir şey olduğunu düşünemezse, burada da, proletarya diktatörlüğü döneminde de, sınıf diktatörlüğünü görmez, sınıf diktatörlüğünü, yönetici kadronun diktatörlüğü gibi *bayağı* bir şeye indirger, ve bununla da yetinmez, yönetsel kadroyu, mutlak olarak bürokrasi olarak kabul eder. "Despot" yönetici tip için, Türkiye İşçi Partisinin gelişme döneminde, *örnek* bir tip oluşturan Aybar, proletarya diktatörlüğü olgusunu, bayağılaştırarak, grup ya da katman diktatörlüğüne indirgemekte bir an duraksamaz. Ve nasıl burjuva devlet makinesi; Aybar'a göre, *kesenkes* bürokrasi üretirse, "leninist örgütlenme modeli" makine de, yani proleter devlet, proletarya diktatörlüğü de, *kesenkes* bürokrasi üretir. Bir kez, devlet ve proleter devlet kavramları bulanıklaştırıldı mı, sorun sınıf savaşımından ve proletarya diktatörlüğünden soyutlandı mı, bir başka deyişle, bilimsel ilkeler, bilimsel yasalar yadsındı mı, orada, mantığın kurgusal ürünlerinin her türü boy verir, değil "bürokrasi", patlıcan bile üretilir.

Aybar, Lenin'in "Az Olsun, Temiz Olsun" adlı ünlü yazısından, sovyet kurumlarında olduğu gibi parti kurumlarında da bürokratlar bulunduğuna ilişkin sözlerini aktararak, bürokrasinin, Lenin'in "örgütlenme modeli"nden kaynaklandığını, *ve onun bunu göremediğini* söyler. Bu yorum, elbette Aybar'a ait bir yorumdur. Lenin, 1923'te, "Parantez içinde söyleyeyim: Sovyet ofislerinde olduğu gibi Parti ofislerinde de bürokratlarımız var."⁹⁰ diyor ve bu bürokratlaşmanın köklerinin, devrilmiş ama henüz ortadan kalkmamış *geçmişte* olduğunu belirtiyordu.⁹¹ Aybar, hayır diyor, "Lenin

bürokratlaşmanın örgütlenme biçimi ile de bir ilişkisi olabileceğini hiç aklına getirmedi." Lenin'i dinleyelim: "Devlet aygıtımız o kadar —sefil demezsek— üzücü bir durumdadır ki, önce, onun kusurlu yanlarını önlemeye çalışma yollarını ciddi olarak düşünmek zorundayız; unutmayalım ki bu kusurlu yanların kökleri, devrilmiş ama henüz ortadan kalkmamış olan geçmiştedir; uzun süredir tamamlanmış bir kültürel aşama sözkonusu değildir. ... En zararlı şey, bildiğimiz azıcık şeyin yeterli olduğuna ya da gerçekten yeni bir devlet aygıtı, gerçekten sosyalist, sovyetik vb. diye adlandırılmaya layık bir devlet örgütünün kurulması için elimizde önemli sayıda gerekli unsurun bulunduğu varsayımına güvenmemizdir. Hayır, biz böyle bir aygıtı sahip değiliz ve hatta onu yaratabilmek için gülünç derecede az unsura sahibiz. Bu aygıtı kurmak için elimizde hangi unsurlar var? Sadece iki. Bunlardan birincisi, sosyalizm savaşımına dalmış olan işçilerdir. Bu unsurlar yeterince eğitilmemişlerdir. İkincisi, bilgi, eğitim ve öğrenim unsurlarımız var, ama bunlar diğer ülkelere göre gülünç derecede yetersiz. ... Devlet aygıtımızı yenilemek için, ne pahasına olursa olsun, ilkönce öğrenmeye başlamamız, ikinci olarak öğrenmeye başlamamız ve üçüncü olarak gene öğrenmeye başlamamız gerekiyor."⁹²

Lenin'in tahlili açık ve yalındır. Devlet aygıtındaki kusurların kökleri, bürokratların bulunmasının kökleri geçmiştedir. Yeni bir kültürün, proleter kültürün yaratılmasının kökleri, proletaryanın varlığı ve onun ideolojisiyle oluşmaya başlar, ama sosyalizmin yaşama geçmesiyle, sosyalist yönetimin ve yaşamın yaratacağı yeni kültür öğeleri, bizzat bu yönetimden, bizzat bu yaşamdan kaynaklanır. Eşer, Marx'ın Lassalle'ı eleştirisinde, "İktisadî ilişkiler, hukukî fikirler tarafından mı düzenlenmiştir, yoksa, tersine, hukukî ilişkiler, iktisadî ilişkilerden mi doğar?"⁹³ dediği gibi, sosyalist toplumun yönetsel ve yaşamsal kültürü, sosyalist yönetim ve sosyalist yaşamdan mı oluşur, yoksa, tersine, bu sosyalist kültür, sosyalist yönetimi ve sosyalist yaşamı mı doğurur? İktisadî temele, maddî temele bağlı olarak, yeni

⁹⁰ Aynı yapıt, s. 504.

⁹² Aynı yapıt, s. 504-505.

⁹³ Karl Marx, "Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları", *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, s. 27.

⁹⁰ V. İ. Lenin, "Az Olsun, Temiz Olsun", *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 512.

üretim kadrosunun oluşması, ne denli devrilmiş ama ortadan kalkmamış geçmiş kültürle bir arada kendini gösterecekse, yığınların geleneksel yaşam tarzları da, bu eski kültürün, maddî temelini oluşturmaya devam edecektir. Alışkanlığın önemli bir kuvvet, küçük üretimin her an burjuvaziyi doğuran bir güç olduğu düşünülürse, bunlardan kaynağını alan yenilmiş ama ortadan kalkmamış eski kültürden gelen ve devlet aygıtında olduğu gibi parti içersinde de varlığını hissettiren temsilcilerini bulacaktır.

Görülür ki, Lenin'in açıklaması ne denli gerçeğe oturtulmuş ise, Aybar'ın yorumu o denli havadadır, kurgusaldır. Lenin, devlet ve parti içinde raslanan bürokratların köklerini, henüz sosyalist kültürün, proleter kültürün tam yaratılmamış olmasında, geçmişin ortadan kalkmamış kültüründe bulur; Aybar, bunu, "leninist örgütlenme modeli"ne bağlar. Biz bu örgütlenme modelinin ne olduğunu ve ne olmadığını, burjuva devlet ile ilişki ve ilişkisizliğinin özünü daha önce açıklamış bulunuyoruz.

Bürokrasi konusunda, adeta, sınıf egemenliğini yadsırmasına, burjuva devletin, egemen bir katmanı olarak bürokrasiyi yarattığı görüşüne saplanan Aybar, bürokrasinin mi, yoksa para oligarşisinin mi egemen olduğu ikilemi içinde kıvrır durur. "Kapitalist toplum, para oligarşisine hizmet eden bir örgütlenme 'model'i yaratmıştır." der ve şöyle devam eder: "Bu 'model', merkezdeki bir avuç yöneticinin buyruklarını (yetki-görev) basamaklarıyla tabana indirerek, tabanın buyruklar doğrultusunda hareketini sağlayan 'makine'dir. Merkezin kararları yukardan aşağı tüm kademeleri bağlar. ... Yöneticilerin buyrukları, onlara [işçilere ve köylülere] kendi buyruklarımış gibi dayatılır." (1. yazı.) Görülür ki, Aybar'a göre, "para oligarşisi"ne hizmet eden, hatta daha aşağıda dediği gibi "burjuvazinin egemenliğini sürdüren" devlet aygıtı, egemen bir öge yaratır, bu, yöneticilerden oluşan bürokrasidir. Egemen öge, burjuva devlette, burjuvazi değildir, onun çıkarlarına hizmet eden, bürokrasidir. Devlet, "para oligarşisine hizmet eden", "burjuvazinin egemenliğini sürdürdüğü" aygıttır, ama devletin kendisi, egemen bir kategori, bürokrasi üretir. Öyleyse hangisidir egemen olan? Bürokrasi mi, burjuvazi mi? Genç Marx'ı okursa

bürokrasidir, marksist Marx'ı okursa burjuvadır. Onun bocalamasının sırrı buradadır.

Bürokrasi, Marx'ın "Hegel'in Devlet ve Hukuk Felsefesinin Eleştirisi"nden çevirdiği gibi, "Devletin varlığını ... elinde tutar; bu ... onun özel mülkiyetidir." Ya da, daha yukarda, Marx'tan çevirdiği gibi, "Devletin erekları bürokrasinin ereklarına dönüşür, bürokrasinin erekları devletin ereklarına. Bürokrasi hiç kimsenin kaçamayacağı bir çevre oluşturur." vb.. Görülür ki, Marx, bürokrasi ile devleti o denli bir bütünüün parçaları olarak yorumlamıştır ki, devlet bürokrasi olarak, bürokrasi devlet olarak bütünleşmiştir. Aybar, Marx'ın felsefesinin özsel içeriğini kavramadığı gibi, Marx'ın bu düşüncelerinin Marx tarafından da kısa bir süre sonra terkedildiğini gözönünde tutmamıştır. Dolayısıyla, onda, "burjuvazi"nin ve "bürokrasi"nin egemenlikleri, aynı satırlarda alta sıralanmıştır. Bir tümcesinde, egemen olan, devlet ile özdeşleşen bürokrasidir der, iki tümce sonra, bu devlet burjuvazinin egemenliğine hizmet eder diye devam eder. Bu düğümü çözmek, kırk akıllının bile harcı değildir. Yalnız, biz, şunu belirtelim ki, Marx, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi"ni, 1843'te yazmıştır. Bunu yazdığı sırada henüz komünist değildir; Feuerbach'ın etkisi altındadır. "Marx ve Engels'in 1848 Devrimine Kadarki İdeolojik Evrimleri" adlı yazısında Auguste Cornu, şunları yazar: "Bu eleştiride, ... Hegel'in düşündüğüne karşıt olarak, ... foyerbahçı görüşten yola çıkar. Gerçekten, tıpkı insanın, kendi türsel niteliklerini ona geçirmesi ile, Tanrıyı yaratması gibi, toplum da, kendi özsel niteliklerinin ona geçirilmesi ile, devleti yaratır; bu da, devleti, tıpkı cennet gibi, insanın kendi türsel doğasına uygun bir yaşam sürebildiği ülküsel bir küre durumuna getirir. ... henüz komünist olmadığı için, toplumun ve devletin bir dönüşümünün, onların demokratlaştırılması aracıyla olabileceğini düşünür."⁹⁴ Jacques Milhau, "Marx, hemen o sıralarda —diyor—, devletin toplumsal yapıya bağlanabileceğini ve, demokratik biçimde, insan cinsinin gerçek ve usa-uygun bir ortaklık halinde örgütlen-

⁹⁴ Auguste Cornu, "Marx ve Engels'in 1848 Devrimine Kadarki İdeolojik Evrimleri", Karl Marx, 1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 335.

diricisi olabileceğini *düşünmekten vazgeçer*.”⁹⁵

Marx'ın henüz komünist olmadığı, ve yazdıktan kısa bir süre sonra vazgeçeceği düşüncelerini, Marx'ın düşüncelerindeki evrimi tanımak için, bilmekte, doğaldır ki yarar vardır. Ama Marx'ın terkettiği bu düşünceleri, “günümüzün sosyalist toplumlarının bir tablosunu çiziyor” (Aybar) diye sunmak ise, yalnızca marksizme aykırı bir tutum olmaz, Marx'a da saygısızlık olur.

Aybar'ın bürokrasi ile yönetici kadroyu özdeşleştirmiş olmasındaki yanılğı bir yana, aynı zamanda, o, burjuva devlette, yalnızca burjuva ve küçük-burjuvaların yönetici olacağını, işçilerin, köylülerin yönetici olamayacağını söyler. Bir kere, sınıfsal açıdan kent küçük-burjuvazisini, kır küçük-burjuvazisi köylülerden ayırmış olmasını, bir marksistin anlayabilmesi olanaksızdır. Eğer, kapitalist toplumda, kendi üretim araçlarına sahip küçük üreticileri, kentte ise küçük-burjuva, kırdaki ise köylü diye sınıflandırmaya kalkışırsak, ve birini burjuvazinin yedeğine, ötekini proletaryanın hizasında nitelersek, orada, marksist terminolojinin, çarpıtılmış marksist içerikten yoksun bir yığını buluruz. İkincisi, burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmek ve burjuva ideolojisini benimsemek için, sınıfsal köken bakımından burjuva olmanın zorunlu olmadığını biz daha önce ayrıntılı olarak açıklamıştık. Burada yalnızca şuna değinelim ki, burjuvazi, işçiler ve köylüler içersinde, bu ideolojiye hizmet edecek unsurlar oluşturduğu zaman, bunlar, artık, sınıfsal kökenine bakılarak, işçi ve köylü sayılamazlar, bunlar ideolojileriyle sınıf değiştirmiş, yani burjuvazinin saflarına geçmiş olurlar. Dolayısıyla Aybar'ın, sermayeye sahip olmakla burjuvalaşan ve bunu yitirdiği zaman proleterleşen sınıf özelliğini, yani sınıf değiştirme özelliğinin aristokraside olduğu gibi kana bağlı olmadığını, sermayeye bağlı olduğunu, bir başka deyişle, insanın soyuna değil, onun dışındaki şeye bağlı olduğunu gözönünde tutmaması, marksist bir tutum değildir. Bu yanılğı, öte yandan, ideoloji değiştirmekle, sınıf değiştirileceği gerçeğini görememekten kaynaklanmaktadır. Bugün, burjuvazinin olduğu kadar, emperyalizmin gereksindiği beyin

⁹⁵ Jacques Milhau, “Sunuş”, *Alman İdeolojisi*, s. 8.

gücünün pek önemli bir bölümünü işçi ve köylüler arasından çıkan unsurların oluşturduğunu, ve bunların, işçi ve köylü kökenli olmakla birlikte, burjuva devlet *yönetiminde* önemli yerler tuttuğunu görmemek için, insanın kör olması gerekir.

VI

Sözlerimizi artık bağlayabiliriz. “Leninist örgütlenme modeli” hakkında, “esas hakkında mütalaasını” bu yazısıyla okura sunmuş bulunan hukukçu Aybar, şey gibi ayaklarını dayatmış direnir: her şeyin sorumlusu “leninist örgütlenme modeli”dir. O kadar ki, tarihi, bir film gibi geriye çevirebilecek olsa, 17 Ekim 1917'den 16 Ekim 1917'ye geçtiği zaman, yeryüzünün tanıdığı en büyük devrimi (yani “karşı-devrim”i) yapmış bir lider gibi şişinecek. Çünkü Lenin, bu “örgütlenme modeli” ile her şeyi “mafetmiştir”. Çünkü kurduğu “burjuva model”de bir örgüt aracılığıyla, proletarya, burjuvaziden iktidarı almış, savaşımın en yakın amacı proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmiştir. Proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmiş olan “örgüt modeli”, sosyalist ilişkiler değil, burjuva ilişkiler üretmeye başlamıştır. Dahası var: Lenin'in kendisi de parti içinde bürokratlara raslamaya başlamıştır. Eh, bu kadar “felâket”e, elbet, Türkiye’de de bir tellâl gerekirdi. Bunu en açık biçimde Aylar üstlenmiştir. O, şimdi, Lenin'in “örgütlenme modeline” karşı, yeni bir örgütlenme “model”i, “sosyalist örgütlenme biçimi” öneriyor ve şöyle diyor: “Sosyalist örgütlenme biçimi, yatay bir örgütlenme biçimidir. Yani, piramit biçiminde olan burjuva örgüt ‘model’inin tam tersidir. Sosyalist örgüt ‘model’i, içiçe daireler olarak düşünülebilir. Öteki daireleri çevreleyen büyük daire, emekçi yığınlarından oluşur. Tüm yetkiler burada toplanmıştır. İçerdeki daireler, emekçilerin kendi aralarından seçtiği görevlilerden oluşmaktadır.” (5. yazı.) Ve böyle sürüp gidiyor Aybar'ın “daire” teorisi. Hukukçu Aybar, “sosyalist” teorisyen olarak, geometrik ifadelerle merak salmış görünüyor. “Dikey” yerine “yatay”, “piramit” yerine “daire”.. Ve içiçe, dışıdışa, yanyana, ama daima *yatay* daireler çiziyor, durgun suyun kıyısında oturmuş, bir avuç çakıl

savuruyor suya, ve "sosyalist örgütlenme biçimi"nin "model"ini yaratıyor. Biri, kendisine, dur bakalım diyecektir elbet, dur bakalım Aybar efendi, kimin nesiyle kimin gerdeğine giriyorsun diyecektir. Hani *işçiler* kendiliğinden sosyalist bilince varırdı, siz işçi misiniz, hangi aleti, neyi üretiyorsunuz, diyecektir. Sosyalist örgütlenme biçimi dediğin şey, temelde, sosyalist toplumun iktisadî örgütlenmesinin gerçekleşmiş olmasını öngördüğü belli bir şey diyecektir; daha ayaklarında emperyalizmin prangaları, onları çözmeden ve sonra da sosyalist devrimini yapmadan, sosyalist kuruluşa nasıl geçeceksin diyecektir. Senin bana değil, bu devrimleri başarmış biri olarak, benim sana, bir örgüt gerektiğini söylemem gerekli diyecektir, yani proletaryanın tek bir siyasal partisi, merkezi bir örgüt gereklidir diyecektir. Bir kez dön bize bak, biz elli yıl önce bu devrimi yaptık, ama hâlâ içimizde, dışımızda düşman fink atıyor, bu iktidarı koruyabilmem ve tarihsel görevimi yerine getirebilmem için bana bir de "diktatörlük" gerekli, yani o senin dediğin özgür insanı yaratabilmem için bana bir diktatörlük gerekli diyecektir. Ama sen tutmuş, bu gerçeği, bu kaskatı tarihsel gerçeği elinin tersiyle iteliyor, özgür insanı yaratacak marksist evrim aşamasının ötesine geçiyor, bir komünist toplumun üzerine, havadan iner gibi daireler çiziyorsun diyecektir. Sosyalist evreyi, geçiş evresini aşmış, özgür insanı yaratmış bir topluma varmış gibi örgütlenme modelleri çiziyorsun, ama ne var ki, sosyalist örgüt bütün bu geçişi gerçekleştirmek için gerekli, ve ondan sonra ise, senin söylediğin örgüte gerek olmayacaktır artık, diyecektir.

Bu biraz fazla *yalın* ifadeler için okur bağışlasın beni. Gerek siyasal iktidarın ele geçirilmesi, gerek sosyalist toplumun kurulması, zorlu bir sınıf savaşımı gerektirirken, onun, bu savaşımından olduğu kadar, bu iktisadî evrimden geçmiş, ancak komünist toplumun iktisadî yönetim mekanizmasına uygun düşebilecek ve o zaman da gereksiz hale gelecek, şematik, salt kurgusal örgütlenme modelleri hazırlanması karşısında, konunun büsbütün sulandığını, konuşacak ciddi hiç bir şey kalmadığını gören insanın yapacak başka bir şeyi kalmıyor.

KAYNAKÇA İÇİN BİR EK:

Aybar, yazısına, Marx [ve Engels] ve Lenin'den aktardığı pasajların kaynağını, Fransızcılarında göstermiş. Fransızca ya da yabancı dil bilmeyenlere, konuyu irdeleme hakkı adeta tanımayan, bir "buyuran" niteliğini özünde taşıyan bu tutumunu, okur, doğaldır ki, değerlendirecektir. Ben, Aybar'ın Fransızcadan gösterdiği kaynakların, (*henüz*, Türkçe yayınlanmamış olan Marx'ın "Hegel'in Devlet ve Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" adlı yapıtı hariç) tümünün, *Sol Yayınları*'ndaki yerini aşağıda okura sunuyorum.

Aybar'ın gösterdiği kaynaklar:

- (1) Kapital, Kit. 1, c. 1, Almanca baskının ilk önsözü, s. 19-20, Editions Sociales, Paris 1948.
- (2) Kapital, Kit. 3, c. 3, s. 198-199, Ed. Soc. 1960
- (3) Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı, Önsöz, s. 4-5, Ed. Soc. Paris 1969.
- (4) Feuerbach Üzerine Tezler, 11.
- (5) Felsefi Yapıtlar, c. 1, s. 69, Costes.
- (6) K. Marx, Felsefi Yapıtlar, c. 6, s. 182-183. Costes.
- (7) Komünist Manifesto, s. 27, 39, s. 53, Rieder 1925.
- (8) Lenin, Yapıtlar, c. 23, s. 89.
- (9) Lenin, Yapıtlar, c. 32, s. 374-375.
- (10) Lenin, Yapıtlar, c. 33.
- (11) Lenin, Yapıtlar, c. 33, s. 512-514, 514.

Sol Yayınları'ndaki yerleri:

- (1) Karl Marx, "Almanca Birinci Baskıya Önsöz", *Kapital*, Birinci Cilt, Ankara 1978, s. 18.
- (2) Karl Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Ankara 1978, s. 858-859.
- (3) Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Ankara 1976, s. 25, 26.
- (4) Karl Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", XI, Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1, Ankara 1976, s. 14.
- (5) Karl Marx, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi — Giriş", K. Marx, F. Engels, *Din Üzerine*, Ankara 1976, s. 47.
- (6) K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Ankara 1976, s. 72. (Ayrıca: *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 46.)
- Doğuştan*, Ankara 1978, s. 115, 124, 136. (Ayrıca: *Seçme Yapıtlar*, 1, s. 137, 144.)
- (7) Karl Marx-Friedrich Engels, "Komünist Parti Manifestosu", Dirk J. Struik, "Komünist Manifesto'nun 153).
- (8) V. İ. Lenin, "Proletarya Devriminin Askerî Programı", *Marx-Engels-Marksizm*, Ankara 1976, s. 379.
- (9) V. İ. Lenin, "Aynı Vergi Üzerine", *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Ankara 1977, s. 447.
- (10) V. İ. Lenin, "Devrimimiz — N. Shanov'un Notları Üzerine", *Marx-Engels-Marksizm*, s. 545, 546.
- (11) V. İ. Lenin, "Az Olsun, Temiz Olsun", *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, s. 512 ve 515, 514.

İCEN BÖRTÜCENE

VERGİ TASARISININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

DEVLETİN NİTELİĞİ, GELİR DENGESİZLİĞİ,
İZLENEN VERGİ POLİTİKASI VE SON TASARI

"Hiç bir sınıfa, öteki sınıftan almaksızın bir şey veremezsiniz."

Karl Marx

Vergi, toplumların var oluşundan bu yana geçirdikleri evrimin her aşamasında farklı niteliklerde ve özelliklerde karşılaşılan bir olgudur. Ancak burjuva iktisatçı ve maliyecilerinin vergiyi "devletin toplumsal ve yarı-toplumsal görevlerini yerine getirme aracı" olarak tanımlamaları, ekonomik sistemlerin biçimlendirdiği devlet ve görevlerinin farklı nitelik ve özellikte olacağını gözönüne almadıklarını göstermektedir. Kuşkusuz bu tür girişimler konuya açıklık kazandırmaktan çok, burjuva iktisat ve maliye sisteminin gözardı ettiği, temel toplumsal ve iktisadî ilişkilerin üstünü örtmek için yapılmaktadır. Gerçek üzerindeki örtüyü kaldırmak ve onlar gibi burjuva saplantılarına kapılmadan olayı açıklığa kavuşturmak için, işe genel doğrulardan başlamak gerekecektir.

DEVLETİN NİTELİĞİ

Bunların başında "Devlet Kavramı" gelmektedir. Devlet pek çok kimse ve düşünürün yaygın bir biçimde savunduk-

ları gibi toplumları oluşturan sınıf ve katmanlar karşısında yansız kalan bir organ değildir. Toplumların tarihi boyunca egemen olan, sömüren ve ezen sınıfların zor aygıtı niteliğini korumuştur. Devlet, başlangıçta, gene burjuva bilimsel yaklaşımları içinde kalındığında, bir güvenlik ve özgürlük işlevi ile ortaya çıkmıştır. Ama, "kimin özgürlüğü ve güvenliği?" sorusu sorulmamak koşulu ile. Çünkü sınıfların devlet karşısında kader birliği yapmış, çıkar ayırımı olmayan türdeş bir kitle oluşturduğunu varsaymak olanaksızdır. O nedenle "devlet sınıf çelişkilerinin uzlaşmazlığının ürünü ve belirtisidir. Nerede sınıflar arasındaki çelişmelerin uzlaşırılığı olanaksızsa; orada devlet ortaya çıkar ve tersine, devletin varlığı da, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olduğunu tanımlar."¹

Oysa klasik devlet anlayışı, devleti, egemen güçlerin arkasına gizlendikleri bir paravan gibi sunar. Devleti, yönetilenlerin özgürlüklerini, maddî ve manevî güvenliklerinin sınırlarının genişliğini vurgulayan ve bunun içeriğini oluşturan temel ilke ve kuralların simgesi olarak belirtmeye çalışır ve öyle tanıtır. Bu soyut bir anlayıştır. Devleti böylesine soyut anlarsak, onun niteliğini belirleyen kuralları (anayasalar, yasalar, yönetim vb. kurallar ve örgütler) yani kısacası devletin ekonomik, toplumsal ve siyasal eylem kurallarını da sınıflardan soyutlamamız gerekecektir.

Gerçekten bu tür bir soyut devlet yer yüzünde olmadığına göre, hiç bir devletin, eylem kurallarını içeren belgeler soyut değildir. Örneğin, devletin biçimini, özelliklerini ve niteliğini belirleyen en temel belge olan anayasalar; toplumdaki üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği sınıfsal ayrıcalıklara uyumlu, devletin niteliğine biçim veren ve devlet gücünü elinde tutan sınıfın, öteki sınıflara karşı kendi güvence ve özgürlüğünün sınırlarını zorla belirleyen ya da koruyan kuralları içerir.

Bu kurallar dizisi, zaman zaman sınıfların güvenliklerini korumak üzere, siyasal güç dışındaki sınıflara yeni özgürlükler ve haklar sağlamak biçimine bürünebilmişlerdir. Kendi güvenliklerini korumak uğruna iktidarını paylaşmak

¹ V. İ. Lenin, "The State and Revolution", *Selected Works*, volumes 2. Progress Publishers, Moscow 1976, s. 241.

görüntüsüne girebilmişler ve bu tür kuralların bazılarını yasallaştırmışlardır.

“Bununla birlikte, kural dışı (istisnai) olarak savaşım durumundaki sınıfların denge tutmaya çok yaklaştıkları öyle bazı dönemler olur ki, devlet gücü sözde aracı olarak, belli bir süre için bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık durumunu korur.”²

Ama, tarihte genel olarak bu olgu bile kendiliğinden ve bir bağış biçiminde oluşmamıştır. Üretim güçlerinin gelişmesi sonucu eski devlet eylem kuralları, görev yapamaz, yani, egemen güçlerin siyasal iktidarını tehdit eder duruma geçtikçe, bu gücü elinde bulunduranlar, kendi güvenliklerini arka planda tutuyormuş gibi görünerek, bazı hak ve özgürlükleri ezilen sınıflara tanımışlardır. Bu süreç egemen güçlerin isteği ile oluşmamıştır. Temelinde, ezilen sınıfların bir savaşımı ve zorlaması yatar. Giderek bağış biçiminde gözükse bile, bu zorlamanın önceden kestirilmesi üzerine, açık savaşımı ve toplumun direnme gücünün somutlaşmasını engellemek için *ödün* niteliğinde verilmişlerdir. Bunun ödün niteliği, savaşım olmadığı anlamına gelmez. Her ne olursa olsun sınıf savaşımı temel, “ödün”, ikincil bir özelliktir.

Ezilen sınıfların özgürlük ve haklarını geri alması, onların, egemen sınıfların güvenliğinde gedikler açmasına bağlıdır. Bu gediklerin büyütülmesi, egemen sınıfların yok edilmesine yol açtığı anda, eski devlet eylem kuralları, direnen sınıfların güvenliklerini koruyan kurallar dizisine dönüşür. Ve Devlet’in sahipleri değişir ama nitelik aynı kahr.

Bu süreç tarihte bir toplum yapısından diğerine geçişlerde görülmüştür.

“Antik devletle feodal devlet, kölelerle serflerin sömürülmesi organı oldular, ama yalnızca onlar değil, modern temsili devletler de, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti”³ durumuna kolaylıkla gelmiştir.

Burjuva sınıfı, feodal sınıfın devletine karşı savaşarak ve bu devletin yazılı ya da yazısız eylem kurallarını içeren anayasalarında savaşım sonucu açtığı gedikleri büyütürük siyasal iktidarı kendi sınıfı için elde etmiştir. Bu aşamada

² V. İ. Lenin, aynı yapıt, s. 19.

³ V. İ. Lenin, aynı yapıt, aynı yer.

egemen sınıflar değişmiş ama, feodal egemen güç yerine burjuva sınıfı, yani sermaye sınıfı egemenliğini kurmuş ve emekçi katmanlar da yönetilen sınıfları oluşturmuştur. Bu oluşum burjuva devleti ve onu elinde tutan egemen sınıfların anayasal kurallarını belirlemiştir. Geçerli olan, bu kuralların devlet sahiplerinin güvenliğini sarsmadan sömürülen sınıflara bazı hak ve özgürlükler tanınmasıdır. Çünkü, “Devlet topluma dışarıdan zorla kabul ettirilmiş bir güç değildir. ... karşıtlıkların, yani karşıt ekonomik çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu, verimsiz bir savaşım içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hafifletmesi, ‘düzen’ sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinimi kendini kabul ettirir. İşte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir.”⁴

Merkantilist ticaret ekonomisine dayanan bir sömürü düzeninde, burjuvazinin feodal beylere karşı merkezi otorite ile oluşturduğu pasif anlaşma ve bu anlaşmadan kaynaklanan kurallar dizisi, gelişen kapitalizmin sanayi devrimi aşamasında yetersiz kalmış ve bu kez burjuva merkezi krallık sistemine de son vererek, sermayenin emeği sömürüsünü güvenlik içinde sürdürebilecek bir kural dizisine dönüşmüştür. Bu dönüşüm biçimi, başlangıçta, kimi yerlerde meşruti krallıklar, kimi yerlerde de Cumhuriyet biçimindeki devlet biçimlerini ortaya çıkarmıştır. En ilerici Cumhuriyet rejimlerinde bile, parlamento bir sınıfın baskı aracı niteliğindedir.⁵ Bu baskıyı ordusu, polisi ve yargıcı ile sürdüren burjuva devlet, sanki temel çelişki sermaye ile emek arasında değilmiş de, devletin kendi kolları arasında imiş gibi, yapay çelişkilerden kaynaklanan yapay bir görünüme de bürünmüştür. Yasama, yürütme ve yargı erki olarak belirlediği yapay erkleri dengeye getirmekle yönettiği “bireylere” (sınıflara) kendi iktidarını sınırladığı görüntüsünü vermekte; aslında böylece kendi güvenliğini ezilen sınıfların özgürlük ve hakları karşılığında (pahasına) güvence altında tut-

⁴ F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1971, s. 235; V. İ. Lenin, *Devlet ve İhtilâl*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1976, s. 13.

⁵ Lenin, aynı yapıt.

maya devam etmektedir. Oysa bu üç erk de kapitalist toplumun biçimlendirdiği kurumlardır. Başka bir anlatımla, sermaye sınıfının kendi güvenliğini üç ayrı boyuttan denetimini pekiştirme araçlarıdır. Bu denetim araçları, emekçi sınıfın devletin eylem kurallarında gedikler açmak için savaşıma girdiği dönemlerde tekleşebilmektedir. O halde egemen sınıfların sömürebilmeye devam etme güvenliği örfeleendiğinde (tehdit edildiğinde) yani, emek sermaye çelişkisi su yüzüne çıkma eğilimi gösterdiğinde, yaratılmış bulunan yapay denge araçları (yargı, yürütme, yasama) bütünleşebilmektedir. Giderek tek bir aygıtla dönüşebilmektedir. Örneğin, faşist uygulamalar, bu örfelemenin önü alınmaz duruma geldiğinde ortaya çıkmakta ve kitle halinde dehşet ve terör eylemlerine başvurmaktadır. Bu durumlarda devletin eylem kurallarının gerçek yüzü, işlemezliliği, kısacası görüntüdeki yapısı sarsılmaktadır. O zaman da hükümetlerin anayasaya aykırılıkları ileri sürülür ya da anayasaların toplum yapısına uymadığı savunulmakta ve anayasalara uyumsuzluk bilinçsiz bir biçimde sorun haline getirilmektedir. Gerçekten 1960 ve 1971 Türkiye'sinde bu sav ileri sürülerek siyasal iktidarlar devrilmiş, ama, yeni geliştirilen devlet eylem kurallarına karşın, siyasal iktidarların temsil ettikleri sınıfsal yapı niteliğini ve özelliğini korumuştur.

Onsekizinci yüzyılın sanayi kapitalizmi, serbest rekabet sistemi içinde giderek tekelleşerek bugünkü emperyalist tekelci aşamasına gelinceye dek, kendi içinde oluşturduğu gelişmeler; üretimin toplumsallaşması, aşırı uzmanlaşma ve sermayenin mekansal ve ekonomik boyutta tekelleşmesi sonucu, emekle ortaya çıkan çelişkileri yumuşatmak gerekliliğini duymuştur. Sermaye yoğunlaşırken emekçi kesimler nitel ve nicel olarak gelişmiş, işçileşme süreci ister istemez sermaye sınıfını bu çelişkilerin patlamasını engellemeye yöneltmiştir. Emekçi kitlelerin gelişmesinden doğan kendi iç çelişkilerini denetim altında tutabilmek amacıyla sermaye sınıfı, devletin eylem kurallarında bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bunlar, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü sendikal haklar, vd.'dir. Bir tür dengelemelerdir; temel yapıyı değiştirecek boyutlara erişmemiştir. Olsa olsa çelişkilerin

ilerdeki boyutlarını önceden kestirip patlamaları önlemek ve böylece egemen gücün kendi güvenlik ve iktidarını sürdürebilmek amacıyla eylem kuralları değişikliklerine gitmesidir. Bu değişiklikler kimi kez çok ileri aşamalara gidebilmek, kendi ezdiği sınıflara "baba devlet" görünümünü ya da "Refah devleti" adı altında ekonomik içerikli haklarını veriyor görünümüne girmektedir. Kendi sömürme haklarından kısıntı yapıyor görünmesi, aslında daha ileri düzeydeki bir sömürü düzeninin gerekçesi olmaktadır. Buna karşın anayasalar öyle ayrıntılara inebilmektedir ki, verilen bu hakları pratik yaşamda işlemez hale getirebilecek düzenlemeleri yaparak denetimi elde tutabilmektedir.

Güvenliğin özgürlük kavramları ya da olgusundan ayrılmayacağı, çelişkiden kurtulacağı, aynılaştığı toplumlarda ise devletin eylem kuralları, yeni devlet kavramı ile onun işleyiş mekanizmalarını belirleyen kurallar dizisi, burjuva anayasalarına göre anlamsızlaşmaya başlar. Bu anlamsızlık aslında yeni ve başka bir anlamlılıktır. Çünkü, artık, bu kurallar yeni bir içeriğe dönüşmüştür. Bu içerikteki temel öğe, güven ve özgürlük çelişkisini görüntüde egemen ve sömürülen sınıflar için dengelemeye değil, toplumu ve onun bireylerini kendi doğası ve sosyal çevresini değerlendirme, yorumlama ve bunları özümleyerek daha ileri bir toplumun çekirdeklerini atabilecek bir güvenlik ve özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış, özgürlüğün, güvenlikle eş anlama ulaşması demektir. Artık böylesine toplumlarda bağımlılık sözkonusu olmadığı gibi, güvensizlik de anlamını yitirmiştir. Kime karşı özgürlük? Ne için ve neye karşı güvenlik? Topluma karşı mı?

Bu tür toplumlarda üretim araçlarının özel sahipliğinden doğan güven ve özgürlük kavramı kaybolmuş, yerini üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinden kaynaklanan toplumsal verimlilik almıştır. Toplumsal verimliliğin varlığı, burjuva anlamındaki özgürlük ve güvenlik kavramının anlamlarının yitirilmesine neden olmaktadır.

Ne var ki, kapitalizm henüz dönemini tamamlamış ve yerini sosyalizme bırakmamıştır. Çağımız kapitalizmin en üst evresi olan emperyalizmi yaşamaktadır. Emperyalizm döneminde birikim sürecinden doğan çelişkilerin keskin bir bi-

çimde su yüzüne çıkışı, devletin niteliğinde önemli değişimlere de yolaçmış bulunmaktadır. Özellikle ekonomik ve siyasal alanda ortaya çıkan bu değişim, devletin geleneksel eylem kurallarını zorlamakta, bu da başka bir çelişkinin kaynağı olmaktadır. Örneğin, sermayenin tekellerde yoğunlaşması süreci, ekonomik sektörlerde kapitalizmin dengesiz gelişmesi, kapitalizmin rekabetçi döneminde sayısız kapitalistin iflâsı ve piyasayı bırakması sonucunu doğururken, emperyalizmin bugünkü aşamasında, bir bunalım döneminde, ekonomiye kök salmış bir tekelin iflâsı sözkonusu olmamaktadır. Çünkü bu durumda devlet işe el koymakta, borç vermekte, kamu fonları ve benzeri kamu kaynakları ile onları desteklemektedir. Artık, tekeli kapitalizmin devleti, tekelleşmenin gerekli kıldığı birçok işlevi yüklenmiş ve tekellerle devlet içiçe girmiş bulunmaktadır. Başka bir anlatımla "devlet tekellerin bankeri"⁶ durumuna gelmiştir. Devlet kapitalizminin tekeli devlet kapitalizmine dönüşmesinde, sanayide sömürünün hızlandırılması yanında, devletin fiyat ve vergi politikaları ile ve kamu kaynaklarını dolaylı ya da dolaysız yollarla tekellerin emrine vermesi başlıca etmen olmuştur. Böylece kapitalist devletler ekonomiye gittikçe artan ölçülerde girmeye başlamışlardır. Bu girişimler sonucu devlet kapitalizmi de gelişmiş ancak kamulaştırmanın niteliği tekellerin uğradıkları zararların kamulaştırılması düzeyinde kalmıştır. Lenin bu durumu o nedenle şöyle açıklığa kavuşturmuştur: "... Bir kapitalist toplumda, bir devlet tekeli, şu ya da bu endüstri dalında iflâs sınırına gelmiş milyonerlerin gelirlerini arttırmak ya da güvence altına almak aracından başka bir şey değildir."⁷

Bu yeni işlevleri ile devlet, geleneksel eylem kurallarını kimi kez değiştirerek, kimi kez onlara görünmeyen içerikler kazandırarak emekçi kitlelerin sırtından kapitalizmi yaşatma çabası içine girmiş bulunmaktadır. Kuşkusuz, bu yeni görevler, yeni yeni fonların elde edilmesini ve gene bu kaynakların tekellere kaydırılma araçlarının geliştirilmesi-

⁶ Vahap Erdoğan, "Emperyalizmin Güncel Çelişkileri ve Türkiye Kapitalizminin Bunalımı", *Ülke*, n° 2, s. 7.

⁷ V. İ. Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*, Progress Publishers, Moscow 1965, s. 37.

ni zorlamıştır. Artık devlet geleneksel anlamda toplumsal ya da yarı toplumsal gereksinimleri karşılamakla yetinemez. Burjuva iktisat kurallarında ya da yazınında üstü kapalı geçilen konulardan biri de budur. Devlet, emekçi halk kitlelerinden sağladığı büyük parasal kaynakları, şu ya da bu biçimde, tekelleri koruma, geliştirme ve onların ekonomiye egemen olmalarını sağlamak üzere kullanmak zorundadır.

Devlet bu işlevleri günümüzde şöylece yerine getirmektedir: Tekellere ve onların ülkedeki uzantılarına vergi iadeleri ve indirimleri sağlar. Özellikle ülkemizde devlet, sanayileşmeyi özendirme ve mekansal dağılımındaki dengesizlikleri gidermek ve bu nedenle ortaya çıkan tasarruflukları ortadan kaldırmak amacıyla her tür vergi indirimi yanında, genel bütçe aracılığı ile de dışsal ekonomiler yaratmaktadır. Vergi indirimleri emekçi kitlelerin göreceli olarak vergi yüklerini arttıran bir uygulamadır. Örneğin son uygulamalarla devletin toplam vergi kaynaklarının yüzde 15'i sermaye kesimine dolaysız devredilmiş bulunmaktadır.⁸ İhracatta vergi iadesi de 1964-1976 yılları arasında yılda ortalama 450 milyon liradan toplam yaklaşık beş milyar liraya ulaşmıştır.⁹ Bu uygulama da, emekçi kesimlerin sağladığı devlet kaynaklarının, *gecekondu montaj* sanayinin gereksinimlerini karşılamak için yapılan bir kaynak aktarımıdır.

Devletin vergi gelirlerinin büyük bir oranının emekçi kitlelerden alınan vergilerden oluştuğunu pek çok kez belirttik ve belirtmeye devam edeceğiz. Devlet bu kaynaklarla alt yapı ve üretken yatırımlar yapmaktadır. Sözkonusu yatırımların ürünlerinin çoğu, gene tekellerin ve onların ortakları için birer girdi kaynağı oluşturmaktadır. Araştırma geliştirme proje ve yatırımların, haberleşme, enerji, sulama, demir-çelik, azot, petrokimya, alüminyum sanayileri; hava, kara, deniz ve demir yolu ulaştırması gibi sanayi ve hizmet dalları bu tür ekonomik girişimlerdir. Böylece devlet, burjuva iktisat kavramı ile belirtecek olursak, sermaye sınıfına dışsal ekonomi yaratmaktadır. Ayrıca, uygulanan fiyat politikası ile de, bu sanayi ve hizmet ürünlerini çoğu kez maliyetinin altında bir fiyatla özel kesime devrederek, gene

⁸ DPT, *İktisadi Rapor*, Ağustos 1976, s. 52.

⁹ DPT, aynı yapıt, s. 31.

emekçi kesimlerden büyük kaynakların aktarılması görevini de yerine getirmektedir. Örneğin, KİT'lerin 1975 yılındaki 30 milyar finansman açığı 1978 yılında 85,5 milyar liraya yükselmiş bulunmaktadır.¹⁰ Sözkonusu açık, yalnızca KİT'lerin modern işletmecilik ilkelerinden yoksun bir biçimde yönetilmeleri ile açıklanacak ölçekte değildir. Bol sıfırlı açık bütçelerin bir sonucudur. Çünkü "açık bütçeler, burjuvazinin iktidardaki kesiminin dolaysız çıkarıdır."¹¹

Görüldüğü gibi, bugünkü devletin kaynak aktarma ve ekonomik düzeni kendi kuralları doğrultusunda çalışmasını sağlama görevleri artmakta ve karmaşık bir duruma gelmektedir. Bu artan işlevler ise büyük kaynakları gerekli kılmakta ve bu kaynakların sağlanacağı kesimleri ve sınıfları da ağır yükler beklemektedir.

VERGİ VE NİTELİĞİ

Devletin niteliği gibi vergi politikasının niteliği de tarihin gelişme süreci içinde gelişmekte ve geliştikçe de değişmektedir. Başka bir anlatımla devletin sınıfsal özelliği ve niteliğindeki gelişmelere uyumlu olarak vergi politikası da değişmektedir. Toplumların tarihine, bilinen geçmişlerinden bugüne değin bir göz atıldığında, her dönemin bir vergi salma gerekçesi, bir vergi alma yöntemi ve yönetiminin olduğunu görüyoruz. Çünkü, vergi alınacaksa toplumun inanacağı ve benimseyeceği bir gerekçesi olmak zorundadır. Örneğin köleci toplumda verginin gerekçesi, toplum başkanının eylemlerini sürdürebilmesidir. Yani yönetenin, yani emeği köle gibi kullananın. Tebanın ona verdiği hediyeler, üretime boğaz tokluğuna katılması, bayındır eylemlerinde köle gibi çalışması ve ayrıca alınan aynı alıntılar vergiyi oluşturmaktadır. Öte yandan halk gerek aynı gerek nakit olarak büyük miktarda devlete vergi ödemektedir. Vergiler sayesinde sayıları arttırılan ve yasaların özel koruyuculuğuna alınan pek çok saray yapılmıştır.¹²

¹⁰ TÜSİAD, 1978 Yılına GİRERKEN TÜRK EKONOMİSİ, 1978, s. 100.

¹¹ Karl Marx, Seçme Yapıtlar, 1, Sol Yayınları 1976, s. 251.

¹² Zubritski, Mitropolski, Kerov, İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 85.

Feodal toplumda bu, büyük ölçüde değişiktir. Burada vergi toplumsal gereksinim için alınmaktadır. Derebeyin, toprak ağasının güvenliğini sağlama yanında onun tüketim gereksinimleri için de vergi salınır. İngiliz prensinin düğün giderlerini karşılamak gibi. Çünkü her ikisi de toplumsal gereksinim sayılmaktadır. Feodal üretim ilişkilerinde Derebeyi köylüye topraklarında üretim yapmasına ve karşılığında da onun geçimliliğini ve kısmen de üretim araçlarını sağlama-sına karşılık, onun ekonomik, sosyal ve polisiye güvenliğini kurmak durumundaydı. O nedenle devlet yönetimi karmaşık olmadığı için salınan vergi ve yönetimi karmaşık bir sistem değildi.

Kapitalist sistemde kapitalist, karşılığını ödediği emeğin yanısıra, karşılığını ödemediği bir emek elde etmektedir. Bu keyfi bir varsayım değildir. Çünkü kapitalist, uzun dönemde işçinin sırtından yalnızca ona ödediği ücret kadar bir emek almaya başladığı zaman işine devam etmesinin bir anlamı kalmaz. Başka bir deyimle, kapitalistin işçinin sırtından sağladığı artı-değer, işçiye ödediği ücrete eşit olduğu an kapitalistin kârı sıfır olacaktır. Gerçekten de o zaman kapitalistin işine devam etmesinin anlamı yoktur. Böylece artı-değerin kaynağını belirledikten sonra kapitalistin elinde kalan ve "ödenmemiş emek" olarak kapitalist sınıfın bu kârının, toplumun tüm çalışmayan sınıfların geliri olduğunu hatırlatmak gerekir. Toplumdaki tüm çalışmayanları besleyen işte bu ödenmemiş emektir. Engels, Marx'ın *Kapital* adlı yapıtında "yeryüzünde kapitalistler bulunduğundan bu yana *Kapital* adlı kitap kadar önemli bir yapıt..."¹³ in yayınlanmadığını belirledikten sonra artı ürünün kaynağını işçinin nasıl oluşturduğuna gene ona dayanarak açıklık vermekte ve şunları söylemektedir: "Genellikle toplumun bütün çalışmayan üyelerini işte bu ödenmemiş emek besler. Kapitalist sınıfa düşen, devlet ve yerel yönetim (belediye) giderlerini karşılayan vergiler, toprak sahiplerinin toprak rantı, vb., işte buradan ödenir".¹³

Görüldüğü gibi, işçi sınıfı sermaye sınıfına armağan ettiği bu artı-değer ile, sermaye sınıfından devletin ya da ye-

¹³ Engels, *On Marx's Capital*, Progress Publishers, Moscow 1976, s. 18.

rel yönetimin düşük, ya da işçi sınıfına oranla düşük düzeyde almış olduğu vergilerin de kaynağını oluşturur. Kısaca kapitalist toplumlarda devletin almış olduğu tüm vergi kaynakları emekçi kitlelerin yarattığı değerlerdir. O nedenle toplam vergi kaynaklarının tüm yükü emekçilerin sırtındadır. Hatta bir bakıma, emekçilerin, sermayedarların ve toplumdaki öteki sınıf ve kitlelerin vergi yükünü hesaplamak bir bakıma anlamsızdır. Ancak önemli olan sermaye sınıfının ödemesi gerekirken, ödemediği, yani kaçırdığı vergilerle işçiden aldığı değeri çoğaltmakta ve vergi olarak ödeyeceklerinden dolayı bir biçimde işçiye geri dönecek bir kısım varsa (eğitim, sağlık, belediye hizmetleri, vb.,) o payları da kısmış olmaktadır.

Kapitalist toplumda vergi salma yöntemi, yönetim ve gerekçeleri oldukça farklı ve karmaşıktır. Çünkü, kapitalizm geliştikçe devletin yeniden dağıtım işlevleri bir yandan artarken, yani kapitalizmin emek ile sermaye çelişkisini örtmek için refah dağıtım işlevi artarken, öte yandan devlet, kapitalizmin kendi iç çelişkileri nedeniyle bunalım durumuna düşmemesi için ekonomiye müdahale etmek hatta bazı ekonomik girişimleri kendi yüklenmek zorunda kalmaktadır. O nedenle eski kapitalist devlet yoktur. Devletin kaynak alan ve bu kaynağı gereksinim duyan kapitalist sınıfa bir yandan devrederken kapitalizmin iç çelişkilerini telâfi edici, yeniden dağıtım ilkesine uyumlu ekonomik sosyal ve kültürel eylemleri yerine getirmesi gereklidir. Yukarıda değinildiği gibi devletin, üretim araçlarına sahip olarak ekonomik ve sosyal eylemlerin içine girmesi, çağımız tekelci kapitalizminin bir başka özelliğidir. O nedenle devletin kaynağa gereksinimi vardır ve onu da kendisinin temsilcisi olduğu sınıflardan almaması doğaldır. Marx, *Kapital* adlı yapıtında modern maliyecilik ve vergi üzerinde şunları söylemektedir:

“Devlet borçlarının desteğini, yıllık faiz, vb., ödemelerini karşılamak zorunda olan kamu gelirlerinde bulması gibi, modern vergilendirme sistemi de, ulusal borçlanma sisteminin tamamlayıcısı...”dır. Bunlar “...borçlanmalar, vergi yükümlülükleri hemen hissetmeksizin olağanüstü harcamaları karşılamakla birlikte, eninde sonunda vergilerin yük-

selmesini zorunlu kılar. Öte yandan, birbiri ardına yapılan borçlanmaların birikmesi sonucu vergilerde oluşa gelen yükselme, hükümetleri, daima, yeni olağanüstü harcamalar için yeni borçlanmalara zorlar. En gerekli yaşama araçlarını vergilendirme (yani böylece onların fiyatlarını yükseltme) ek-seni etrafında dönen modern maliyecilik otomatik artan-oranlılık (müterakkilik) çekirdeğini kendi içersinde taşır. Aşırı vergilendirme, bir raslantı olmaktan çok, bir ilkedir. İşte bunun için bu sistem Hollanda’da ilk kez uygulanmaya başlandığı zaman, büyük yurtsever De Witt, *Özdeyişler*’inde, bunu, ücretli emekçiyi, uysal, tutumlu, çalışkan ve aşırı işle yüklü hale getirmenin en iyi yolu diye göklere çıkarmıştı. Bunun, ücretli emekçi koşulları üzerinde yaptığı yıkıcı etkiler, burada, bizi, bunun sonucu olarak, köylülerin, zanaatçıların ve tek sözcükle bütün alt orta sınıf unsurlarının zorla mülksüzleştirilmesinden daha az ilgilendirmektedir. Bu konuda burjuva iktisatçıları arasında bile görüş ayrılığı yoktur. Sistemin mülksüzleştirme yönündeki etkinliği, onun ayrılmaz parçalarından birisi olan himaye sistemi ile daha da arttırılmıştır.”¹⁴

Burada üzerinde durulması gereken, modern vergi sisteminin varolan üretim ilişkileri içinde, yalnızca, kolaylıkla uygulanabilir bir burjuva önlemi olmadığıdır. Örneğin artanoranlı vergi ile, toplumun orta tabakalarının ve en önemlisi emekçi kitlelerin ve işçi sınıfının üzerindeki yükü azaltıyor gibi görünüp, toplumda düzene karşı olabileceklerin düzene bütünleşmesini sağlayıcı bir araç olarak kullanılması amacı da güdülmektedir.

Verginin, sınıflar açısından bakıldığında, bir önemli niteliği de “zorun” olmasıdır. Feodal toplumdan, kapitalizmin en üst evresi olan tekelci emperyalist aşamasına kadar bütün üretim biçimlerinde vergi kavramındaki ortak niteliği “zorun” olmasıdır. Kapitalist dünyada egemen sınıfların ve onlara yandaş katmanların, işçi sınıfı ve emekçi kitlelerin üzerindeki baskı aracıdır vergi. Bu baskı sonucu devlet bu kitlelerden aldığı değerlerin büyükçe bir bölümünü kapitalizmin işlemesine ve kapitalistlere kaynak transferi olarak

¹⁴ Karl Marx, *Capital*, Volume I, Everyman’s Library, London 1974, s. 838.

verir. Kısacası verginin bu “zorun” özelliğinden de yararlanılarak kapitalist sınıf için bir çeşit emekçi kitlelerden kaynak aktarma işlemidir vergi. Vergi kaçırma da verginin “zorun” özelliğinden doğar, Zorunlu vergiyi, kolaylıkla ücretlerinden, bordrolarından, başka bir varlıkları olmayan sınıfa yansıtma olanağı olan gruplar kaçıır. Bunlar da tekellerle boğuşan küçük üreticiler ve sermaye sınıfıdır. Küçük üreticiler de aslında emekçidir. Onlar hem üretim araçlarına sahiptirler hem de kendi emekleri ile geçinirler. Bunların vergi kaçırmaları doğaldır. Çünkü tekelleşen bir yapıda, özellikle bağımlı kapitalist ülkelerde, bu kesimin yaşamasının başka koşulu yoktur. Kaçırdığı vergi kaynakları onun elinde kalmaz. Kredi sağlarken tefeci tüccarın, modern girdileri sağlamaya çalışırken tekelci sermayenin eline geçer. Özellikle tarımda Marx’ın belirttiği gibi, “görel olarak küçük bir gelir elde etmek için bütün dimesel enerjisini ona harcamak zorunda olduğu toprağın esiridir, ürünün büyük bir kısmını vergi biçiminde devlete, adli giderler olarak hukukçular takımına, ve faiz olarak da tefeciye vermek zorundadır, kendi küçük uğraş alanı dışındaki toplumsal hareketlerden tamamıyla habersizdir; ama gene de o küçücük toprağına ve yalnızca sözde kalan mülkiyet hakkına akıllamaz bir tutkuyla sarılır.”¹⁵ Küçük mülkiyet, değer yargısının karanlık atelyesinde önünü göremez. Tek umudu olan yarının kapitalist işletmecisi ya da çiftçisi olma düşünüyü boğaz tokluğuna yaşar durur.¹⁶

Bu açıklamalarımızla büyük sermayenin vergi kaçırdığı sonucuna varmak istemiyoruz. O daha çok vergi kaçırmakta ve kaçırılan bu vergi ülkemizde küçük üreticinin kaçırdığının görel olarak yaklaşık üç-dört katına ulaşmaktadır. Ancak bu noktayı açıklamadan önce vergi kavramının

¹⁵ Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, 2, Sol Yayınları 1977, s. 345.

¹⁶ Demirel’in son vergi yasaları nedeniyle küçük üreticiyi kışkırtmasının nedeni de budur. Yıllardır Türkiye’de, feodal kalıntıların da egemen olduğu bu kesim, belli bir nitelik ve nicelikte tutulmuştur. Bugün ülkemizde tarım ve tarımdışı sektörlerde yaklaşık 4 milyona yakın küçük üretici bulunmaktadır. Böylece bir taşla iki kuş vurulmaktadır. Bir yandan küçük üretici üzerinde alt anlaşmalar ya da örgütlenmemiş mekanizmalarla sömürü sürdürülürken, bu grubun üretim araçlarından soyutlanarak işçileşme süreçleri engellenmekte ve örgütlü işçi sınıfının tehdidi nicelik olarak belli düzeylerde tutulurken emeğin maliyeti de düşürülmektedir. Aynı zamanda egemen sınıfların gerektiğinde bu sınıfı kendi politik dayanakları olarak kullanmaları da sağlanmaktadır.

bir başka özelliğine de değinmek gerekli. Kapitalist sistemde bireyler elde ettikleri gelirlerin bir kesimini tüketime harcarlar. Tüketim gereksinimleri öncelik alır. Eğer gelirlerinden tüketime ayırdıklarının dışında bir parça kalırsa, bunu da tasarruf ederler. Vergiler önce bu tasarruf edilen kesimden ödenmeye çalışılır. Bu yeterli olmazsa tüketimden kısılır. Düşük gelirli olanlar (ücretli ve maaşlı işçi ve memurlar ve geçimlik ekonomideki küçük üretici emekçi sınıflar) ya hiç ya da pek az tasarruf olanakları olduğu için vergilerini ödemek için tüketimlerini kısmak zorundadırlar.

Sermaye sınıfı ise (sanayici, tüccar, büyük toprak sahibi, zengin köylü vb.) gelirleri (artı-değer) yüksek ve tüketimlerinin gelirleri içindeki görel payı çok düşük olduğundan, geniş ölçüde tasarruflarından vergilerini ödemek zorundadır. Onlar, emekçi kesimler gibi tüketimlerinden değil, tasarruflarından vergiyi ayırmaktadırlar. Çünkü onların tasarruf ettikleri paylar daha büyüktür. O nedenle sermaye sınıfının tüketimini kesmek amacıyla vergilendirilmesi olanaksızdır. Bu yaklaşım içinde yüksek gelirden çok (sermaye sınıfından) düşük gelirden (emekçilerden) az vergi alınarak gelir dağılımını dengeleştirmek de olanaksızdır.

Diyelim ki, millî gelirden tüketime ayrılan kesimi büyüttünüz. Böylece sermaye sınıfının tüketimini kısmadan emekçilerin tüketimini arttırmış oluruz. Bunun da yolu ücret gelirlerini arttırmaktır. Örneğin, ücretliden hiç vergi alınmamasıdır. Ama o zaman da sermaye sınıfının kullanacağı kaynaklar yok olur. Yani toplam tasarruf oranı düşer, yatırımlar azalır; yani yatırımcı yatırım yapmaz olur. Çünkü devlet bu kaybı telafi etmek için sermaye sınıfının tasarrufunu vergilemeye başlayacaktır. Büyük sermayenin vergi kaçırmamasının ussalığı da budur. Özellikle emperyalist dünyaya bağımlı ülkelerin kapitalistleri, henüz yeterince, emek üzerinden sermaye fazlası elde edememişlerdir. Vergi ödemek “zorun” olduğu halde vergiyi kaçırarak “zorunu” yeğlemektedir. Tersine, eline geçen artı-değer düşecek ve birikim yapamayacaktır. Kaldı ki, devlet de kapitalist devlettir. O nedenle korkulacak bir yanı yoktur. Gereken tüm kılıflar vergi usul kanunları ile hazırlanır ve yasa boşlukları, yönetim biçimi, yargı organlarının işleyişi, yakalansa da kaçak-

çılığın saptanmasına kadar geçen süre içinde enflasyon, onun ödediğini kendisine birkaç kat büyüğü ile geri getirecektir.

Verginin bir başka özelliği de gelir azaltıcı oluşudur. O nedenle hangi sosyal sınıfa yük getirilirse getirilsin, bu onun için bir gelir azalmasıdır. Yani her sınıf için özelliği aynıdır. O nedenle gelirin dağılımı, kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak dengesizlik gösteren bir toplumda eski gelirin dağılımında denge sağlamak için toplumda önemli bir değişme ve değişme nedeniyle devletin niteliğinde bir farklılaşma olması gerekir. Kapitalist üretim ilişkileri sürdükçe de onun ürünü olan dengesiz gelir dağılımını düzelterek bir gelir politikası izlemek hemen hemen olanaksızdır. Toplum kapitalist ilişkiler açısından üst bir evreye geldiğinde, yeterli birikim sağlandıktan sonra, yeniden dağıtım amacıyla bir düzenleme yapılabilir. Ancak, bu düzenleme ya enflasyonla ya da vergi yapısının eskimesiyle kısa zamanda etkisiz hale gelecektir. Kaldı ki, vergilerin konulduğu yerde kalması sağlanmadıkça sermaye sınıfından vergi almanın bir anlamı da yoktur. Çünkü bu vergiler dizisine ve yükümlünün durumuna göre çok çeşitli yollarla özellikle fiyat yoluyla düşük gelirli gruplara, vergiyi yansıtamayacak ücretli kesime doğru hızla akacaktır. Hatta çoğunlukla sermaye sınıfı için yeni vergi bir süre sonra emekçinin ödediği vergi haline dönüşecektir. Bina sahibi, emlak vergisini kiracıya, doktor kira bedelini hastalarına; tekeli kârların üzerine getirilecek yeni vergiler süratle ya işçi ücretlerinin kısılması yoluyla ücrete, ya da fiyatlara yansıtılarak tüketicilere, gene dar gelirli kitlelere sıçrayacaktır. O nedenle maliyeciler, genellikle en iyi verginin eski vergi olduğunu ileri sürerler. Toplumda önemli bir değişme olmadıkça bu yapıları oynatmak daha da aksi sonuç getirir. Çünkü eski vergiler kendilerini ekonomik yapıya uyum haline getirmişlerdir. Başka bir anlatımla, eski vergiler, toplumsal güce dengesine göre, çeşitli sınıf ve tabakalar arasında en uygun biçimde dağılmış olanlardır.¹⁷

¹⁷ Bugün toplumumuzda bazı gelişmeler vardır. Örneğin büyük sermaye, sanayici gelişme isteği içindedir. O, kapitalist yoldan kalkınma çabası içinde ekonomiden kaynak talep etmekte ve özellikle tarım kesiminin vergilenecek bu kaynakların dolaylı (devlet eliyle) ya da dolaysız kendisine akmasını istemek-

Gelir dağılımının gerçekten düzeltilmesi vergi yoluyla değil, emekçi halkın iktidarında, kapitalizmden ayrılıp sosyalizme yönelen toplumlarda sözkonusudur. Bu aşamada özel tasarruflar sermaye birikiminin temel kaynağı olmaksızın çıkacağı ve yansıma mekanizması da işlemeceği için vergi etkin bir işleme alanı bulabilecektir.

GELİR DAĞILIMI ve TÜRKİYE

Oysa kapitalist sistem içinde gelir dağılımı eşitsizliği doğaldır ve bir zorunluluktur. Onun (kapitalizmin) benimsediği büyük gelir farklılığı ilkesini savunmak olanaksızdır. Büyüme ve gelişme için gerekli kapitalist birikim, farklı dağılımın sağladığı birikimlerin sonucu olduğu gibi, kapitalist birikim süreci de, farklı ve dengesiz gelir dağılımının bir nedenidir. Refah devleti savunucularının belirttikleri gibi “kapitalist ilkelere sonuna kadar sadık kalınmış ülkelerde vergi ile sosyal adalet sağlama ilkesi anlamlı bir uygulama” bulmuş olsa bile “gelir vergisi yolu ile herhalde hiç bir girişimci, topluma verebileceğinden daha azını vermemiş, bununla da yapabileceğinden daha kötüsünü yapmamıştır.”¹⁸ Başka bir anlatımla kapitalizmin gelişmesini engellemeyen her girişim için sermaye olanaklarını seferber etmiştir. O, kesinlikle emindir ki, birikimini azaltsa bile devlete verdiği vergi gene kendi birikimi ve kapitalist sistemin gelişmesi içindir. İşte gelişmiş kapitalist ülkelerde varlığı ileri sürülen vergi yükündeki denklik ya da gelir dağılımını düzeltici etkisinin ussallığı budur.

Gelişmiş ülkelerde vergi politikası ile gelir denkleğinin kapitalistlerin sürekli imalarından ve işadamlarının yakınlaştığını savunanlara karşı gene bir burjuva iktisatçısı olan Galbraith'in şu sözlerini hatırlatmak gerekecek: “Eşitsizliğin azaltılması, eşitliğin başarısı ile açıklanamaz. Tutucu malarından da anlaşılacağı gibi eşitsizlik büyüktür. 1965 yi-

tedir. 55 yıldır Türkiye’de tarım kesiminin vergilenmesini tarımda toprak reformunu istemeyen bu kesimler 1970’li yılların sonlarında her ikisini de istemektedirler. Tarım burjuvazisi ile sanayi burjuvazisinin tarihi ittifakı bozulmuş benzer. Demirel bunun da farkındadır ve o nedenle tarıma getirilen %1,5’luk vergi için bile fırtınalar koparmakta ve tarım burjuvasını kıskırtmaya çalışmaktadır; “Sirkat dönemi geri geldi, aşar geri geldi” diye.

¹⁸ C. Talas, *Ekonomik Sistemler*, Doğan Yayınevi, s. 127.

ında en düşük gelirli toplam ailelerin ve bir aileye bağlı olmayan bireylerin onda-biri ülkenin (ABD) parasal gelirinin yüzde-birini (vergiden önce) alırken en yüksek gelirli toplam aileler ve bir aileye bağlı olmayan onuncu onda-biri vergiden önceki toplam parasal gelirin yüzde 28'ini almaktaydı. Böylece en yüksek gelirli grup, en düşük gelirlilerden 28 kat fazla gelir sağlamaktadır. Gelirin yüzde 23'ü toplam hanelerin yarısına, geri kalan yüzde 77'si de öteki yarısına gitmektedir. Gene 1965 yılında tüm ailelerin yalnızca yüzde 6'sını oluşturanlar, yılda ortalama 15 bin ve daha yukarı gelir elde etmekte idi. Bunların gelirleri toplam gelirin yüzde 27'si idi. Buna karşın, öteki uçta toplam ailelerin yüzde 25'i olan bir bölüm, yılda ortalama 3 bin dolardan aşağı gelir sağlamaktaydı ve bunların geliri toplamın yalnızca yüzde 3'ü idi."¹⁹

Ülkemiz için bu alanda herşeyden önce şunları belirtmek gerekecek. Türkiye'de gelir dağılımının dokusuna ilişkin deneyimler, var olan bilgi çerçevesi ile sınırlıdır. Günümüzde dengesizlikten söz eden, yakınan sınıfların gelirin dengeli dağılımına ilişkin başarısız demokratik eylem ve savaşımları "pastanın paylaşılması biçimi" üzerinde pek çok kuramcı ve politikacının ilgisini sürekli kılmaktadır. Ama onlar durumu yansıtıp nedenlerini sergilemekten öte bir sonuca gidememektedirler.

Bir başka belirtceğimiz nokta da Türkiye'de, gelir dağılımı dengesizliğinin, üzerinde pek yeni durulan bir kavram olmasıdır. Bu bir raslantı değildir. Kavram hemen hemen kapitalistleşme yolunda önemli adımlar altıldıktan sonra ilgi alanı bulmaya başladı. 1950'li yıllardan sonra ilk kez, Birinci Beş Yıllık kalkınma planı, gelirin dengesizliğinden söz etti. Ancak bu tarihte bir gelir dağılımı araştırması yoktu. Enos raporu bile (ki, o bir tür kişisel gelir dağılımına değinir) plan hazırlandığında yayınlanmıştı. Daha sonra İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da gelir dağılımından söz edilmekte, ancak planın çatısında dengesizliğin giderilmesine ilişkin organik bir bağ kurulmadığı görülmektedir. Yani, gelir dağılımına ilişkin sayfa, paragraf, tümce ve sözcükler çikartıldığında planda, çatısında, bir değişme olmayacaktır ve okuyucunun da kulağına uyumsuz gelmeyecektir. Ters-

¹⁹ J. K. Galbraith, *The Affluent Society*, Penguin Book, 1971, s. 95.

ne o cümleler orada durduğu sürece okuyucu, dikkatli bir okuyucu, durumu yadırgayabilir. Kaldı ki, ikinci plan 1963 gelir dağılımı araştırmasına dayanmaktadır. Üçüncü plan "... gelir dağılımı çeşitli meslek ve çalışan gruplar arasında dengesiz dağılmaktadır"²⁰ sözcüğü ile yetinmekte ve çözümlünü 1995'lere bırakmaktadır. Hiç değilse ikinci plandaki gibi samimi olmayan bir tutum içine girmemiş, açıkça kalkınmanın yükünü çekecek emekçilerdir, demiştir. Başka bir deyişle 12 Martın özelliğine ters düşmemiştir.

1973 yılındaki verilerle DPT'nin yapmış olduğu başka bir gelir dağılımı çalışması var. Böylece 10 yıllık bir dönemdeki gelişme, iki çalışma farklı yöntemlerle yapılmış olsa da, kapsanmış olmaktadır. Ancak 1968 çalışması da bu karşılaştırmaya yardımcı olacak niteliktedir.

Sözkonusu verilere göre gelir bu üç yıl da şöyle dağılmaktadır.

TABLO - 1
DÜŞÜK GELİRLİLERDEN YÜKSEK GELİR GRUPLARINA
DOĞRU GELİRİN DAĞILIMI (1963-1973)²¹

Hane Halkı Grupları	Gelirin paylaşılması		
	1963	1968	1973
İlk %20'lik grup	4,5	3,0	3,5
İkinci " "	8,5	7,0	8,0
Üçüncü " "	11,5	10,0	12,0
Dördüncü " "	18,5	20,0	19,5
Beşinci " "	57,0	60,0	56,5
Gini oranı*	0,55	0,56	0,52

Tablo gelirin bu on yıl içinde dağılım dengesizliğinde büyük bir değişme olmadığını göstermektedir. İyileşme olarak gözüken gini oranındaki düşmeler yöntemlerin fark-

²⁰ Yeni strateji ve kalkınma planı. III. Plan 1973-1977. Ankara 1973, DPT, s. 109. Birinci ve İkinci planlar sırasıyla 1963-1967-1968-1972. DPT, sayfa sırasıyla 43 ve 56.

²¹ Başbakanlık DPT, 1973 Gelir Dağılımı, 1976 Ankara, s. 24.

* Gini oranı, sıfır ile 1 arasında bir orandır. Bu oran, sıfıra yaklaştıkça gelirin dengeli dağıldığını, bir'e yaklaştıkça gelirin dengeli dağılımdan uzaklaştığını gösterir.

lılığından ileri gelmektedir.

Gelir dengesizliğinin Uluslararası karşılaştırması da Türkiye'nin gerilerde olduğunu kanıtlamaktadır. Aşağıdaki tablo durumu yansıtmaktadır.

TABLO — 2
GELİR DÜZEYİ VE GELİR DAĞILIMINA GÖRE
KİMİ ÜLKELER²²

Kişi Başına Gelir	En Az Gelirli %40 Grubun Gelirden Aldığı Pay	Ülkeler
300 \$'dan az	%12'den az olan ülkeler	Irak, Senegal, Tunus, Rodezya, Ekvator, Türkiye, vb.
300-750 \$ arası	%12-17 olan ülkeler	İran, Uruguay, Şili, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, İspanya, vb.
750 \$'dan çok	%17'nin üstünde	Polonya, Japonya, Macaristan, Çekoslovakya, Avustralya, Kanada, Amerika, vb.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin 1973'te kişi başına geliri 540 dolardır. Bu duruma göre ikinci grup ülkelerle birlikte olması gerekirken eşitlikten en uzak ülkeler arasında kalmaktadır.

Gini oranına göre yapılan karşılaştırmada da Türkiye eşitlikten uzak bir ülke görünümündedir. Aşağıda bu karşılaştırma verilmektedir.

İngiltere	1974	0.31	Danimarka	1972	0.39
İsviçre	1972	0.31	Finlandiya	1972	0.39
Norveç	1972	0.33	Seylan	1970	0.41
Pakistan	1969	0.33	Hindistan	1958	0.41
Yunanistan	1971	0.36	Filipin	1965	0.52
Amerika	1967	0.38	Türkiye		0.51

Gelirin sınıflara göre dağılımını ortaya koymak için gelirin kaynağına göre ayırımına, yani, işlevsel ayırımına bakmak gerekecektir. Elimizdeki veriler bu ayırımı yapmaya aynı yıllar için elverişli gözükmemektedir. Ancak 1973 araştırmasında bu ayırımı yapabilmekteyiz. Buna göre haneleri aşağıdaki gibi üç gruba ayırmak olanaklıdır:

²² Montek S. Ahluwalia, "Inequality Some Dimensions of the problem", *Finance and Development*, Eylül 1974, n° 3, s. 4.

a. *Ücret Gelirleri*. Bu gruba işçiler, teknisyenler her tür kamu ve özel işyerinde ücretle çalışan memurlar ve büro personeli girmektedir. Özetlersek bu kitle içine üretim araçlarından soyutlanmış ve emeğinden ya da fikir gücünden başka yaşama aracı olmayanlar girmektedir.

b. *Kâr, Faiz ve Rant Gelirleri ile Serbest Meslek Kazançları ile Geçinen Gruplar*: Bu kitle içine de büyük sanayiciler, tüccarlar, toprak sahipleri, toprak ağaları, doktor, avukat, serbest çalışan öteki meslek grupları girmektedir.

c. *Küçük Üreticiler*: Yukarıdaki her iki gruba girmeyen ve kendi emekleri ile küçük sermayelerini birleştiren, esnaf sanatkâr, küçük çiftçi, geçimlik ekonomideki tarım işletmeleri sahipleridir bunlar.

TABLO — 3
ÜÇ ANA GRUBUN GELİR DAĞILIMI²³

Sınıflar	Haneler		Gelirler	
	Sayısı	% Payı	Miktar TL.	% Payı
1) Ücretliler (İşçiler)	2.532.919	37,0	54.554.811.904	31,9
2) Sermayedar ve Serbest Meslekli Erbabı	730.625	10,7	55.610.163.200	35,2
3) Küçük üreticiler	3.577.284	52,3	54.056.837.120	32,9
<i>Toplam</i>	<i>6.840.828</i>	<i>100,0</i>	<i>169.221.712.224</i>	<i>100,00</i>

Not: Toplam gelir, 1973 yılının harcanabilir geliridir. Örneklem yönteminin hatalarını içerir. O nedenle 1973 yılı harcanabilir gelirinden %20 dolaylarında düşüktür.

Görüldüğü gibi bu üç kesim, işçi, sermaye ve küçük üretici gruplarının gelir paylaşımındaki dengesizliklerini yansıttıkları özelliktedir. Yukarıda bu grupların toplam haneler içindeki yerleri ve gelirden aldıkları paylar gösterilmektedir.

Emekçilerin, sermaye sahipleri ve serbest meslekli- lere göreli, yaratılan gelirden aldıkları paylar oldukça dengesizdir. Ortalama gelirden yaklaşarak bu dengesizliği belirleyecek olursak, sermaye sınıfına göre ücretlilerin beş kat; üreticilerin ise yaklaşık 7 kat daha düşük gelir elde ettiklerini görmekteyiz. Çünkü ücretlilerin yıllık ortalama geliri 21 bin, küçük üreticilerin 15 bin ve sermaye sınıfının

²³ Başbakanlık DPT, a.g.y., s. 195.

ve serbest mesleklielerin yıllık ortalama geliri 106 bin dolaylarındadır. Bu sınıf ve kesimler arasındaki gelirin dengesiz dağılımı, rastlantıların sonucu değildir. Türkiye'nin bağımlı kapitalist gelişmesinin bir sonucudur. Bu tür bir gelişme yöntemi de içinde her tür dengesizliği içerir. Çünkü kapitalizm kendisi dengesizlik demektir.

Gelirin kaynağına göre dağılımında da benzer dengesizlikler görülmektedir. Aşağıdaki tabloda durum yansıtılmaktadır.

TABLO — 4
GELİRİN KAYNAĞINA GÖRE DAĞILIMI²⁴

	Hane Halkı Sayısı	Hane Halkı %	Toplam Gelir	Toplam Gelir %
Ücret geliri	2.741.093	35,4	43.566.733.056	28,3
Kâr, faiz rant gelirleri	1.282.130	16,5	63.261.456.640	41,2
Küçük üreticilik geliri	3.733.337	48,1	46.958.321.664	30,5
Toplam	7.756.560	100,0	153.786.511.360	100,0

Not: Tablo 3'teki hane sayısından fazla olmasının nedeni: çeşitli gelir elde eden haneler elde ettikleri gelir gruplarında ayrıca sayılmıştır. Bu nedenle ikilemler olmuştur.

DENGESİZ GELİR DAĞILIMI VE VERGİ YÜKÜ

Dengesiz gelir dağılımı daha önce de belirttiğimiz gibi dengesiz vergi yükü getirecektir. Gerçekten eksi gelir demek olan verginin birey ya da sınıflar arasında dengeli dağılımı için bir neden olmasa gerekir. O nedenle bugün ülkemizde toplam gelir vergilerinin yüzde 65'ine yakın kesimini ücretliler vermektedir. Buna dolaylı vergilerin adaletsizliği de eklenince tüm vergi kaynaklarının görece olarak emekçi kesimlerin, dar gelirli insanların sırtına yüklendiğini ileri sürmek kolaylaşacaktır. Konunun önemini belirtmek amacıyla bir kaç tablo sunmayı yararlı görmekteyiz.

Ücretlilerin vergi yükündeki görece adaletsizlik ve dengesizliği aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir. Gerçekten ücretlilerin gelir içindeki payı yüzde 28.3 olduğu halde bu-

²⁴ Başbakanlık DPT, aynı yapıt, s. 219.

TABLO — 5
GELİR VE VERGİ YÜKÜ DENGESİZLİĞİ²⁵

	Hane İçindeki % Payı	Gelir İçindeki % Payı	Bugünkü Vergi Sistemine Göre % Payı	Yeni Vergi Tasarısına Göre % Payı
	(1)	(2)	(3)	(4)
Ücret gelirleri	35,4	28,3	63,9	52,0
Kâr, faiz rant gelirleri	16,5	41,2	35,6	41,8
Küçük üretici gelirleri	48,5	30,5	0,5	6,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

günkü vergi sistemine göre toplam gelir vergisi içindeki payları yaklaşık yüzde 64'dür. Yani kâr, faiz ve rant gelirlerine görece olarak çok büyük bir yük altında kalmaktadırlar. Bu ağır yükü üç ana grubun ortalama gelirlerinden hareket ederek ortaya koymaya çalışalım.

TABLO — 6
HANE BAŞINA HARCANABİLİR GELİRİN ÜÇ ANA GRUBA GÖRE DAĞILIMI²⁶

Yıllar	Harcanabilir Gelir (Milyon TL.)			Haneler (Milyon)			Hane Başına Harcanabilir Gelir (Bin TL.)		
	Ücret Geliri	Kâr, Faiz, Rant Geliri	Küçük Üretici Geliri	Ücretliler	Kâr, Faiz, Rant Gelir	Küçük Üretici Geliri	Ücretli Geliri	Kâr, Faiz, Rant Geliri	Küçük Üretici Geliri
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1973	51,5	82,3	55,5	2,7	1,2	3,7	19,0	68,6	15,0
1975	89,2	129,8	196,1	2,8	1,3	3,9	31,8	99,8	24,6
1977	128,6	187,2	138,5	3,0	1,4	4,0	42,8	144,0	34,6

Yukarıdaki tablonun 7, 8 ve 9. sütunlarında ücretlilerin kâr, faiz ve rant gelirlerinin hane başına ortalama yıl-

²⁵ (1) ve (2) sayfa 22 tablo 20'den. (3) ve (4) Maliye Bakanlığı, *Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı Üzerinde Genel Açıklamalar*, Mimograf 4. sayfa.

²⁶ 1975 ve 1977 yılları harcanabilir geliri, 1973 Gelir Dağılımı araştırmaları bulgularına göre, hane başına harcanabilir gelir özel bir hesaplama ile bulunmuştur.

lık gelirleri gösterilmektedir. Buna göre 1977 yılında ücretlilerin ortalama yıllık geliri bir olduğunda, kâr, faiz rant geliri 3,4; küçük üretici geliri 0,8 olmaktadır. Hane başına gelir açısından en düşük gelirin küçük üreticilik geliri olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla, ücretli ve küçük üreticilerin ortalama yıllık gelirleri kâr, faiz rant gelirlerinin ortalama yıllık gelirinden yaklaşık dört kat düşüktür.

Öte yandan, aynı yıllar için, bütçe gerekçelerinde sözkonusu gelirliğin ödedikleri gelir vergisinin hane başına ortalamaları hesaplandığı zaman, en düşük verginin küçük üreticiler ile kâr, faiz rant gelirliğinin ödedikleri ortaya çıkmaktadır. Tablo 7'de bu hesaplamaların sonucu verilmektedir.

TABLO — 7
ÜÇ ANA GELİR GRUBUNUN HARCANABİLİR ORTALAMA YILLIK GELİRİ VE ÖDEDİKLERİ VERGİ²⁷

Yıllar	Ücretliler (Bin TL.)			Kâr, Faiz, Rant Geliri Elde Edenler (Bin TL.)			Küçük Üreticiler		
	Hane Başına H. G. (1)	Ödediği G. V. (2)	Mali Den-ge Vergisi (3)	Hane Başına H.G. (4)	Ödenen Ge- lik Vergisi (5)	Mali Den-ge Vergisi (6)	Hane Başına H. G. (7)	Ödenen Ge- lik Vergisi (8)	Mali Den-ge Vergisi (9)
1973	19,0	3,8	0,3	68,6	4,6	0,7	15,0	0,026	0,012
1975	31,8	7,5	0,7	99,8	9,2	0,9	24,6	0,048	0,016
1977	42,8	14,0	1,6	144,2	14,7	1,4	34,6	0,080	0,020

Not: Ödenen gelir vergisi ve Mali Denge Vergisi toplamının bu hanelere bölünmesinden ortalama olarak hesaplanmıştır.

Bu tablodan her bir gelir grubunun ortalama brüt yıllık gelire ulaşabilmektedir. Sözkonusu brüt gelirden ödenen vergi ile bugünkü vergi düzenine göre alınması gerekli vergi arasındaki fark, ortalama her bir gelir grubunun vergi kaybını bize gösterecektir. Buna göre düzenlenen tablo aşağıda verilmektedir.

²⁷ (1), (4) ve (7) sayfa 24. tablo 6 olan (2), (3), (5), (6), (8) ve (9) Maliye Bakanlığı Bütçe raporlarından özel tüketilmiştir.

TABLO — 8

ÜÇ ANA GELİR GRUBUNUN BRÜT YILLIK ORTALAMA GELİRİ VE ÖDEDİĞİ VERGİ VE ÖDEMESİ GEREKLİ VERGİ FARKLARI (BİN TL)

Yıllar	Ücretliler			Kâr, Faiz, Rant Geliri Elde Edenler			Küçük Üreticiler					
	Brüt Ortalama Yıllık Gelir	Ödediği Vergi	Ödemesi Gereklili Vergi	Fark	Brüt Ortalama Yıllık Gelir	Ödediği Vergi	Ödemesi Gereklili Vergi	Fark	Brüt Ortalama Yıllık Gelir	Ödediği Vergi	Ödemesi Gereklili Vergi	Fark
1973	23,2	3,8	4,0	0,2	73,9	5,3	23,5	18,3	15,0	0,1	2,2	2,1
1975	40,0	9,7	9,7	2,2	109,9	10,1	40,0	39,9	24,6	0,1	4,4	4,3
1977	57,5	16,1	16,1	3,0	160,3	16,1	67,0	50,9	34,6	0,2	7,8	7,6

Not: a) Brüt ortalama gelire, ortalama hane başına düşen harcanebilir gelire, hane başına ödenen gelir vergisi ile Mali Denge vergisinin eklenmesi ile ulaşılmıştır.

Görüldüğü gibi, bugünkü vergi sistemine göre ücretliler gelirlerinin yüzde 28'ini vergi olarak ödemeleri gerekirken %22'sini ödemektedirler. 1977 yılı için hesaplanan bu iki oran arasında, 1973 yılından bu yana, büyük bir fark görülmemektedir. O nedenle aslında vergi kaçırma olanağı olmayan bu grubun bile, bugünkü vergi uygulaması içinde küçük de olsa belli bir kaynağı vergiden kaçırdıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu olgu daha çok geçici işlerde çalışan ücretlilerin vergi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Kaçan vergi dokuz milyar dolaylarındadır.

Kâr, faiz ve rant gelirlerine gelince; bunların mevcut vergi sistemine göre 1977 yılında gelirlerinin yüzde 40'ını vergi olarak ödemeleri gerekirken ancak yüzde 10'unu vergiye ayırdıklarına tanık olmaktadır. Böylece devletin vergi kaybı 1977 yılı içinde 70 milyar bulmaktadır. Benzer durum küçük üreticilerde de görülmektedir. Aynı yıl içinde küçük üreticiler gelirlerinin yüzde 22'sini vergi olarak ödemeleri gerekirken, ödenen verginin gelirin binde 5 oranında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle devletin kaybı 30.4 milyar TL. sıdır. Böylece devletin toplam vergi kaybı yaklaşık 110 milyar bulmaktadır. Aynı yıl Kamu İktisadi Devlet Teşebbüslerinin işletme açığı 85 milyar aşmaktadır. Ortalamadan hareket ederek yaptığımız hesaplamaların içerdiği hata paylarını da eklersek KİT işletme açıklarının bu vergi kaybına denk, giderek onu çok aştığını söylemek gerekecektir.

Öte yandan, bu vergilere göre vergi yükünün ücretlilerin üzerinde olduğunu belirtmek olanaklı bulunmaktadır. Bugünkü vergi sistemine göre ücretlilerin ödemesi gerekli vergi yüküne 1 değeri verilirse, kâr, faiz ve rant gelirlerinin vergi yükü 4.2 kat, küçük üreticilerin vergi yükü 2.1 kat daha çoktur. Ortalama gelir için aynı oran hesaplanırsa, yani, ücret gelirine 1 değeri verilirse, kâr, faiz ve rant geliri 2,8 kat, küçük üretici geliri 0,6 kat olmaktadır. Görüldüğü gibi gelire oranla vergi yükleri küçük üretici ile ücretliler için dengeli, fakat kâr, faiz ve rant gelirleri için çok az yükümlülük getirmektedir. Ödenen vergi açısından vergi yükü hesaplandığında ücretlilerin yükü yüzde 22, kâr, faiz ve rant gelirlerinin yüzde 10 ve küçük üreticilerin binde 5 dir. Ücretlilerin vergi yüküne 1 değeri verilirse, kâr, faiz ve rant gelirli-

lerin vergi yükü oranı 1,2, küçük üreticilerin ise 0,02 olmaktadır. Böylece vergi yükünün tümüyle ücretli kesim üzerinde olduğu daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

YENİ VERGİ TASARISI NE GETİRİYOR?

Yukarda somut olarak belirlemeye çalıştığımız dengesiz bir vergi yüküne neden olan vergi sistemimizin bugünkü yapısının özelliklerini şöylece belirleyebiliriz: Toplam vergi gelirlerinin Gayrisafî Milli gelir içindeki payı 1978 yılında yüzde 21.7'dir. Bu oranın yeni getirilmek istenen vergi sistemi ile yüzde 25 dolaylarına çıkabileceği varsayılmaktadır.²⁸ Oysa öteki kapitalist ülkelerde bu oran çok yüksektir. Örneğin ABD'de bu oran 28, İngiltere'de yüzde 43, Avusturya'da yüzde 29'dur.²⁹

Ülkemizde vergi gelirlerinin yaklaşık yarısından çoğu dolaylı vergilerden oluşmakta ve geniş ölçüde zorunlu tüketim maddelerinden alınmaktadır. Bu oran toplam vergi gelirlerinin yüzde 53'üdür. Yeni getirilmek istenen vergi sistemi ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüzde 48.5'a düşeceği ileri sürülmektedir.³⁰ Bu oran gelişmiş kapitalist ülkelerde bile, örneğin İngiltere'de yüzde 42, ABD'de yüzde 33, İsveç'te yüzde 32 dolaylarındadır.³¹ Yukarıda da belirtildiği gibi, ilkel bir vergi türü olan dolaylı vergiler gelir dengesizliğini görece olarak bir o kadar arttıran özelliktedir. Türkiye'de dolaylı vergilerin önemli bir bölümü şeker, tuz, içki, sigara, elektrik ve benzeri maddelerden alınmaktadır. İşletme vergisi de bir tür dolaylı vergidir. Bu verginin de, yeni vergi sistemi ile kapsamı genişletilmek istenmektedir. Oranı düşürülmesine karşın kapsamının genişletileceği anlaşılan işletme vergisi ile birlikte öteki dolaylı vergilerin oranının hala yüzde 49 dolaylarında tutulmak istenmesi, vergi yükünün büyük payının uzunca bir süre daha emekçi kitlelerinin sırtında kalacağına kanıtıdır.

²⁸ Dördüncü Beş Yıllık Plan Çalışmaları, DPT.

²⁹ Year Book of National Accounts Statistics, United Nations, 1974, Volume II.

³⁰ Dördüncü Beş Yıllık Plan Çalışmaları, DPT.

³¹ Year Book of National Accounts Statistics, United Nations, 1974, Volume II, s. 517, 627, 736.

Gerçekten, Türkiye’de büyük ölçüde vergi yükü dağılımında adaletsizlik ve dengesizlik vardır. Bu yapı aynı zamanda kaynak kayıplarına da yol açmaktadır. Vergi sisteminin, denetiminin yetersizliğinin de yol açtığı bu durum, aslında ülkemizde uygulanan kapitalizmin bir gereğidir. Yasalar ne denli denge sağlarsa sağlasın, uygulamanın gösterdiği sapmalar, bize, bu alanda artık yeterli bir deneyim kazandırmıştır. Başka bir anlatımla, genel doğruların ülkemizdeki özel koşullarla ne denli uyum içinde olduğunu görmekteyiz. Ülkemizde çeşitli sosyal sınıfların temel ekonomik ilişkiler içindeki etkinliklerinde köklü bir değişiklik yapmaksızın, ya da temel ekonomik ilişkilerdeki gelişmelere bile bakmaksızın, salt vergi sistemindeki değişikliklerle refah sağlama girişimleri devletin kısa süreli başarısız uzlaşma çabalarından öteye geçemeyecektir. Yeni hazırlanan vergi tasarısı da bu nitelikleri içermektedir.

Yeni vergi tasarısı “vergi yükünün gelir grupları arasındaki dağılımında görülen adaletsizliğin giderek arttığı, hızlı enflasyonun bu adaletsizliğe yoğunluk ve yaygınlık kazandırdığı, vergi kanunlarının uygulamadaki etkinliğini iyice yitirdiği, vergi kaçakçılığı ve kayıplarının büyük boyutlara ulaştığı, ekonomideki gelişmelerin kamu gelirlerine gereken ölçüde ve oranda yansımadağı, kamu harcamalarının sağlıklı kaynaklardan karşılanamadığı ve vergi yönetim ve denetiminin etkinliğini, verimliliğini yitirdiği ve vergi yargısının da tümüyle işlerliğini kaybettiği”³² gerekçelerine dayanmaktadır. Bu gerekçeler, gerçekten vergi sisteminin içinde bulunduğu dar boğazı belirleyen gerekçelerdir. Vergi Tasarısı bu bozukluklara kısmen yapısal olarak değindikten sonra getirdiği yeniliklerin vergi sisteminde ne tür bir yapısal değişme sağlayacağı konusunda açık sonuçlara gidememektedir. Örneğin, yeni sisteme göre ileri sürülen ücretlilerin yükümlülüklerinin azaltılacağı savına karşın, hangi sınıfların yeni yükümlülükler altına girdiğini, önerilen sistemin gelir dağılımını nasıl ve hangi gruplar lehine düzeltereğini açık bir biçimde hesaplayamamıştır. Özellikle soruna sınıfsal açıdan bakamayan dar ve geleneksel maliyeciler

³² Maliye Bakanlığı, *Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tasarının Genel Gereğesi*, Mimograf s. 2, 3, 4.

lik tekniklerinin sınırladığı bir alanın içinde sıkışıp kalmaktadır. Bununla birlikte tasarının gerekçesinde yenilik olarak ileri sürülenler şunlardır:

“Bu tasarı ile toplumdan toplam 55 milyar ek kaynak istenmektedir ve bunun 40 milyarı motorlu kara taşıt vergisi, (2.5 milyar), Taşıtların alım vergisi (3.5 milyar), İşletme vergisi (0.5 milyar), Gayri menkul kıymet artışı vergisi (0.5 milyar), Emlak alım vergisi (0.8 milyar), Emlak Vergisi (0.2 milyar), Damga Resmi ve harçlar vergisi (8.0 milyar), Gider vergileri (6.5 milyar), Kurumlar ve Gelir Vergisi (10.0 milyar), Dış Seyahat Harcamaları Vergisi (0.5 milyar) ve Vergi Usul kanunundan (7.0 milyar) karşılanacaktır. Geri kalan 15 milyar ise, belediye gelirleri yasasında yapılacak değişikliklerle sağlanacaktır. Buna karşın, ücretli ve aylıklı kesimi ilgilendiren özel indirim ve tarife değişiklikleri ile, 30 milyarlık bir kayıp olacaktır. Böylece, toplam olarak vergi gelirlerinde 25 milyarlık bir net artış beklenmektedir. Bu nedenle, ücretlilerin önceleri ödedikleri gelir vergisi toplamı, toplam gelir vergisinin yüzde 65’i iken, 1978 yılı için bu oran yüzde 52’ye düşürülmüş olacaktır. Ücret dışı gelirliilerin payı da yüzde 33’ten yüzde 43’e çıkacaktır.”³³

Bu savlar gerçekçi değildir. Her şeyden önce, mevcut vergi sisteminde devletin vergi kaybı yaklaşık yüzon milyar liradır. Oysa yeni tasarı 55 milyar liralık bir kaynak sağlayacak niteliktedir.³⁴ Söz konusu 55 milyarın yaklaşık 20 milyarı, dolaylı vergilerden sağlanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi adaletli olmayan, ilkel bir gelir dağılımı içinde, dolaylı vergilerden sağlanacak kaynaklar büyük ölçüde dar gelirli, ücretli ve küçük üretici emekçi kesimlerin yükünü artıracaktır. Yeni tasarının sermaye ve serbest mesleklerden sağlayacağını düşündüğü vergi 20 milyar liradır. Oysa, bu grubun 1977 yılında, mevcut vergi sistemine göre devletten kaçırdığı vergi tutarı 70 milyardır. Söz konusu bu vergi kaybı bu yasanın tümünün sağlayacağı vergi kaynağından yüzde 41 oranında daha yüksektir. Bu açıklamalar tasarının hiç bir sınıfsal çözümlenmeye dayanmadan hazırlandığının bir göstergesidir.

³³ Maliye Bakanlığı, aynı yapıt.

³⁴ Maliye Bakanlığı, aynı yapıt.

Kaldı ki, yeni tasarı 55 milyar ek kaynağın 15 milyar liralık kesiminin yeni Belediye Gelirleri Yasasıyla sağlanacağı umudundadır. Bu noktada çözümlenmemizi bir ölçüde genelleştirmek zorundayız.

Çünkü, bu vergileri büyük ölçüde kentin mekan ve örgütlenmesine ilişkin değerleri yaratan, ancak ondan yararlanmayan, dar gelirli ücretli, emekçi kesimler ödeyecektir. Gerçekten bu kesimler özellikle büyük kentlerde kentin üçte-ikisini oluşturdukları halde, bugünkü bağımlı kapitalizmin çelişkilerini yansıtan kentlerimiz onlara ne konut, ne alt yapı hizmetleri, ulaşım olanakları, ne de üretken bir iş sağlamamaktadır. Onu, kendi başına yalnız bırakıp, kendisinin örgütlenerek geçekonduyu, dolmuşu ve türedi işleri yaratmasına göz yumup, bugüne değin ucuz emeğin kaynağını elinde tutabilmiştir. Başka bir anlatımla kapitalist sınıf için birer ekonomi oluşturmuş bunlar.

Ne var ki, bugünkü geçekondusu ile, dolmuşu ile, çek çek arabalı istihdam olanakları ile, kent yapısı sermaye sınıfı için artık ekonomi olmaktan çıkmıştır. Sermaye sınıfı daha örgütlü ve kendi gelişmesi için kapitalizmin iç ussallığına uygun bir kent dokusuna gereksinim duymaktadır. Ayrıca kent içindeki sınıfsal çelişkilerin de giderek keskinleştiğini yansıtmaktadır. Bu çelişkiyi örtmek, mekan boyutunda görünlüde de olsa, çelişkileri azaltma çabaları kent dokusunun değişmesine neden olacaktır. Bunda hiç kuşku yoktur. Ne var ki, sermaye bu düzenlemenin maliyetine katılmak istememektedir. Mekan düzeyinde kentsel alanlarda belediyelere atfedilen yeni işlevler bu gerekçelerden kaynaklanmaktadır. Gerçekten demokratik halk yönetimi birimleri olmayışındaki belediyelerin "üretken belediyeçilik" ilkelerini geliştirme çabaları, kent maliyetine katılmak istemeyen sermaye sınıfı için biçilmiş kaftan gibi gözükmektedir. Çünkü, geleneksel bir yapıda kent içinde örgütlenen geniş halk kitlelerinin, şimdi de belediyeler çerçevesinde kent yapısını oluşturmaları onun için gerçek anlamda bir tasarruf olacaktır. Ancak onu tedirgin eden bir başka gelişme de, bu tür ekonomik çabalar içinde emekçi kitlelerin politik bilince hızla varmalarındır. O nedenle üretken belediyeçilik girişimleri baltalanmıştır, ve baltalanması sürdürüleceğe benzer. Bur-

juvazi özlediği ve modern anlamda tasarruf sağlayacağı kent dokusu için kaynak ayırmamakta ve bu alt yapı için gerekli kaynağı belediyelerin değişmesini istemediği bugünkü yapısı içinde ve emekçi sınıfının yükünü arttırarak sağlamaya çalışmaktadır. Çünkü belediye gelirleri yasası, sermayenin katılım paylarını arttırmamakta, bu kaynağı emekçilerden sağlamaya çalışmaktadır.

Tasarımın bu genel özelliklerine ilişkin irdelemelerden sonra, özellikle işçi sınıfı ve emekçi kesimleri ilgilendireceğini düşündüğümüz ayrıntılara da burada yer vermek gerekmektedir.

Yukarda belirtildiği gibi, tasarı ücret gelirlerinden alınan gelir vergisi yükünün azaltılmasını amaçlamakta ve bunu tasarıların en önemli özelliği olarak ileri sürmektedir. Bu sav geçerli değildir. Çünkü bugüne değin gelir vergisi kapsamı dışında ya da götürü gider usulüne göre vergiye bağlı çiftçilerin ve tarım işlerinde çalışan işçilerin ücretleri bu tasarı ile kapsam içine alınmıştır.³⁵ Böylece azaltıldığı ileri sürülen ücretlilerin vergi yükü bir kesimden öteki kesime aktarılmıştır. Bir milyona yakın tarım işçisinin kapsam içine alınması sözkonusu aktarmanın önemini yansıtmaktadır.

Öte yandan işçilerin önemli bir güvencesi olan "kıdem tazminatı" ile gerek iş yasası, gerek toplu iş sözleşmeleri uyarınca ödenecek hizmetten ayrılma tazminatları ve ihbar tazminatları bu kanun tasarısı ile gelir vergisi kapsamına alınmış, ancak kıdem tazminatının bir kısmı vergi dışında bırakılmıştır.³⁶ İşçilerin yükünün bir yandan azaltılması öte yandan yeni yükümlülüklerle arttırılmasına bir başka örnek de, ücretlerin asıl ücret ve yan ödemeler olarak ikiye ayrılarak vergilendirilmesidir.³⁷ Tasarıya göre, bir tür ek gelir sayılan fazla çalışma, prim, seyahat ve yolluk ödemeleri farkı, ek ders ve ikramiye gibi ödemelerin toplamının yıllık tutarı 60 bin lirayı aşmıyor ise, bu ödemelerin her biri ayrı ayrı vergilendirilecektir. Ancak, ek ödemelerin yıllık toplamı 60 bin lirayı aşarsa, aylık esas ücret ile yan ödeme-

³⁵ T. C. Maliye Bakanlığı, *Getirler Genel Müdürlüğü, Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Madde Metni*, Nisan 1978, s. 82, Mad. 75.

³⁶ T. C. Maliye Bakanlığı, aynı yapıt, s. 83, Mad. 76.

³⁷ T. C. Maliye Bakanlığı, aynı yapıt, s. 83/a, Mad. 78.

ler birleştirilecek ve toplam üzerinden vergilenecektir. Kuşkusuz bu durum ücretlilerin daha çok vergi ödemesi demektir. Gerçekte 60 bin liralık bir sınır konmuş olması, bugün için sözkonusu durumla karşı karşıya kalacak ücretli ya da aylıklıların sayıca az olacağı anlamındadır. Ancak enflasyon karşısında etkinliğini kısa sürede kaybeden bu tür sınırlamalar nedeniyle, kapsam içine gireceklerin sayısını kısa sürede arttıracaktır. Öte yandan bu kapsam içine girecek yeni yükümlüler, geniş ölçüde ücret özendirmeleri ile çalıştırılmakta olan teknik ve vasıflı işgücünden oluşmaktadır. Özellikle doktor, mühendis ve yüksek nitelikli teknik elemanların bu tür bir cezalandırma ile karşı karşıya kalmaları, nitelikli emek-gücünün istihdamındaki özendirme politikalarına ters düşmektedir. Bu konuyu somut bir örnekle daha açıkça belirtmek olanaklıdır. Örneğin, beşinci derecede aylık alan evli iki çocuklu bir yargıç tüm ödenekleri de içinde olmak üzere bugünkü vergi sistemine göre 4.430.— Tl. vergi vermektedir. Bu vergi tasarısına göre aldığı ödenekler toplamı yılda 60 bin lirayı aştığı için 4.380.— Tl. vergi verecektir. Eskisine göre 50 Tl. lehte bir fark sağlanmış olmaktadır. Ancak esas ücret ve yan ödemelerin birleştirilerek vergilenmesi ilkesi getirilmemiş olsa idi, bu yargıç eskisine göre 850.— Tl. daha az vergi ödeyecekti. Bu örnek, yeni vergi oranlarının ücretliler lehine yeniden düzenlenmesi ile, onlara (ücretlilere) sağlanacak vergi kolaylıklarının bir başka ilke ile tekrar geri alınacağını kanıtlamaktadır. Tasarıda buna benzer başka örnekler de vardır. Bir tür geleneksel maliyeci cambazlığından başka bir özelliği olmayan bu oyunlara burjuva maliye ve iktisatçıların sık sık başvurdukları bilinmektedir. Maliyeyi ve özellikle vergileme tekniklerini “kazı bağırtmadan yolma sanatı” olarak öğrenmiş ve bellemiş bu burjuva iktisat ve maliye teknisyenlerince işçi ve emekçiler “kaz yerine” yolunmaktadır.

Önemli bir başka konu da ücretli ve aylıklı kesimi çok yakından ilgilendiren özel ve genel indirim ilkesinin enaz geçim indiriminin yerine getirilmiş olmasıdır. Bugünkü vergi sistemimizde enaz geçim indirimi ve özel indirim olmak üzere, iki ayrı indirim bulunmaktadır. Enaz geçim indiriminin ücretlilerin yanısıra tüccar, sanayici, serbest meslekli,

vb., gelir grupları yararlanmaktadır. Örneğin, evli ve iki çocuklu bir vergi yükümlüsü için enaz geçim indiriminin tutarı 360 liradır. Tasarıda enaz geçim indiriminin adı genel indirim olmuş ve olduğu gibi benimsenmiş, ancak ücretli aylıklılar için ayrıca özel bir indirim benimsenerek, ücretli ve aylıkla çalışanların gelirlerinin 2.850 lirası indirim sınırı olmuştur.³⁸ Bu ilke olumlu ve gerçekten emekçiler için düşündürülmüş gibi gözükmemektedir. Ancak bu ilke oluşturulurken gene burjuva teknisyenliğine başvurulmuş ve özel indirim olan 2.850 liranın vergi matrahından düşürülmesi yerine, ücretin vergi ödeneğinden özel indirimin vergisi düşülerek, ödenek vergi tutarının saptanması yoluna gidilmiştir. Kısacası “vergi indirimi” “vergiden indirim” ilkesine dönüştürülmüştür.³⁹ Böylece kamuoyunda, asgarî ücretten vergi alınmayacağına ilişkin üstü kapalı açıklamaların da yanlışlığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Öte yandan ayda 150 lira olan ve yalnızca ücretlilerin yararlandığı özel indirimin 2.850 liraya çıkartılıp bırakılması ve yasal enaz ücretle birleştirilmemesi de gene “kazı bağırtmadan yolma sanatı”nın bir başka örneğidir. Gerçekten, enflasyonun başdöndürücü bir hızla geliştiği ve yapısal bir özellik kazandığı bu ortamda, indirimi mutlak ve dondurulmuş bir değişmezle saptamak, kısa bir süre sonra ücretli kesime hiç bir indirim yapmamakla eş anlama gelmektedir. Çünkü özel indirim, yasal enaz indirime bağlanmamıştır. O artınca özel indirim düzeyi ona bağlı olarak artmayacaktır. Oysa, iki yılda bir saptanan enaz ücret sürekli artacak, aylıkların katsayıları artacak ve bu nedenle tüm ücretlilerin artan ücretleri karşısında ödeyecekleri vergi tutarları yükselecektir.

Tasarı, emek gelirlerini sermaye gelirlerine oranla daha az vergi yükümlülükleri altına aldığı savındadır. Ancak somut maddelere bakıldığında, bu savın yalnızca yasa tasarısının genel gerekçesinde kaldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, bu tasarı ile taşınmaz mal gelirlerinin vergi dışında kalma sınırı 5 bin liradan 40 bin liraya yükseltilmekte ve beyanname verme yükümlüğü kaldırılmaktadır.⁴⁰ Bu durum, sermaye gelirinin emek gelirine oranla daha az vergi yükümlü-

³⁸ T. C. Maliye Bakanlığı, aynı yapıt, aynı yer.

³⁹ T. C. Maliye Bakanlığı, aynı yapıt, aynı yer.

lülüğünde tutulması demektir. Gerçekten, yılda 40 bin lira taşınmaz maldan, 100 bin lira teliften, üç ayrı bankadan 1.500 lira taşınır sermayeden olmak üzere toplam 141.500 lira gelir sağlayan bir kimse, Gelir vergisi yasasının 85. maddesi gereğince (istisnai maddeler hadleri içinde kalan kazanç ve iradlar için beyanname verilmez) bu kazançları için vergi ödemeyecektir. Oysa aynı düzeyde ücret geliri elde eden bir vergi yükümlüsü yılda 42 bin liranın üstünde vergi ödeyecektir.

Bu ve buna benzer örnekleri arttırmak olanaklıdır. Ancak bunlar ortaya koymaya çalıştığımız vergi tasarısının niteliğini bir kez daha vurgulamaktan başka bir işe yaramayacak, onun ne denli emekçiden uzak ve sınıfsal gerçeklere ne denli gözleri kapalı olduğunu sergileyecektir.

S O N U Ç

Vergi, alınsa da alınmasa da emekçi kesimler, işçiler ve küçük üreticiler ve dar gelirli grupların gelirlerinin azalması sonucunu getirecek ve "vergilendirme tarzında hiç bir değişiklik emek ve sermaye arasında önemli bir değişiklik yaratma.."yacaktır.⁴¹ Gerçekten vergi alındığı zaman, kapitalist bir sistemde, bütün yükü emekçi kesimlerin yüklenmesi doğal bir sondur, alınmadığı zaman da. Ancak, emekçi kesimlerden reel bir biçimde alınan vergi kaynaklarına dayanmayan bir kaynak aktarma politikası da, sonucunda emekçi kesimlerin sırtına daha büyük yükler getirmektedir. Çünkü, o zaman, kapitalist düzenin devleti ve ona canlılık kazandıran hükümetleri, enflasyona geniş ölçüde yol açan politikalara başvurmaktan çekinmeyeceklerdir. Bu yol emekçi kesimlere yüklenmiş en ağır bir vergileme politikasıdır. Gerçekten 12 mart açık faşizmini ülkemize getiren dış ve iç egemen güçler, bugünkü emperyalizmin ve onun yerli ortaklarının gereksinim duyduğu kaynakları, işçi sınıfının demokratik kazanımlarını sınırlayarak karşılama yolunu açıkça benimsemişlerdir. O dönemde gerçek işçi ücretlerinde gö-

⁴⁰ T. C. Maliye Bakanlığı, aynı yapıt, s. 115.

⁴¹ Karl Marx, "Geçici Genel Konsey Delegelerine Talimatlar", "Çeşitli Sorunlar", Seçme Yapıtlar, 2, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 100.

rülen eksi artışlar, bu kaynakların nasıl pervasızca sermaye sınıfına aktarıldığının somut kanıtlarıdır. O nedenle, devletin emekçi kesimlerin gelirlerine doğrudan başvurması demek olan yeni vergiler, bir bakıma kaynak aktarmada bir sınır anlamına gelebilir. Tersî durumlarda, yani enflasyon politikası ile yürütülen sömürünün nerede biteceği çoğunlukla bilinmez.

Siyasal iktidarların bu denli kolay ve sinsice ücretleri vergilemeleri olanaklı iken, oldukça yorucu ve zaman alıcı bir yola başvurup, yeni vergi yasaları çıkartmaları, ilk anda kutlanacak bir olay gibi görülebilir. Ancak yasaların özellikleri ve ayrıntıları incelendiğinde bu girişimleri iyi niyet sınırları içinde değerlendirmek güçleşmektedir.

Gerçekten CHP iktidarınca hazırlandığı ileri sürülen ve meclislere sunulan son vergi tasarısı, 1970 yılından bu yana sermaye sınıfının beklediği kaynak aktarımlarının belgesidir. Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız değerlendirme, bize büyük tekellerin, sanayicilerin ve ticaret burjuvazisinin kaynak isteklerini ve bu kaynakların onların isterleri doğrultusunda, geniş emekçi kitlelerinden sağlanması özlemini göstermektedir. Kısacası, bu yasa tasarısı ile devlet, tekelci kapitalizmin ülkemize yüklediği işlevlerini açıkça belirlemiş bulunmaktadır. Ancak sermaye sınıfının tasarı üzerinde estirmek istediği yaygara ve fırtına, tekel olmayan ya da tekeli dış sermaye ile ilişkisi bulunmayan sanayi ve küçük sanayi kesiminden gelmektedir. Büyük sermayenin hoşnutsuzluğu ise, bu tasarılarla el atılmayan bir çok vergi alanının bulunmasıdır. Örneğin, toplam vergi kaynakları içinde binde 5 payı bulunan tarım kesiminin payı bu tasarı ile yüzde 1.5 çıkarılmış olacaktır. Bu ve buna benzer yetersizlikler de büyük, sermayenin hoşnutsuzluğunun kaynağı olmaktadır.

İşçi sınıfı ve emekçi kesimler üstüne bindirilmiş ve ağırlığı açıkça görülen bu yükü gizleme çabaları tasarının başlıca özelliğidir. Tasarı ve gerekçelerinde, hangi kesim ve sınıflardan ne kadar kaynak alınacağı, ne kadar yükümlülükler getirildiği açıkça belirtilmekten kaçınılmıştır. Bunun başlıca nedeni, tasarının ana çizgilerinin MC iktidarı döneminde AP eğilimli kadrolarca belirlenmiş olmasıdır. Bir kitle partisi olma özlemini hâlâ yitirmemiş olan AP'nin, vergi politikasının

daki yaklaşımının genel çizgilerini özünde saklayan bu tasarı çeşitli vergilerin sosyal sınıflar üzerindeki yüklerini çözümlenmekten özellikle kaçınmış, o nedenle de, tek tek vergileri ele almıştır. Oysa, bir vergi sistemi değerlendirilirken, onu bir bütün olarak ele almak, sınıfsal bir çözümlenmeye gitmek zorunludur. Bugünkü destek güç kaynaklarına karşın, gerek emperyalist dünyaya, gerek onun yerli ortaklarına, iktidar olma karşılığında verdiği ödünlere uyumlu olarak, vergi alanındaki politikasını böylesine bir tasarıya dayandırmak CHP iktidarının bir çıkmasıdır. Böylece Demirel ve onun kışkırtıklarının dışındaki sermaye sınıfının şimşeklerinden korunmuş olmaktadır. Onun için önemli olan da budur.

Ancak tüm bu çabalar, tekelci kapitalizmin yaşaması ve gelişmesini amaçlayan bu tür girişimler, geniş emekçi halk kitlelerini gün geçtikçe ağırlaşan yükler altına sokmaktadır. Yükler arttıkça da bilinçlenme düzeyi gelişmektedir. Bu bilinçlenmedir ki, sermaye sınıfını ve onun temsilcisi olma zorunda bırakılan iktidarı her gün, sendika aristokrasisinden de yararlanarak yeni yeni önlemleri bu bilincin karşısına çıkarmak zorunda bırakmaktadır. Toplumsal Anlaşma bunun en güzel örneğidir. Ancak, işçi sınıfının ekonomik ve politik demokratik savaşımı, bu tür yaklaşımların üstesinden gelecektir. Yeter ki, bu savaşım bireysel çaba ve çözümlerden uzak kalabilsin ve savaşım verdiği ve vereceği alanlarla ilgili kavramlar üzerinde açıklığa kavuşabilsin.

VAHAP ERDOĞDU

ŞİLİ DENEYİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

GİRİŞ

1970 Eylülünde *Unidad Popular*'ın adayı marksist Allende'nin başkan seçilmesine dek Şili, dünya politikasında adı pek az duyulan ülkelerden biri idi. Öteki Latin Amerika ülkeleri gibi sık sık askerî darbelerin gerçekleştirildiği bir ülke de değildi. Kırk yıl önceki askerî bir darbeden sonra ülke burjuva demokrasisinin kuralları içerisinde, sağcı hükümetlerce nöbetleşe yönetilmiş, yabancı ve yerli kapitalizm, solun karşısında iktidarını başarı ile korumuştur. Ama bu dönem içerisinde sol da, oy potansiyelini artırma yönünden demokrasinin olanaklarından fazlasıyla yararlanmış sayılırdı. Latin Amerika'nın en eski partilerinden biri olan Şili Komünist Partisi ise (1922'de kurulmuştur) temel stratejisini seçim mekanizmasına bağlamıştı ve Allende'nin seçimiyle de izlediği yolun doğru olduğunu bütün dünyaya kanıtlamış sayılıyordu. Başka şeyler yanında özellikle bu olay, dünya kamuoyunun dikkatlerinin bir anda Yeni Dünyanın bu uzak ülkesinde yoğunlaşmasına yetti.

Gerçekten de, olay çok yönlü değerlendirilmesi gere-

ken ilginç bir siyasal gelişme idi. Latin Amerika gibi emperyalizmin en sıkı bir biçimde denetim altında tuttuğu gelişmemiş bir bölgede, seçim yolu ile marksist bir yönetimin kurulması, devrim teorisine yeni bir ufuk açmış olacaktı. Olağan sayılmayan bu durum, marksist anlayışa yeni yorumlar getirecekti. Nitekim bu konuda bir dizi yorumlar ve yoğun tartışmalar görülüyordu. Şili'nin özgün koşulları, burjuva demokrasisinin yerleşmiş olduğu, ordunun öteki Latin Amerikan ordularından farklı olarak demokrasiye bağlılığı yolundaki gerekçeler özellikle Avrupa komünizminin savunucuları için oldukça güçlü bir temel sağlıyordu.

I. ŞİLİ'NİN TARİHSEL-TOPLUMSAL KOŞULLARI

Şili'nin sömürge oluşu altın ihracı ile başlamıştı. Ancak bu uzun sürmedi, ülke altın madeni yönünden pek zengin değildi, bu durum sömürge ülkelerle bağlarının görece olarak daha gevşek hale gelmesinin nedeni oldu. Gene de Şili'nin, Avrupa'nın bellibaşlı içyağı gereksinmesini karşılayan sömürge olma konumu uzun süre devam etti. 18. yüzyılda ise azalan altın ihracının yerini gümüş ve bakır alıyordu. Bunların yanında Şili önemli bir buğday üreticisi olarak Avrupa'nın buğday gereksinmesini büyük ölçüde karşılıyordu.

1818'de bağımsızlığına kavuşunca, bağımsız gelişme yönünden önemli çabalar gösterdi. Metalurji alanında büyük ilerlemeler kaydetti. Pulluk, harman makineleri, demiryolu yük vagonları, buharlı lokomotif gibi makineler geçen yüzyılın ikinci yarısında ülke içinde yapılıyordu. Ancak ekonominin asıl yönlendirici gücü dış ticaret idi. 1860'larda Şili, dünya bakır gereksinmesinin yüzde 40'ını, İngiliz sanayiinin gereksinmesinin de yüzde 65'ini karşılıyordu. Bu oran giderek büyüdü ve 1875'lerde dünya bakır üretimindeki payı yüzde 62'ye çıktı. Bakır devlet eliyle işletiliyordu. 1913 yılına gelinceye dek Şili bakırının yüzde 80'i Şili malı idi. Bu oran giderek azaldı ve Allende öncesinde ancak yüzde 10'u kendi öz malı kaldı, yüzde 90'ı ise Amerikan tekellerinin eline geçmiş bulunuyordu. Benzer durum öteki alanlarda da gerçekleşmişti. Kereste sanayiinin yüzde 17'si, gıda sanayiinin yüzde 43'ü ve kimya sanayiinin yüzde 80'i yabancı tekel-

lerin denetiminde bulunuyordu. Şili daha yüzyılın başında, ekonomisini kapitalizmin sömürücü pençesine teslim etmişti.

ÖTEKİ Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Şili'nin demokratik bir geleneği olduğu bir gerçektir. Bu bölgede alışılmışın tersine, otuzar kırkar yıl ara ile kısa dönemli askerî darbeler olmuş, bunun dışında burjuva demokrasisi kuraları işlerliğini sürdürmüştü. Şili'deki bu demokrasi geleneği kendi tarihsel-toplumsal koşullarının bir sonucudur.

Ülke parlamenter demokrasi ile yönetilmekte ama Kongre yabancı tekellerin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmekte idi. Nitekim 1890'larda, başkan seçilen ve ülkeyi emperyalizmin boyunduruğundan kurtarma yönünde çabalarına karşı, kongreden kaynaklanan başkaldırma hareketine donanmanın da katılması ile yenik düşen Balmaceda intihar etmeden önce şöyle söylemişti: "Kongre bir çürüntü yığını haline gelmiştir. Yabancı altınlarıyla çalışan ve birçok insanı ayartan bir grup vardır. ... Halk sessiz ve mutlu olarak yerinde durmaktadır ama oligarşi her şeyi tahrip etmektedir".¹ Gerçekten de daha yüzyılın başından beri siyasal partiler ve dolayısıyla kongre, emperyalizmin ve onların yerli işbirlikçilerinin denetimi altında idi. Ne zaman ulusal bir ekonomi politika izlenecek olsa, bu güçler hemen ayaklanıyor, yönetimin karşısına dikiliyorlardı. Örneğin 1886'da halkın oylarıyla başkan seçilen Balmaceda ulusal bir politika izlemeye kalkışınca, parlamento, kilise, büyük toprak sahipleri, maden sahipleri ve ordunun bir kanadı ayaklanmış, Balmaceda "komünist" ilân edilmiş ve içsavaşla devrilmiş (1890) ve başkan intihar etmişti. Balmaceda'nın devrilmesinde, İngilizlerin ve seksen yıl sonra Allende'nin devrilmesinde de büyük rol oynayacak olan Şili'deki banka ve çeşitli ticarî gruplar yanında, ülkenin en eski ve en büyük gazetesi *El Mercurio*'yu da elinde tutan Edwardo ailesinin büyük payı vardı.

Balmaceda'nın devrilmesinden sonra, ülkenin ekonomik durumu iyiden iyiye çökmeye yüz tuttu. Bu arada 1870'ten beri Avrupa'ya akan Şili nitratı Avrupa'da buğday üretimi-

¹ Andre Gunter Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Review Press, New York, 1968, s. 107.

ni büyük ölçüde artırırken, ülkenin buğday ihracı olanağını da daraltıyordu. Birinci Dünya Savaşına kadar devlet gelirinin yüzde 60'ını oluşturan nitrat ihracatı, Almanların yapay nitrat elde etme yöntemini bulmalarından sonra, önemli ölçüde azalmıştı. 1926'da Şili buğdayının ihracı tümüyle durmuştu, bakırın Amerika'ya, nitratın ise Avrupa'ya akışı sürüyordu.

ŞİLİ öteki geri kalmış ülkeler gibi yerli burjuvazisi zayıf bir ülkedir. Burjuvazi bu nedenle uluslararası tekellerin ajanları, ticarî işlerini yürüten yerel şubeler olarak varlığını sürdürür. Dolayısıyla da ülkedeki öteki sınıflar karşısında nicel olduğu kadar nitel güçsüzlüğü de sözkonusudur. Bu durum burjuvazinin siyasal güçsüzlüğünü de doğal olarak birlikte getirir. Burjuvazinin siyasal güçsüzlüğü, onun, kapitalizmi savunmak yerine, anti-komünizme dayalı bir savaşım çizgisi benimsemesine neden olur. Böylece burjuvazi bir yandan uluslararası tekellerin ülkedeki varlığına yönelik hareketlere anti-komünizm silahı ile karşı çıkarken, aynı zamanda da hem ister istemez anti-sömürgeci, ulusal bütün değerleri karşısına almış olur, hem de kapitalizm öncesi her türden yerli gerici, tutucu unsurlarla doğal bir bağlaşıklığa girer. Toplumda ilerici, anti-emperyalist güçler burjuvazinin iktidarı için tehlikeli olmadığı sürece, ülkede gerçek bir demokrasinin varlığından, iktidarları geniş halk yığınlarının belirlediğinden söz edilir. Ne zaman ki, yığınlar mevcut düzeni, doğrultusundan az da olsa saptıracak olsa, demokrasinin tehlikeye düştüğü gerekçesiyle, bütün demokratik kurumlar en kanlı faşizmin çarkları haline getirilir.

Bütün bu olguları Şili'nin tarihinde gözlemleyebiliyoruz. Toplumda sınıf farklılaşmaları hızlandıkça, bunun bir başka ifadesi olan kır ile kent arasındaki geleneksel duvarlar yıkılıp, kentlere akış hızlandıkça mevcut düzenin de yeni düzenlemelere gitmesi zorunluluğu, "demokrasiyi" kuralları içinde oynamak gereksinmesini ortadan kaldırmıştır. Gerçekten de 1930'larda bile yüzde 45 olan kentsel nüfusun oranı, 1940'ta yüzde 52,5'e, 1952'de ise yüzde 62,2'ye varmıştır.² 1970'lere gelindiğinde ise, kent nüfusunun genel nüfusa ora-

² Arthur P. Whitaker and David C. Jordan, *Nationalism in Contemporary Latin America*, The Free Press, New York 1966, s. 115.

nı yüzde 80'in üzerine çıkmıştı.

Gerçekten de Şili'de bu hızlı sınıf farklılaşmalarına paralel olarak toplumsal bunalımlar zaman zaman patlama noktasına ulaşırken, "demokrasinin"de dışardan müdahalelerle askıya alındığı görülmektedir. Balmaceda'nın 1890'da düşürülmesinden sonra 1920'de toplumsal adalet sloganıyla başkan seçilen Arturo Alessandri de 1924'te ordunun desteğindeki gerici güçler tarafından alaşağı edilmişti. Ama bu darbeden kısa bir süre sonra, eski cuntanın yerine daha genç subaylardan oluşan ve devletçiliğe ağırlık veren yeni bir cunta geçince Alessandri yeniden görevine getirildi. Alessandri beklenen reformları gerçekleştirmedi, başkanlığın konumunu güçlendirip, kilise ile devleti birbirinden ayırmakla yetindi. 1827'de Alessandri'yi yeniden göreve getiren cuntanın önderlerinden general Ibanez, ordunun desteği ile tek aday olarak başkan seçildi. Ama o daha da ileri giderek, arındaki ulusalcı ve halkçı desteğe karşın, emperyalizmle tam bir uzlaşmaya yöneldi ve Şili'nin zengin maden kaynaklarını yabancı tekellere sattı. Öyle ki, 1930'larda ülkedeki yabancı sermaye yatırımları yerli yatırımların çok üstüne çıkmıştı. 1929-32 yılları arası Şili'nin ulusal gelirinin yüzde 70'ini oluşturan nitrat ve bakır satışlarından elde ettiği gelir, 27 milyon dolardan 3,5 milyon dolara düşmüştü. Böylece ülke 1931'de 1929'da ithal ettiğinin ancak yüzde 12'sini ithal edebilmişti.³ Şili ekonomisi iflâs edince, baştakiler düştü, onların yerine geçen Albay Marmaduke Grove'nin yüz günlük sosyalist iktidarı ise (Grove, Allende'nin akrabasıydı) tüm gerici çevrelerin direnişiyle yıkıldı. Yerine sağcı-tutucu çevrelerin desteği ile Alessandri gene başkanlığa getirildi. 1938'de ise sağcı-tutucuların desteği ile eski başkan Alessandri'nin oğlu Arturo Alessandri başkan seçildi. Bir yıl sonra radikallerin başı çektiği, sosyalistler ve komünistlerin desteğindeki Pedro Aguirre Cerda'nın Halk Cephesi, iktidarı ele geçirdi. Halk Cephesi iktidarı dönemi (1939-1941), Şili'de önemli toplumsal reformların gerçekleştirildiği bir dönem oldu. Ancak radikaller bu ittifakı sürdürmediler, sosyalistlerle komünistleri saf dışı bıraktırdılar, Komünist Partisini yasakladılar ve 1952 yılına kadar tek başlarına yönetimde bulundular.

³ Aynı yapıt, s. 116.

1952'den sonra ise, Şili sağ Allende'nin başını çektiği Halk Cephesi karşısında görece başarı kazanmasına karşın, aslında sürekli bir gerilemiş içersindeydi. Bu gerilemiş, emperyalizm büyük desteklerle önlemeye çalışıyordu. Özellikle 1964 yılında Allende'nin kazanma olasılığı artınca, ABD, resmi ve özel kuruluşların ve Eduardo ailesinin gazetesi *El Mercurio*'nun aracılığıyla sağcı aday Frei'ye büyük parasal destek sağladı. Ancak burada hemen belirtmekte yarar var. Giderek genişleyen tabanıyla güçlenen sol cephe karşısında Frei'nin temsil ettiği Hıristiyan Demokrat Parti "kapitalizme de komünizme de karşı" bir programın savunuluculuğunu yapmak zorunluluğunu duymuş, "kapitalist olmayan" bir orta yol politikası izleyeceğini vurgulamış, hatta bakırın devletleştirileceğini, toprak reformu yapacağını vaatmişti. Gerçekten de Hıristiyan demokratlar 1964-70 döneminde Şili orta sınıflarına yönelik bir ekonomi politika izlemiş sayılırlar. Tüketim ekonomisine dayanan enflasyoncu politika orta sınıfların yaşam düzeyini yükseltmiştir. Dolayısıyla kentlerde yoğunlaşan bu sınıflar, Hıristiyan demokratların kentlerdeki gücünü oluşturmuşlar ve Allende'nin devrilmesi planında karşı-devrimin kolayca harekete geçirilebilir sağlam bir dayanağı olduklarını kanıtlamışlardır. Allende'nin yüzde 400'e varan enflasyonu frenlemek, tüketimi kısmak yolundaki çabaları en çok bu sınıfları tedirgin edecekti. Piyasa alışılmış mal bolluğu içinde görülmediği, tüketim olanaklarının kısıldığı ve alım gücünün sınırlandırıldığı zaman bu sınıflar kolayca harekete geçirilebilirdi ve öyle de yapıldı.

II. ALLENDE YÖNETİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Yüzyıllar boyu emperyalizmin sınırsız bir sömürü alanı olan ve bu sömürüye karşı sayısız başkaldırmalara, halk isyanlarına sahne olan Latin Amerika, en umulmadık bir zamanda değişmez olarak bilinen yazgısını bozacak bir mucize ile karşı karşıya gelmişti. Castro'nun önderliğinde bir avuç insan, kanlı Batista rejimini inanılmaz bir savaşım örneğiyle yerlebir etmişti. ABD emperyalizminin burnunun dibindeki (90 mil uzaklıkta) Küba'da yakılan kurtuluş meşalesi, karanlığa gömülü öteki Latin Amerika ülkelerinde bir

umut ışığı olarak görülmüştü. Küba, Latin Amerika devrimcilerine ideolojik, politik olduğu kadar, savaşım yöntemi olarak da göz kamaştırıcı bir örnek oluyordu. Ne var ki, bu deneyim, ezilenlerin olduğu kadar, ezenlerin de gözlerini açmıştı. Tarih tekerrür edemezdi. Onun için 1960 yılları boyunca bütün kıtayı kaplayan gerilla hareketlerinin kahramanca ama umutsuz savaşımını ABD kuklası askerî diktatörlüklerin süngülerini aşır zafere ulaşamıyordu. ABD yeni bir strateji oluşturmuştu. Bu stratejiye göre kanlı askerî diktatörlükler yanında, ideolojik bir cephe de oluşturulacaktı. Şili, gerilla hareketlerinin bulunmadığı, üstelik de demokrasi oyununun en geçerli olduğu ve bu nedenle de solun giderek güçlendiği bir ülke konumundaydı. Şili bu nedenlerle uygulama için pilot bölge seçilmişti. 1964'te Hıristiyan Demokrat Parti adayı Frei, ABD'nin malî desteği ile ve başta bakırın devletleştirilmesi ve toprak reformu olmak üzere bir dizi "reform" vaatleriyle iktidara gelmişti. Ancak Frei'nin reformculuğu, halkın geniş kesimlerinden yükselen direnişleri kırmak, ilerdeki yığınsal hareketleri önlemek planına dayanıyordu. Bu yüzden de emekçi yığınlara bir şey getirmemişti. Hıristiyan demokrat iktidarının karşısındaki sol muhalefet ise, ABD'nin bu oyununu o zaman, kamuoyu önünde sergiledi. Sosyalist senatör Carlos Altomirano, ABD'nin Şili'yi bir köprübaşı olarak kullandığını ve Frei'nin reformculuğunun bu planın bir uygulaması olduğunu Sosyalist Partinin kongresinde vurguladı.⁴ Gene aynı konuda senatör Salvador Allende, ABD'nin ordu ve üniversite içersindeki faaliyetlerine değinerek Arjantin ve Şili gizli servislerinin Latin Amerika'da uygulanan ortak planını kamuoyuna bir kez daha açıklıyordu.⁵

Frei'nin "reformcu" iktidarı yığınlardan beklenen desteği görmedi. Grevler, köylü hareketleri giderek yoğunlaşıyordu. Hıristiyan Demokrat Parti içersinde bile destek azalmıştı. 1969 Mayısında radikal bir grup partiden ayrılarak MAPU (Birleşik Halk Eylemi Hareketi) adıyla yeni bir hareket oluşturdular. Ama her şeye karşın, Hıristiyan demokratların, solun aldığı yüzde 40'lık oy karşısında iktidarı elinde

⁴ *Prensa Latina*, October 7 th. 1966, s. 2.

⁵ *Prensa Latina*, November 4 th. 1966, s. 2.

tutacağı hesaplanıyordu.

Nitekim Allende, 4 Eylül 1970 seçimlerinde kendisini destekleyenlerin sağladığı yüzde 42'lik oyun altına düşerek yüzde 36,3'lük bir oy sağlayacaktı. Ama Ulusal Partinin desteklediği Alessandri, oyların yüzde 34,9'unu, Hıristiyan Demokrat Partinin desteklediği ve Frei'nin programından daha reformcu bir programla çıkan Radmiro Tomic ise oyların yüzde 27,8'ini aldı. Bu dağılımla Allende, 1964'te kaybettiği seçimlerden daha düşük (o zaman yüzde 38,9 almıştı) oy aldığı halde başkanlığı kazanırken, Alessandri 1958'de başkan olurken aldığı yüzde 31,6'nın üstüne çıktığı halde kaybediyordu. Seçim öncesi askerî darbe yapılacağı yolundaki haberlere, CIA'nın döktüğü paralara karşın, bu sonuç beklenmeyen bir durumdu hiç kuşkusuz.⁶

Allende'nin en yüksek oy alan başkan adayı olması, Şili demokrasisindeki geleneğe göre, başkan seçilmesi demek oluyordu. Anayasaya göre bu seçimi Kongre çözümlenecekti. Kongre ise daha önceleri de pek çok kez yapıldığı gibi, en çok oy alan adayı seçecekti. Allende'nin Kongrede seksen, Tomic'in yetmişbeş, Alessandri'nin ise kırkbeş oyu vardı. Seçim öncesi, Alessandri, seçmenlerin eğilimine saygı duyacağını söylediği halde, seçimden sonra oyunbozanlık ederek (bu da ABD'nin başarısızlıkla sonuçlanan yeni bir planıydı) Allende'nin başkanlığına karşı çıktı. Ama öte yandan, Hıristiyan Demokrat Partisi bu girişimi desteklemedi ve seçim sonrası Tomic, Allende'yi kutladı ve destekleyeceğini bildirdi. Ancak Hıristiyan Demokrat Parti bu desteğe karşılık, komünistlerden ve sosyalistlerin sol kanadından kuşkuları olduğunu belirterek, kişi özgürlüklerine ve silahlı kuvvetlere ilişilmeyeceği yolunda güvenceler istemişti.⁷

Allende bu güvenceleri verdi. Gerçekten de, Allende zaten bu tür özgürlüklerin savunucusu olarak 1931'den bu yana milletvekili ve senatör kimliğiyle politikanın içinde, Şili'nin özgürlüğü ve demokrasinin yaşaması için savaşmıştı. 1939'da bu yolda savaşan Aguirre Cerda'nın Halk Cephesi Hükümetinde Sağlık Bakanlığı yapmıştı. Kendi partisi içer-

sinde de ılımlı olarak bilinen bir kimse idi. Parti, ondan daha radikal adayları öne sürdüysede, bu, kabul edilmedi. Sosyalist Parti Merkez Komitesinin ikinci seçiminde adaylığı kabul edilmiş, onüç üye Allende'ye "evet" derken, onbir üye çekimser kalmıştı. Allende, *Unidad Popular*'ı oluşturan Komünist Partisi, Radikal Parti, MAPU, Sosyal-Demokratlar ve API'nin ortak desteğini sağlayabilecek tek kişi idi. Nitekim Kongrede de başkan seçimlerinde hemen hemen hıristiyan demokratların tümüyle desteğini alarak çoğunluk sağlamıştı. Allende 153 oy alırken, Alessandri 35 oy almış, 7 oy boş çıkmış, kendi oyu da dahil 5 oy tarafsız kalmıştı.⁸

Allende, burjuva dünyası tarafından komünist başkan olarak ilân edilmesine⁹ karşın, içersinde sağcı unsurların da bulunduğu bir koalisyonun başkan adayı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim yaptığı basın toplantısında, kuraacağı hükümetin "ne komünist, ne sosyalist, ne de radikal bir hükümet olacağını; Şili'nin özelliklerine uygun, kendi gerçeklerimizle uyum içinde Halk Cephesini oluşturan güçlerin bir hükümeti olacağını"¹⁰ ilân etmiş ve iktidarı boyunca da bu ilkeye bağlı kalmıştır.

Allende'nin temsil ettiği *Unidad Popular*'ın programı da gene bu koalisyonun bütün özelliklerini taşıyan bir programdır. Programa göre, devlet, ekonominin düzenleyicisi ve denetleyicisidir. Madenler, bankalar, sigortacılık, dış ticaret, dağıtım tekelleri, stratejik önemdeki sanayi tekelleri, elektrik, taşımacılık, iletişim, gaz ve ağır sanayi gibi ulus için hayatî önem taşıyan sanayi kolları ulusallaştırılacaktır. Özel sektörün bellibaşlı 150 kilit şirketinin ele geçirileceği ve buna karşılık sayıları 30 bini bulan orta ve küçük özel işletmeye dokunulmayacağı ve ayrıca devletten yardım görecekları öngörülmüyordu. Yabancı sermaye çok sınırlı tutulacak ve sıkı bir denetim altına alınacaktır. 550 milyon dolarlık Amerikan yatırımları, başta bakır olmak üzere ulusallaştırılacaktır. Kırsal kesimde bölgeye ve toprağın verimliliğine göre saptanacak sınırlar dışındaki topraklara elkonacak, bunlar kooperatif ve özel işletmeler halinde köylülere dağıtı-

⁶ Alan Angell, "Chile: from Christian Democracy to Marxism?", *The World Today*, November 1970, p. 492-93.

⁷ Alan Angell, *agm.*, s. 493.

⁸ Alan Angell, *agm.*, s. 492, 496.

⁹ *The Times*, 8 Eylül 1970.

¹⁰ Alan Angell, *agm.*, s. 495.